SPECIMEN SOLENNE PHYSICO-MEDICUM

De

SALUBRITATE HASSIÆ,

QVOD

IN REGIA FRIDERICIANA

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO REGIÆ DOMUS PRINCIPE AC DOMINO

DN. PHILIPPO WILHELMO,

BORVSSIAE PRINCIPE, CETERA.

GRATIOSISSIMÆ FACULTATIS MEDICÆ CONSENSU

PRO GRADU DOCTORIS

IN ARTE SALUBRI RITE OBTINENDO

Ad d. 29. Martii cIↄ IↄccVI.

IN AUDITORIO MAJORI

horis ante- & pomeridianis

Æquiori Eruditorum Cenſuræ pro Cathedra

exponet

JOHANNES JUSTUS GRAVIUS,

Haſſus.

HALAE MAGDEBVRGICAE,

TYPIS IOANN. GRVNERI, ACAD. TYPOGR.

VIRIS,

MAXIME REVERENDO ATQUE AMPLISSIMO, CONSULTISSIMIS, EXCELLENTISSIMIS, EXPERIENTISSIMIS,

DOMINO

WILHELMO FRIDERICO SCHARDIO,

S. R. M. BORUSSICÆ IN DUCATU MAGDEBURGICO CONSILIARIO ECCLESIASTICO ATQUE CONCIONATORI AULICO HALÆ PRIMARIO,

DOMINO

D. FRIEDERICO HOFFMANNO,

CONSILIARIO AC ARCHIATRO REGIO MEDICINÆ ET PHILOSOPHIÆ PROFESSORI IN REGIA FRIDERICIANA LONGE CELEBERRIMO.

DOMINO

D. JOHANNI DOLÆO,

SERENISSIMI PRINCIPIS CAROLI, HASSIÆ LANDGRAVII, AULÆ PRIMARIO MEDICO ET CONSILIARIO.

DOMINIS MÆCENATIBUS, PATRONIS, PRÆCEPTORI ATQUE STUDIORUM MEORUM PROMOTORIBUS ÆTATEM VENERANDIS,

VIRIS AMPLISSIMIS, EXCELLENTISSIMIS

FELICITATEM!

PRudentiſſimum Philoſophorum ſaniorum effatum eſt, *Mæcenates, Præceptores, ſtudiorumque Promotores parentum loco habendos atque venerandos eſſe*; idque tanto magis, quanto promtius humanitate benevola, conſiliis, ſubſidiis, fideli perſpicuitate, nec non profunda ſoliditate, iidem nobis ſubvenerunt. Quæ quidem beneficiorum & patrocinii agnitio rarior hoc ſeculo facta eſt, exemplis gratæ mentis uno, ingratæ centum proſtantibus. Quod ipſum ſane perverſo iſthoc ævo vix aliter evenire poteſt, quoniam Eruditorum (quod mireris,) plurimi virtutis ſtimulos, neſcio qua perverſa oblivione aut quo faſtidio cum deplorando ſæpius ſui detrimento, plebejorum hominum inſtar, ſupprimunt, ut ipſis, quantum virtutem & vitium diſcriminis interſit, non ſatis ſit perſpectum. Ne igitur hac in parte vitiorum vulgi reus judicer, VOBIS,

TRI-

TRIGA VIRORUM SPECTATISSIMORUM, quicquid hoc eſt pagellarum, ſine adulatione in grati animi teſſeram offero. Certe patrocinio candore ac benevolentia inſigni ſuffultus NOMINA VESTRA ſpecimini huic inaugurali præponere non erubui, quæ alias per auctoritatem & excellentiam digniora longe poſtulant ac merentur. Largimini,quæſo, quippiam audaciæ meæ, arripite hunc debitæ obſervantiæ indicem chartaceum benevolis manibus, & me,clientem VESTRUM, gratioſe protegite, ſolitoque favoris affectu ulterius proſequimini: hoc quippe pacto votorum meorum ſummam me conſecutum eſſe gloriabor. De cetero VOBIS VIRI SANCTITATE SAPIENTIA ET PRUDENTIA CLARISSIMI, PATRONI EMINENTISSIMI,fortunatiſſima quæque ab Indulgentiſſimo univerſarum rerum ſatore DEO toto pectore apprecor. Dabam Halæ VII. Calend. Aprilis MDCCVI.

AMPLISSIMORUM VESTRORUM
NOMINUM

Cultor Devotiſſimus

Johannes Juſtus Gravius.

PROOEMIUM.

SUmmi noſtræ naturæ condimenti, *ſanitatis integræ*, proximam cauſam jure ſtatues (1) Humores in juſta craſi conſtitutos; (2) Principium vitale movens ſive id materiale, ſive immateriale ſtatuatur, & (3) Legitimam cujusvis partis ſolidæ ſtructuram tonum ac proportionem. Suſtinent hanc ſex *Res non naturales* ita ab autoribus dictæ, quod ad naturam individui humani conſtituendam proxime quidem non concurrant, ſine his tamen illud vitam & ſanitatem trahere nequeat. Sunt illæ ex communi ſententia *Aer* (*ſ. potius atmoſphæra*) *Cibus, Potus, Motus, Quies, Somnus Vigiliæ, Excreta Retenta, Animi pathemata*; quibus tanquam cognata connumerari ſolent *vivendi genus, Clima, Situs Regionum & locorum, balnea, veſtimenta, aliæque* res

externæ. Ex his omnibus eminentior profecto ſanitatis cauſa *ſitus Regionum ſalubris* eſt, quem una præ altera meliorem obtinuit, hominibus robuſtioribus, ſanioribus & longævioribus hujus vel illius loci regionisve præ aliis id abunde probantibus: non obſtante, quod & in inſalubrioribus longævi quidam reperiantur, quale quid ex conſuetudine potius & rarius contingit; accedit, hos ipſos utplurimum ægram vitam trahere. Salubriorem autem provinciam alteram altera exiſtere, vel exinde ſufficienter demonſtratur, quod Medicis ſolenne eſt, transmittere ægros, morbis chronicis diuturnioribus, v. g. Phthiſi, Scorbuto, cacochymia quacunque (vid. *Hippocr. Epid. VI. S. 5. §. 2.*) affectos, in alia loca, ex quibus (niſi forte morbus altisſimas radices egerit,) ſi non penitus ſanitati priſtinæ reſtituti, ſaniores tamen, quam fuerunt, redeunt. Proſtat de Peregrinatione ſanitatis cauſa inſtituenda *diſſert. egregia Excell. Hoffmanni, Patroni Promotoris atque Manuductoris mei in arte ſalubri fideliſſimi*, quam evolviſſe non pœnitebit. Noli ergo mirari, L.B., me, (HASSIÆ Patriæ meæ dulciſſimæ, uti ſpero, incolam medicum aliquando futurum,) de ejus *ſalubritate* adeo ſolicitum eſſe. Indidit huic labori ſuſcipiendo præceptum *Hippocratis medicorum Patris tract. de aere, aquis & locis*, ſtimulum haud levem; verba ejus e verſione *Lindeniana p. m. 327. 328.* huc transferre non piget. *Quicunque* (inquit) *artem medicam integre aſſequi velit, primum quidem temporum anni rationem habere debet &c. deinde ventorum calidorumque & frigidorum, maxime, qui ex his omnibus hominibus ſunt communes, & mox, qui in una quaque regione ſunt indigenæ & proprii. Neque vero negligentiorem ſe circa aquarum facultates cognoſcendas exhibere convenit: &c. Quare*

ſi quis

ſi quis ad urbem ſibi incognitam perveniat, circumſpicere oportet ejus ſitum, quo modo ſcilicet ad ventos & ſolis exortus jaceat; &c. Hæc itaque diligenter oportet perſcrutari ac ſimul quomodo habeant circa eam aquæ &c. Terra etiam ipſa conſideranda &c. Ex his enim ſingula ſunt inveſtiganda. Nam, qui hæc omnia probe, quantum fieri poteſt, cognoverit, aut horum plurima eum non latere poſſunt, quum in urbem etiam ignotam ſibi pervenerit, neque morbi regioni peculiares & patrii, neque communis regionis natura, quæcunque tandem ea fuerit, ut non poſſit in cognoſcendis morbis dubius hærere aut errare, ſicubi ad morborum medicationem adhibeatur. Quæ ambo illis evenire ſolent, qui non prius providi hæc diligenter cognoverunt &c. Eousque igitur præceptum iſtud *Hippocraticum* exſequar, ut in HASSIÆ, præprimis ejusdem *atmoſphæræ* ſalubritatem iſtiusque cauſas in *hac ipſa diſſertatione mea inaugurali* jam inquiram, evidentiusque demonſtrem, quantum emolumenti ex hac in incolas iſtius regionis redundet: certiſſimum namque eſt, pauciorem hominum illic degentium numerum atmoſphæræ injuria ægre habere vel interire; maximam vero eorundem partem ex perverſa diæta rerumque non naturalium uſu illegitimo ac noxio perniciem morboſam contrahere, vitæque filum ſibi abbreviare: ſunt enim & illic otio dediti, affectibus animi nimium indulgentes, bibuli, lurcones, ciborumque ac poculorum, veneris item, plus appetentes, quam natura tolerare valet. Eo tamen dementiæ non procedo, ut *Haſſiæ ſalubritatem ſimpliciter talem* dixerim, ratione cujus morbis & morti leges poſitæ ſint; habet *Haſſia* noſtra *morbos* ſuos *vernaculos* & epidemicos quandoque etiam, ſiquidem ibi quoque tempora & aſtra mutantur ac annorum conſtitutiones inordinatæ &

 præ-

præter naturales fiunt, eſt hyems aliquando tepida nimis & humida, æſtas juſto calidior & ſiccior, &c. ut vel propterea homines ibidem ſubinde ægrotare, & in ipſa etiam florida ætate aliquos vitam cum morte commutare neceſſum ſit. Quicquid ergo in *ſpecimine præſenti* prolatum: intuitu aliarum *regionum inſalubriorum* & quæ deterioris conditionis ſunt, (atque ita *comparative,*) intellectum volo. De tractationis methodo multa præfari ſupervacaneum duxi, abſolvitur enim tota *diſputatio* paucis plagulis exiguum perlectionis tempus requirentibus. Præmiſi quidem & commiſcui ſingulis capitibus *generalia* quædam Medico-Phyſico-Mathematica: ſed quæ ad thematis hujus planiorem & pleniorem enodationem non incongrua, quin potius convenientiſſima judicavi: quorum ipſorum etiam perluſtrationi vacare lectorem, *conterraneum* præprimis, non pigebit. Eſto itaque ſub Divini Numinis auxilio.

CAPUT I.

De SALUBRITATIS NATURA ET ESSENTIA.

§. I.

S*Alubre & ſalubritatem à ſalute* (Germ. Heil/Geſundheit) proficiſci ipſa vocis natura indicat; qui *ſalubris* & *ſalubritatis* terminus in genere pro quolibet *bono* & *utili* (etiam in *civilibus*) uſurpatur: hoc ſenſu *Homerus* alicubi:

Vir Medicus multis aliis tibi dignior eſto: &c.
Multa ſalubria miſcens, - - - -

Item

Item *Livius* 3. cap.62. *Et trahi bellum ſalubriter & mature perfici poteſt.* Specialiter autem & proprie magis de rebus ſanitatem concernentibus ſaltem dicitur, ſub diverſimoda quamvis ejus acceptione & ſignificatione; quatenus (1) applicatur ad ea, *quæ poſſunt ſanari, ſive ſalutis ſeu futuræ ſanitatis ſpem præbent*: ita *Livius L. 1. C. 10. Sopitum fuiſſe Regem* (inquit,) *ſubito ictu ferrum haud alte in corpus deſcendiſſe, jam ad ſe rediſſe. Inſpectum vulnus abſterſo cruore. Omnia ſalubria eſſe.* Item L. 3. ab urb. *Graviore tempore anni circumacto defuncta morbis corpora ſalubriora eſſe cœperunt. Cicero de ſenect.* hæc habet verba: *Ubi enim poteſt illa ætas aut æque caleſcere, vel apricatione melius, vel igni, aut viciſſim umbris aquisque refrigerari ſalubrius?* (2) Extenditur ad hæc, *quæ ſana ſunt, ac habitu athletico & bono gaudent atque ſanitatem ipſam*: Sic *Tacitus Hiſt. L. V. C. 6. Salubria corpora, h. e. ſana*, & *Salluſtius in deſcriptione Africæ: Genus hominum ſalubri corpore,* pronunciant; præterea *Auctor Dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ* C 41. ita ſcribit; *Minimum uſus minimumque profectus ars medentis habet in iis gentibus, quæ firmiſſima valetudine & ſaluberrimis corporibus utuntur.* Quid, quod ipſe *Galenus L. de Medic. Art. Conſtit. C. XI. Salubria corpora valetudinariis* contradiſtinguat, & *habitus ſalubris L. ad Thraſibulum C. XXXIV.* mentionem faciat. *Ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationem locorum propter ſalubritatem* (ſanitatem) *exiſtimabat*; ſcribit *Cæſar. bell. Gall. L. VIII.* (3) Accommodatur *rebus* ſic dictis *non naturalibus omnibus*, tum materialibus tum immaterialibus, easdem *res* (*cauſas*) *ſalubres* indigitando, imo toti *medicinæ conſervatrici*, quam ὑγιεινὴν dicunt, potiſſimum autem *parti ejus gymnaſticæ* ſeu exercitatoriæ, *artis ſalubris* (item ſalutaris) nomine inſignitæ: unde & *medicina Herophilo ſcientia ſalubrium inſalubrium & neutrorum* ſalutatur; *ſalubrium* quidem, quod iſta humani corporis conſtitutionem ita præparant, ut ex iis pulchre invicem aptatis ſanitas concilietur, &c. ſicuti hæc omnia fuſius legi poterunt apud *Galenum L. introd. ſ. Medicus C. VI. & VIII.* Item L. *Num ars tuendæ ſanitatis ad artem medicinalem ſpectet à Cap. XXX. usque XXXVI.* (4) Denique & quidem propriiſſime attribuitur ſeu adaptatur ſecundum *Vallam rebus ſanitatem præbentibus ac juvantibus materialibus per naturam productis, cœlo* puta & *ſtellis, aeri, locis, aquis, fluviis, cibis, herbis &c.* quæ res ſingulæ à celebrioribus autoribus

ido-

idoneo termino *ſalubres* nominantur: ſicuti reliquæ omnes, arte, ingenio aut alio modo parabiles *ſalutares* vocantur; probe ita diſcernente *Cornel. Frontone de different. vocabulor.* Ita *Plinius H. N. L. XXXVII. C. 13. Jam ſitu ac ſalubritate cœli atque temperie &c.* Item *Columella L. II. C. 4. Fundum, ſicuti ne fœcundiſſimi quidem ſoli, quum ſit inſalubris, ita nec effœti, ſi vel ſaluberrimus* ſit, parandum. *Aquæ ſalubres* extant apud *Horat. in Carm. ſecul. Fluvius ſaluber* apud *Virgil. I. Georg. aura ſalubris apud* Ovid. & *Chelidoniam viſui ſaluberrimam hirundines monſtraſſe* modo memoratus *Plinius L. VIII. C. 27.* protulit.

§. II. Sub hac *poſtrema* ſignificatione propriiſſima *ſalubre* & *ſalubritas* à medicis & phyſicis noſtrorum etiam temporum conſideratur. Dico autem *proprie ſalubre illud, quod non lædit vel imminuit actiones corporis ſ. n. ſed potius eas conſtituit, perficit atque exaltat; tale autem eſt illud, quod cauſam harum actionum, intelligo naturam noſtram, auget, conſervat atque erigit; per naturam autem hic maxime intelligitur Circulus ſanguinis & œconomia omnium motuum corporis organici, quæ ſi recte ſeſe habet, eſt ſanitas præſens, & hoc, quod ipſam conſervat, ſanum ac ſalubre dicendum. Deinde cum ſanitas in humorum fluxilitate, debitoque illorum circulo, partium ſolidarum robore, emunctoriis apertis, excretionibus legitimis, conquieſcat, hinc omne illud, quod humores fluxiles ſervat, quod excretiones promovet, vias patulas reddit, neceſſario ſalubre eſſe debet.* Qui ſanitatis effectus omnes cum ex *atmoſphæra Haſſiaca* in incolarum corpora redundent; aptiſſime titulum *ſalubritatis* diſſertationi meæ præfixum puto.

CAP. II.

De SITU REGIONIS HASSIACÆ VERSUS COELI PLAGAS EJUSQUE CLIMATE SALUBRI.

§. I.

AD Regionum ſalubritatem non minimum confert benignior harum ſitus, ſereniorque cœli ac ſiderum verſus eaſdem poſitus afflatus & contactus; qui ſi cum aliis ſolo puta, hujusque efflu-

effluviis, ventis, alimentis, reliquisque vitæ humanæ conducibilibus, concordet, ſedem ſanitati & longævitati conformem fore, nemo niſi mente inops inficiabitur.

§. II. Unicum quidem cœlum orbem noſtrum undiquaque ambit, non ubivis tamen & ſemper eadem illius facies, atque condi-tio, ſed pro diverſitate loci, curſus, motus, altitudinis & conjunctio-nis aſtrorum diverſa admodum eſt. Ea propter (*utor verbis Dicelii in Pæd. Geogr. gen. p. 8.*) *adminiculo circulorum* (*cœleſtium*) *locus no-ſtrarum actionum, ubi nos habitamus homines, in varias Zonas, Climata, Parallelos, imo in multivarias Regiones, Provincias, Ducatus particula-res, & Imperia ſexcenta alia diſtingui atque deſcribi ſolet. Et cum ap-parentiæ quæcunque cœleſtes ad nos referantur; qui ſecundum variam Cœleſtis Sphæræ poſituram in diverſis terræ locis habitamus; tanta die-rum & noctium varietas accidit, tantaque in ortu & occaſu ſiderum differentia* & quæ id genus plura ſunt alia.

§. III. Perquiſitio itaque poſitus cœli in deſcribenda locorum & regionum proprietate ſumme eſt neceſſaria, maxime, cum nullum amplius ſit dubium, omniſque dies doceat, motum corporum cœle-ſtium, (ſolis præprimis & Lunæ, reliquorum etiam Planetarum), pro diverſo eorum poſitu varium, varios quoque, interveniente æthe-re, cauſari motus in locis noſtris inferioribus, unde temperatu-ræ regionum hominumque adeo diſcrepantes exſurgunt. Quadrat huc elegantiſſimus *Strabonis* locus, quem habet *L. I. Geogr.* è verſione *Xylandri* ita ſonans: *Quicunque locorum proprietates aggreditur, proprie eo accommodat expoſitionem cœleſtium rerum, Geometricarum delineationum, magnitudinum & intervallorum ac inclinationum, calo-rum, frigorum, denique conſtitutionis ac naturæ aeris. Quando & do-mum ædificaturus faber hæc ante proſpiciat, & urbem condens archite-ctus: nedum totum terrarum orbem animo concipiens vir: nam multo magis huic ea conveniunt: nam in exiguis ſpatiis non magnam parit di-verſitatem verſus Septentrionem aut Meridiem inclinatio. In univer-ſo terræ habitabilis circulo verſus Septentrionem ſunt usque ad extre-mas Scythiæ vel Celticæ verſus Meridiem inclinant usque ad ultimos Æthiopes: in hoc permultum eſt diſcriminis; itemque plurimum inter-eſt, apud Indoſne habitetur, an apud Hiſpanos: quorum alteros maxime Orientales, maxime Occidentales alteros, ac quodammodo hos illorum*

anti-

antipodas eſſe ſcimus. Quæ hujus ſunt generis omnia, cum Solis Aſtrorumque reliquorum converſionem, nec non motum verſus centrum principii loco habeant, ſuſpicere nos ad cœlum jubent, & ad ea, quæ in cœlo unicuique noſtrum apparent, in quibus ſane magna admodum pro diverſitate habitationum conſpiciuntur diſcrimina. Quis ergo differentias locorum recte & ſufficienter docere atque explicare poſſit, horum omnium ne parumper quidem habita ratione? hactenus *Strabo.*

§. IV. Hic tamen ſimul obſervandum aſtrorum dictorum motum & exinde profluentes effectus, multum per *corpuſcula ſublunaria* ſeu atmoſphærica limitari, ita quidem, ut idem ſæpe poſitus aſtrorum in conſitis vel iisdem etiam regionibus nihilominus *diverſitatem conſtitutionis atmoſphæræ* pariat, rectiſſime ita monente *Sennerto Inſtit. Med. L. IV. P. I. C. 2.* cujus verba ſic habent: *Varias autem ob cauſas conſtitutio aeris variatur, neque ubique ac ſemper eadem eſt. Primo aeris conſtitutio pendet à locorum ſitu & natura. Ad locorum ſitum autem pertinet primo ſitus verſus cœli plagas. Aliæ enim regiones aliis calidiores aliis frigidiores ſunt, prout magis vel minus à circulo æquinoctiali vel tropico cancri apud nos remotiores ſunt, majoremque vel minorem ut appellant, latitudinem habent. Nam quando rectiores radios Solis regio aliqua excipit, & quo diuturnior Solis ſupra horizontem mora eſt, eo regio eſt calidior, frigidior vero contrariis de cauſis. Verum etiam ſi ex hoc ſitu varia aeris proveniat conſtitutio atque aliud Clima aliam aeris temperiem habeat: tamen alia præterea concurrunt, quæ in eodem etiam Climate diverſam aeris conſtitutionem faciunt. Hinc non in omnibus ſub eodem parallelo regionibus plane eadem eſt aeris conſtitutio; & nusquam ſub eodem parallelo, quam in Æthiopia æthiopes habitant, ob peculiarem loci naturam. Nam ibi ad alias, quæ omnibus ſub illo parallelo habitantibus communes ſunt, caloris cauſas, accedit loci natura arenoſa & ſabuloſa, quæ conceptum calorem diutius fovet ac retinet, atque inhabitantium corpora exſiccat atque adurit. Secundo itaque loco terræ facies propria ac natura ad aeris temperiem conſtituendam facit: in qua ſpectatur, quæ ſoli ſit natura, an locus ſit editus & altus vel humilis, quem montium & convallium ſitum habeat: quos ventos à quibus mundi plagis admittat & frequenter accipiat, an mare vel lacus vicinos habeat. Nam multum refert an ſolum ſit pingue, cœnoſum, glareoſum, ſaxoſum, arenoſum; macrum;*

an

an ferat metalla, an vero iis deſtituatur. Succenturiatur *Mundius de Aëre vitali C. III. §. 6.* dum inquit: *Exhalationibus acceptum feras præter locorum ſitum; quod gentes eisdem parallelis incluſæ talem aeris anomaliam, qualem videmus, patiantur, aliæ æſtum majorem, alia frigora magis intenſa, quam ſolis vicinia aut diſtantia poſcere videatur. Joſephus Acoſta* narrat *ſe in Indias Occidentales navigantem ſub Sole in Zenith imminente cum ſociis apricari præ frigore coactum, & tum demum poetas & aliorum deliramenta riſiſſe, qui eas plagas præ æſtu intolerabiles ſtatuerunt. Idem Autor Peru, inter Æquatorem & tropicum Capricorni ſitam, ob amœnitatem & optimam cœli temperiem* mire laudat: *Potoſiam autem regionem ejusdem metalliferam frigidam eſſe* aſſerit; *cum interea Braſilia in altero Peruvanæ littore, Africæ auſtrali oppoſita, perpetuis ardoribus torretur. Auſtrale Africæ promontorium* incolas habet nigerrimos, & ſua hyeme graviter alget, etſi *polum antarcticum non ſupra gradum 34. elevatum* ſpectat. *Mauritania* vero & *Numidia* à Sole non minore intervallo diſtantes, niſi in montium jugis, ſemper æſtuant, aut certe vel hyeme ſua tepent; at incolis fere candidis gaudent. Notum eſt, quam flebiliter *Naſo littoris Euxini frigora* deſcripſit: *Auſonius* autem *Aquitaniæ ſuæ eidem ſideri ſubjectæ breves facilesque hyemes* laudat. *Jameſius* in Inſula, quam *Charletoniam* appellavit, hyemare coactus eſt: in qua licet *eodem intervallo* ac *Hibernia* (quæ hyemes habet mitiſſimas,) *à ſidere polari* diſtet, tamen ille cum ſociis non minora incommoda à frigore paſſus eſt, quam *Batavi* in *nova Zembla 23. gradibus polo viciniori.* Eſt hinc, quod plures *regiones auſtrales calidiſſimæ ſub Zona torrida, & quibus Sol in Zenith imminet,* ſint habitabiles; ita quidem, ut *Avicenna cum aliis Paradiſum* terreſtrem ſub æquinoctiali poſuerit. Quin refert modo laud. *Mundius cit. tr. C. II. §. 2. p. 8. Terras inter tropicos, etſi ſolis orbitæ ſint ſubditæ,* (quas omnes veterum rudiorum nonnulli torridas & præ æſtu inhabitabiles autumarunt) *non modo habitabiles ſed etiam ſalubres eſſe, & omnium rerum ad victum cultumque imo ad voluptatem pertinentium abundantia florere, adeo, ut, qui à ſeptentrione profecti iſtas regiones adierunt, lotum guſtaſſe videantur, nec facile ab Auſtri Sirenibus avelli queant. Inde eſt, quod tot Europæorum Coloniæ in calidis regionibus inveniantur. Luſitani in Africæ, Braſi-*

 lia

liæ & Indiæ oris maritimis ſedes paſſim poſuerunt , quarum nonnullas Batavi occuparunt. In America inter tropicos pleraque poſſident Hiſpani. Angli Batavi & Galli in inſulis Caribæis ſedes habent amœnas & perquam fructuoſas , quibus Campania vel Sicilia invideat: Vere enim & virore perpetuo fruuntur , ſolesque alioquin ardentes (NB.) ventis apogæis & tropæis mitigantur ; terra etiam imbre aſſiduo aut rore copioſo ita rigatur , ut arbores fructus toto anno producant , veteribus pomis decerptis aut deciduis novis ſtatim ſuccedentibus ; & in tanta terræ fœcunditate magna eſt incolarum ſanitas , ac, niſi filum vitæ externa vi abrumpatur, fere longævitas. Et in *fine Cap. in tractibus irriguis ac fœcundo ſolo præditis ſub æquatore ſatis commode , imo nusquam ſalubrius aut delicatius , habitatur. Illic etiam invenitur uberrima pharmacorum ſylva, quibus pharmacopolia totius orbis inſtruuntur.*

§. V. Neceſſariis his ad ſcopum meum prælibatis, inquiſiturus primo loco ſum in *ſitum regionis Haſſiæ terreſtrem :* ubi quidem de Origine Heſſorum ſeu Heſſonum , item de veteris Haſſiæ terminis, non ero ſolicitus : ſiquidem hæc ad rem præſentem non faciunt; remitto lectorem curioſum circa hæc inquirenda ad *Althamerum de reb. German. in Tacitum, Carionem in Chronico, Conrad. Celtem, Cluverium de antiquit. German., Herodotum, Pompon. Melam de Situ Orbis, Münſterum, Reuſnerum de Orig. Miſenorum, Plinium, Ptolomæum ſcriptorem Græcum, Schopperum in Coſmo & Choro-graph., Strabonem in Geogr., Vellej. Paterculum , Pircheimerum* in Tacitum, *Cornel. Tacitum de German. Joachimum Vadianum Comment. ad Melam &c.* imprimis autem *Winckelmannum in Chronic. Haſſiæ germanice conſcripto P. I. C. 3.*, qui ubertim ſatisfacient.

§. VI. De *hodierna Hasſia* vero ſciendum ; eam in parva, præſtantiſſima tamen Orbis noſtri quarta, (*Europam* indigito , inter quintum & duodecimum clima ab elevationis polaris 33. gradu cum ſemiſſe ad gradum usque fere 60. inter tropicum cancri & circulum arcticum jacentem, ab oriente mari Ægeo & Euxino, a meridie mediterraneo & Gaditano, ab occidente Atlantico, a Septentione Hyperboreo ſeu glaciali terminatam,) *magnæ Germaniæ*(dividitur enim antiquitus Germania in primam ſeu ſuperiorem, ſecundam ſeu inferiorem, & magnam) *regionem ſeu provinciam celebrem & inſignem* admodum exiſtere.

Ter-

Termini ejus, prouti a Laud: *Winckelmanno* cit. loc. deſcribuntur, a latere orientis dextro Thuringia, dehinc meridiem verſus Franconia, trans Mœnum Palatinatus, occidentem verſus a latere ſiniſtro Rhenus cum Trevirenſi Colonienſi ac Montium Dominatibus, & pars Weſtphaliæ, ſeptentrionem verſus rurſus pars Weſtphaliæ, Viſurgis, ditiones Brunſvicenſis Paderbornenſis & Mindenſis ſunt. Superior Haſſia una cum ſuperiori & inferiori comitatu Catimelibocenſi Diezenſi & Niddenſi terminos agnoſcit verſus meridiem Franconiam & Mœnum fluvium, qui cum Rheno intuitu Dominatuum relatorum ad occidentem tendit; verſus ſeptentrionem Epiſcopatum Colonienſem; verſus orientem ad latus ſeptentrionis (Nord-Oſtenwerts) Haſſiam inferiorem cum Dominatibus Ziegenhaynenſi & aliis plurimis. Inferior Haſſia e contra terminos agnoſcit orientem verſus Buchoniam, Thuringiam, Eichsfeldiam, verſus ſeptentrionem territorium Brunovicenſe, Paderbornenſe, Queſtphaliæ partem & Haſſiam ſuperiorem, &c. Specialiores qui deſiderat terminos diviſionemque Haſſiæ ampliorem, adeat eundem *Winckelmannum P. I. C. 4. p. 22. 23.* Tota interim *Haſſiæ Regio* magis in longum quam latum extenditur; longitudo incipit a terminis occidentalibus Braubachi vel ad oppidum Goar ſub 29. gr. 30. min. terminaturque ad orientem Smalcaldiæ ſub gr. 32. min. 50. & complet numerum milliarium Germ. 33 $\frac{1}{2}$. latitudo vero exordium ſumit ad plagam meridiei ſub gradu 50. min. 10. & finitur verſus Septentrionem ad novam urbem Carolo-Diemelam circa viſurgim prope fluvium Diemelam, non procul ab urbe Munda, conficitque milliaria Germ. 27. usque 28.

§. VII. Exhibito ſic *ſitu Haſſiæ terreſtri* confero me ad *poſitum ejusdem verſus cælum & ſidera*; pro hoc accuratius ſiſtendo prius locatio Germaniæ delineanda eſt. Sitam cernimus *Germaniam* noſtram in temperato Climate, ſub zona nimirum temperata ſeu collaterali inter zonas frigidam & torridam collocata, ſub 36. & 40. circulo meridiano, magis verſus ſeptentrionem quam meridiem; quæ cum in obliquo ſphæræ poſitu exiſtat, & unam ſaltem ſolis umbram ab uno ſemper latere recipiat, incolæ hujusdem heteroſcii, quaſi alterumbres, Germ. ein ſchattige/cluent: Unde & in maximo iſthoc Germanorum regno mitius longe frigus, quam in regionibus borealibus Norwegia v. g. Lappia &c. moderatiorque æſtus, quam in auſtralibus, v. g. Ægyp-

pto pluribus Aſiæ & aliquibus etiam Europæ provinciis obſervatur, atque atmoſphæra ex calore & frigore temperatur. Hujus *Germaniæ* Meditullium fere conſtituit *Hasſia noſtra*, Zodiacali ſigno capricorni ſubjecta; cujus Climatis, paralleli &c. inveniendi gratia ex medio regionis puncto, quod eſt celebre ſtudiorum emporium Marpurgum, computum inſtituam. Antequam vero id effectum dem, monendum, veteres Aſtronomos Zonas diviſiſſe in 7. ſaltim Climata, quorum denominationem videſis in *Micrælii Lexic. Philoſ.* modernos autem eorum ad circulum polarem arcticum numeraſſe 24. imo quosdam alios adhuc 24. trans æquatorem addidiſſe, & ſic 48. conſtituiſſe. Hanc quidem doctrinam Climatum parallelorumque *Ingenioſiſſimus Sturmius in Geogr. Mathemat. præfat.* tanquam inutilem & maxima cum confuſione ab Autoribus tractatam e Geographia eliminandam potius cenſet, quippe qui nova plane & accuratiora globorum ſchemata promittit: quam nihilominus cum plures e modernis Geographis admittant, aliosque edoceant, hic negligere nefas judicavi. Diſtat ergo *Marpurgum* ratione longitudinis ab extremo meridiano gr. 32. & 35. min. vel juxta *Sturmium Geogr. Mathemat.* p. 100. 28. gr. 17. min. ratione latitudinis ab *æquinoctiali ſeu altitudine poli* 50. gr. & 43. vel juxta eundem *Sturm.* 41. min. ſubjacetque octavo climati & 17. parallelo, proximum locum a Climate ſeptimo temperatiſſimo, (inter 12mum & 14 tum parallela conſtituto, ubi elevatio poli a gradu 43. ad 47. usque & paulo amplius ſe extendit, de quo conſule *Renatum Moreau tract. de conſerv. valetudine S.I.C. I. membr. 7.*) occupante. Tempore Solſtitii æſtivi ſole in 69. tranſeunte, quod circa 20. Junii inſtat, lux diei ibidem ad ſummum durat 16. horas & 9. min. circumferentia in milliaribus germanicis 3471. minutis primis 3. ſecundis 57. tertiis 36. circumferentia in minutis primis 208263. additis ſecundis 47. tertiis 36. circumferentia in minutis ſecundis 12495837. additis tertiis 36. circumferentia in meris tertiis 749750256. Milliaria germanica ſingulorum graduum 9. Minuta milliaribus adjicienda 38. Reſiduum milliarium non diviſorum 231. Minuta prima ſingulorum graduum 578. Reſiduum minutorum non diviſorum 783. Minuta ſecunda ſingulorum graduum 34710. Reſiduum ſecundorum non diviſorum 237. Minuta tertia ſingulorum graduum 2082639. Reſiduum tertiorum non diviſorum 216.

§. VIII.

§. VIII. Ita comparata eſt locatio *regionis Haſsiacæ* ad plagas cœli, quam intuitu aliorum Dominatuum plurium, præprimis ſi ſimul conditio terræ attendatur, longe *ſalubriorem* imo *ſaluberrimam* eſſe nemo non profitebitur. Ob hanc ſiquidem cœli benignitatem beniguiſſima quoque quoad frigus hyemale, (quod ibidem ſic ſatis eſt tolerabile) calorem ſiccitatem & humiditatem æſtatis reliquarumque anni partium Principatus iſtius temperatura eſt; &, quod notabile, animalibus atque inſectis, quæ *venenata* vulgo audiunt, ferme caret. In primis autem huc applicari merentur verba *Galeni L. Anim. mor. ſeq. temp. corp.* ſic habentia: *Quis neſcit, qui inter hos* (loquitur autem de hominibus loca ſeptentrionalia & ad zonam torridam inhabitantibus,) *medii regionem bene temperatam colunt, & corpore eſſe & moribus animi ingenii felicitate & prudentia illis hominibus præſtantiores.* Qua ſalubritate & temperamenti jucunditate magnam partem modo laudatum *Marpurgum* fruitur. Fuſiora omnia exhibebuntur Cap. ſeq.

CAP. III.

De
ATMOSPHÆRÆ HASSIACÆ CONSTITUTIONE SALUBRI, HUJUSQUE CAUSIS VARIIS, POSITU SCIL. SIDERUM, VENTIS, MONTIBUS, SYLVIS, PRATIS, VALLIBUS, FLUMINIBUS, ETC.

§. I.

Viſo ſitu & locatione regionis noſtræ quoad cœli & terræ plagas, operæ pretium jam eſt, *Atmoſphæræ Haſſiacæ naturam & conſtitutionem* perpendere. Oportet autem melioris notitiæ ergo generalia quædam præliminari. Ne tyroni itaque medico quidem ignotum puto, *aerem mixtum* intro & foris homini advenire; inſpiratur ſiquidem, cum alimentis ingeritur, & ab extra corpus immediate tangit. Cujus quidem inſpiratio & contactus eidem adeo neceſſarius eſt, ut, ſi aliquot ſaltummodo momentis intercipiatur, dere-

pente vitam cum morte commutare cogatur. Intuitu itaque inevitabilis aeris ad vitam conſervandam præſentiæ fuſius paulo de hoc ejusque natura & eſſentia ac alterationum cauſis diſſerendum, atque demum hæc themati præſenti applicanda erunt.

§. II. Duplicis acceptionis *vox aeris* Phyſicis eſt, mox enim *aer & æther*, mox *aer & atmoſphæra* iisdem ſunt ſynonyma: *priori ſenſu* corpus rariſſimum & puriſſimum, *poſteriori* denſius & variis ac heterogeneis effluviis inquinatum ſignificat. Verum melius faciunt illi, qui *aerem*, termino *generaliter* ſumto, diſpeſcunt in ſimplicem & purum, h. e. *ætherem*, ab omnibus peregrinis effluviis plane liberum; & *compoſitum* ſeu *mixtum*, i. e. partibus heterogeneis maritatum. *Prior* definitur ab omnibus Phyſicis & Mathematicis hodiernis quod ſit corpus rariſſimum fluidiſſimum celerrimæ agilitatis & pellucidum ex ſubtiliſſimis particulis homogeneis conflatum atque adeo tenue, ut quibuslibet motibus obſequatur: ob quam ſui uniformitatem ſemper etiam bene diſpoſitus anima quaſi hujus univerſi eſt. *Poſterior* denotat idem fluidum æthereum &c., in cujus ſubſtantiā vapores & effluvia è globo terraqueo ſublimata penetrarunt, ibidemque diſſoluta ac diſperſa cum partibus æthereis in unam maſſam compoſitam coiverunt. Quæ ipſa aeris homogenei ſubtilioris & heterogenei denſioris differentia vel ex hoc abunde probatur: quod aer heterogeneus tanta præ aeris homogenei particulis atomorum magnitudine & craſſitie polleat, ut in has incidens lumen ſiderum reſplendeſcentiam quandam cauſetur, quæ non item in æthere occurrit; iſtæ etiam vitri aliorumque corporum poros minores pertranſire nequeant, quos tamen illæ tranſeunt; & ope antliæ pneumaticæ hæ è vaſe recipiente, illæ vero neutiquam educi poſſint; præterea quoque heterogeneæ, ſicuti quidem æthereæ, nec productioni nec propagationi luminis inſervire valeant.

§. III. Maſſæ totius aereæ immenſo ſpatio diffuſæ, terram & planetas complectentis, partem ſuperiorem à terra remotam & ſideribus propinquiorem puriſſimam ac à miasmate quovis terreſtri immunem cum *Mundio cit. tr. C. I. §. 1. Cœleſtem & ætheream*; alteram vero terræ propiorem, vaporibus & exhalationibus quibuscunque repletam, *atmoſphæram* nominamus: cujus altitudinem *Keplerus* 8. milliarium

arium, *Ricciolus* 50. Italicorum, *Gaſſendus* vero & Merſennus 40. æſtimant.

§. IV. Hanc atmoſphæram rurſus in tres regiones dirimunt Peripatetici, & cum his etiam aliarum ſectarum Philoſophi, (*Mundius* cit. loc. §. 2. in duas ſaltim dividit, videturque primam ætheri annumeraſſe,) non loco & ſitu ſaltim, ſed natura & qualitatibus quoque differentes: *Primam* videlicet ſeu *ſupremam* ætheri contiguam, perpetuo calidam (quod aſſidue ediſſerit *Mallet in libr.* Beſchreibung des Welt-Kreiſſes *P. I. C. IV. p. 76.*) tum ob ætheris viciniam, tum ob motus perpetuitatem cum aſtris primoque mobili communem, nubibus vacuam & immunem, partim propter remotiorem præ reliquis a terra diſtantiam, partim propter continuam motus dicti calorifici perennitatem; leviorum exhalationum calido-ſiccarum minime expertem, quibus hinc inde ab æthere proximo aliquando accenſis variæ ſpectantur nobis cœli formæ igneæ, quas prolixe enumeravit *Deodatus in Panth. Hyg. L. I. C. XIV.* Hanc regionem ultra cacumina montium per 13. milliaria germ. elevari, legere eſt apud *Micræl. Lexic. Phil. p. 66.* *Secundam* ſeu *mediam*, ſedem exhalationum & vaporum craſſiorum, unde nubes fulmina & ventorum materia potiorem partem proveniunt; quare & frigidior reliquis, imo ſecundum *Ariſtotelem* valde algida perhibetur, quia reflexos radios ſolares non percipit, nec ab æthere ob nimium intervallum atque interpoſitam atmoſphæræ regionem primam, nec etiam circulari motu, incaleſcere poteſt. *Tertiam ſeu infimam citimamque*, temperaturæ variæ, ac eouſque extenſam, quo uſque moleculæ reſplendeſcentes aſcendunt, & radii ſolares reflexi penetrant, quod ſpatium quidem ad amuſſim determinabile non eſt, ad ſummum tamen vix 4. milliaria germ. excedere creditur: ſcilicet, cum inordinate admodum vapores & exhalationes globi terraquei aſcendant, (dum, teſtante experientia, mox hic copioſiores & vehementius, mox illic pauciores & tardius &c. in auras elevantur,) conjectu haud difficile eſt, exinde quoque altitudinem atmoſphæræ infimæ variari, præſertim, quando diverſa radiorum ſolarium in hanc actio, hujusdemque rarefactio, condenſatio, halituumque diverſa gravitas accedit. Licet itaque non *poſitive*, *negative* tamen, (i. e. ita, ut altius 4. milliaribus teutonicis non ſit,) ex initio & fine crepuſculorum, ſolisque ſub Horizonte profunditate, tertiæ atmoſphæræ regionis

ſpa-

ſpatium quodammodo determinari poteſt, calculum ſic faciente *Weigelio Sphæric. Euclid.* L. III. obſ. 16.

§. V. In hac infima aëris mixti regione idoneum ſeminibus rerum fovendis & aptum eorum in vitam productorum conſervationi focum DEus Altiſſimus conſtituit; in hac ſanitatis & morborum, ſalubritatis & inſalubritatis media ac inſtrumenta ſecundum certas hujus affectiones ab eodem Celſisſimo Numine poſita ſunt: aliter enim in corpora humana agit atmoſphæra calida, aliter frigida, ſicca & tenuis aliter, aliter denique humida & craſſior, aliter ſi particulis diverſis heterogeneis inſalubribus, plus juſto gravibus atque nimii & ferventis motus &c. aliter, ſi ſalubribus ac temperati motus, &c. imbuta ſit.

§. VI. Has igitur *atmoſphæræ* tum *affectiones proprias* tum *accidentia delibaturus* in *propriiſſimas* ejus *affectiones*, *gravitatem* nempe & *elaſticitatem*, quæ *poſterior in ejus compreſſi aptitudine ad rareſcendum conſiſtit*, evitandæ prolixitatis gratia inquirere easque probare ſuperſedeo, tantis ſiquidem hactenus experimentis & rationibus à probatioribus Phyſicis hæ ipſæ, contra Peripateticos præprimis, levitatem aeris abſolutam defendentes, demonſtratæ ſunt, ut nihil amplius fere ad eas impugnandas ſuperſit; evolvi circa has poſſunt inter alios *Boyle de Vi aeris elaſtica experim. V. it. experiment. de aere continuat. 2. Machin. Papin. nov. Cornel. Conſent. de circumpulſ. Platon. Mariott de aere p. 5. 6. 12. 45. & 46. Paſchalius de gravit. aeris C. I. Sengverd. Philoſ. Nat. P. III. C. 1. §. 2. & 4. & C. II. §. 1. 3. 5. & 6. Weigel. tr. cit. L. II. Obſerv. 15. Coroll. 2. Mund. L. cit. C. VII. De Lanis Magiſt. Nat. & art. tom. 2. L. VI. C. II. propoſitione potiſſimum 19. append. 1. 2. & 3. &c. Joh. Alphonſ. Borellus de vi percuſſ. propoſ. XII. du Hamel Phyſ. gen. tr. 1. Diſp. 3. quæſt. 3. concl. 1.* In ſpecie Diſſert. de Potent. ventor. in corp. hum. Cel. *Hoffmanni* §. 2. 3. & Diſſert. *de Elat. aeris Eruditisſimi Dn. Hambergeri Profeſſoris mei quondam in Phyſicis & Mathematicis ſolertisſimi.* Ejus potius *caliditatem humiditatem frigiditatem* & *ſiccitatem*, (quippe quæ conſideratio multum ad rem præſentem facit,) luſtrabo. Tribuunt affectiones haſce ſingulas Peripatetici *aeri ut tali*, ſeu verius, *ſimplici*, tanquam qualitates primas, proprias, atque ex natura ſua profluentes: verum quamvis, quod *ſiccitatem* hancque ſemper fere concomitantem *tenuitatem*,

item

item *frigiditatem* concernit, cum *Petito de frigore & calore art 4.* illis ſub certa limitatione concedi poſſet, aerem per ſe & naturaliter frigidum, (quod frigus tamen *Mund. cit. tr. C. III. §. 4.* aeri proprium eſſe æque negat, ſed potius particulis nitroſis certo modo diſpoſitis adſcribit,) per naturam etiam ſiccum & tenuem, i. e. ad recipiendas exhalationes aqueas habilem, exiſtere; quoad tamen *caliditatem* & *humiditatem* aſſertum minus videtur probabile: quatenus omnem calorem ab extra à Sole & effluviis ſiccis volatilioribus motis advenire meridiano lumine clarius eſt: dum pro illius radiorum præſentia & propinquitate horumque modo perpendiculari modo obliqua magis incidentia atque reflexione, aeris temperies plus minus calida exiſtit, de cætero vero ſole abſente vel remotiſſimo frigida, imo frigidiſſima deprehenditur. Probant hoc noctes ob carentiam radiorum ſolarium præ diebus ſemper frigidæ, probant orientalibus longe frigidiores imo frigidisſimæ regiones plures ſeptentrionales & meridionales, ob radios ſolares longa via diſſitos & exinde productum frigus immenſum plerumque non habitabiles; quale frigus in plagis extremis poli arctici & antarctici perpetuo regnat, tanta quidem cum ſævitia, ut nautæ in mari hyperboreo ſ. glaciali balænarum capturæ operam dantes moles glaciei montium æmulas, ab æſtuariis aut vaſtis fluminibus illuc delatas & acervatim congeſtas, quaſi inſulas in mari natantes ac veras ſymplegades, paſſim navigantibus interitum minantes conſpexerint. In moles iſtiusmodi, fronte minaci mali navis ſummitatem ſuperantes, (nihilominus tamen ſeptimam tantum partem è mari extantes, prouti recenſente *Mundio Lib. cit. C. IV. §. 2.* experti narrant,) ſe impegiſſe ſcribit *Jameſius in ephemeride de navigat. ſeptentr.* Gelidus hicce aer in oleum cereviſiam & vinum, (generoſiſſimum etiam, non autem ſpiritum vini rectificatum,) tantopere ſævit, ut pene fiant inutilia; quin arborum quoque truncos maximo cum fragore, ac ſi machinam muralem pulvere pyrio diſploderes, diffindit, lapides diſſilire, humumque in *Moſciforo* magis, quam in noſtris provinciis ab æſtu, dehiſcere facit, &, quod ſtupendum, ignes ægre ardere, nec homines nec aquam ad hos (vel profecto tarde,) calefieri permittit. Refert enim id. *Mund. l. c. §. 3.* Anglorum & Belgarum in Charletonia & Nova Zembla hyemantium ignes in hybernis accenſos præ aere ambiente intenſiſſime frigido

 gido

gido adeo languide arſiſſe,ut aſſidentes eisdem ne calefierent quidem; notavitque laudatus *Jameſius tract. memorat.* partem alteram aquæ aheno infuſæ igni proximam ægre calefactam, alteram vero eodem aheno detentam priori oppoſitam & aeri objectam glaciem pollicis craſſitie contraxiſſe. Similia narrat *Marcus Paulus Venetus* de quadam *Tartariæ Valle*, montibus in orbe editiſſimis ſubjecta, in qua ignis ardere nequit; it. *Diodorus de Scythia circa Tanaim*, ibidem nimirum præ frigore ignis ſplendorem nullum, hominumque oculos obfuſcari, &, quod fabuloſum forte quibusdam videbitur, fimbrias veſtium aliquando à gelu detritas decidiſſe. Imo *metallis* quoque vim inferre frigus ejusmodi horrendum teſtis eſt *Strabo*, qui *æneas hydrias* à frigore *in Ponto* diruptas recenſet. Dicuntur propterea loca iſthæc frigidiſſima *periſcia*, quaſi *circumumbria*, germ. umbſchattige / ex eo, quod ob ſolis defectum perpetuam fere umbram habeant.

§. VII. Quemadmodum autem remotiſſima ex obliquo Solis diſtantia, ejus item radiorum abſentia, frigori vel minori vel majori, uti allata exempla evincunt, anſam præbent, (ad cujus tamen vehementiam aliquando vapores aqueo-ſalinos in aerem elevatos, hujusque motum ultro impedientes, ipſis tempeſtatibus hyemalibus hoc monſtrantibus, multum conferre, nullum eſt dubium:) ſic è contrario *Solis præſentia, radiorumque illius plus minusve directa & perpendicularis ſeu acuta incidentia atque reflexio, (non excluſis tamen effluviis terræ ſiccioribus elevatis, ſimul concurrentibus,) caloris vel levioris (teporis,) vel temperati, vel etiam excedentis, imo intolerabilis, cauſa ſit.* Exempla nobis (poſitis ponendis) exhibent *zonarum torridarum* (ſeptentrionalis ſcil. inter æquatorem & tropicum cancri, & auſtralis inter æquatorem & tropicum capricorni, incluſarum) *regiones*, quas Africanas, Aſiaticas, & Americanas potiſſimas enumerat *Dicelius Geogr. gen. p. 106.* in quibus Sol ex Zenith certo tempore verticalis eſt, & radii ejusdem reflexione per angulum acutum imo acutiſſimum duplicantur. Notum namque mercatores per deſertæ Arabiæ arenas proficiſcentes vehementi Solis æſtu cum camelis ſuis in ipſo itinere extinctos concidiſſe, ob quam cauſam tot illic ſunt ſolitudines; quarum accolæ (incolas enim illæ regiones non habent, niſi prædæ gratia mercatoribus inſidiantes Arabes, deſerta illa hinc inde per ali-

quod

quod tempus pervagantes,) caloribus miſere cruciantur:quin intolerabiles habitationum accolarum iſtorum æſtus fore ſcribitur, niſi multo artificio eos mitigarent; etenim ſub dio ambulantes Soli ardenti umbracula opponunt, dormientibus dominis ſervuli adſtantes flabellis ventos afflant, multi ſpeluncis interdiu ſe defendunt, noctu ſub dio dormientes, alii in venti-ductibus auram captant. *Ormuſiæ* (Luſitanorum in ſinu Perſico celebris emporii) tum cives tum advenæ in hypogæis frigidæ mento-tenus demerſi de die dormiunt, aut otiantur, de nocte vero ſurgentes mercaturæ & aliis negotiis vacant; quidam aeris inſpirati fervorem tolerare nolentes in umbra deſident, & frigidam (nivalem etiam, ubi ex vicinis montibus haberi poterit,) avidiſſime & ad nauſeam non bibunt ſed corporibus infundunt, & ne ſic quidem ſitim inexplebilem reſtinguunt, quin ventrem potius adeo his replent ac diſtendunt, ut à Luſitanis dolia appellentur. Ad eandem urbem *Ormuſiam* auræ candentis, ab arenoſis deſertis delatæ, ardentiſſimo afflatu integer aliquando exercitus ſuffocatus periit. Appellantur dehinc ſub zonis iſtis torridis degentes *aſcii* ſeu *nullumbres*, (ohnſchattige) item qui in medio harum ſunt *amphiſcii*, *utrinquumbres*, (zweyſchåttige) quia cum ſol ultra citraque Zenith digreditur, umbras meridianas interdum in Boream, interdum in Auſtrum, interdum verſus occaſum, verſus ortum interdum, (hocque veſpertino illud matutino tempore) videant cadentes. Inſanire *pro incalorem aeri ex ejusdem tenuitate proprium* ſtatuere volens videretur, qui potius velociſſimo *radiorum ſolarium* variæ incidentiæ motui, tum quoque rapidiori ab his *corpuſculorum ſulphureorum aliorumque calidorum* elevationi atque agitationi adſcribendus eſt.

§. VIII. Parem difficultatem patitur & illa aſſertio, quando *Ariſtot. L. de generat. animalium* & alibi cum ſuis aſſeclis *humiditatem aeri propriam & eſſentialem* tribuit, quam tamen pure accidentalem eſſe vel unicum hoc evincit: quoniam ſibi relictus ad abſorbendas & imbibendas multas humiditates aliorum corporum aptus obſervatur; quod fieri nequaquam poſſet, ſi natura ſua humidus exiſteret, id quod pluviæ frequentes, flumina & ſtagna, abunde commonſtrant, quatenus hæc ſæpius radiorum ſolarium, moleculas aqueas in auras elevantium, auxilio penitus exſiccantur.

§. IX. Hæ qualitates ſeu affectiones generales atmoſphæræ adeo ſunt neceſſariæ, ut nunquam ab his libera ſit: propterea tamen nullatenus, uti dictum, ſpectant ad aeris homogenei eſſentiam; hunc namque ſine illis exiſtere facilis probationis eſt.

§. X. Aliter paulo ſe res habet cum qualitatibus ſpecialibus, id eſt illis, quæ propullulant ex ſeparabilibus in atmoſphæram elevatis effluviis, utpote quæ omnia ex hac abeſſe poterunt, plurima etiam in multis regionibus abſunt, (quamvis aliqua eorum locis certis ſint quaſi propria, uti *Londini* in Anglia & hic *Halis* effluvia ſalina atque carbonum foſſilium, circa metalli-fodinas effluvia volatilia metallorum & mineralium, circa civitates effluvia fumoſa acida ex lignis combuſtis, nullo anni tempore ne per diem quidem abſentia.) Talia effluvia variæ & innumeræ pone ſunt indolis, caliginoſa nimirum, fuliginoſa, marcida fœtentia atque gravem mephytim ſpirantia, paludoſa, uliginoſa nidoroſa putredinoſa venenoſa contagioſa peſtilentia ac deleteria varia, è mineralibus exurgentia, ſulphurea mercurialia arſenicalia antimonialia &c., ſalina varia, vitriolata puta, ſalſa, acria, corroſiva, acida alcalica nitroſa &c. diverſis meteororum impreſſionibus alterata, ignea terrea; it' è plantis & animalibus redundantia; rorida tandem (roſcida) ſuavia, odoris omnis generis fragrantis ſalubrioris ſpirituoſi ac volatilis, & quæ id genus innumera ſunt alia.

§. XI. Imprimuntur vero aeri puriori qualitates iſtæ atmoſphæricæ ſi non omnes atque ſingulæ pleræque tamen *primario* per motum ſiderum, uti quidem ſuperius hinc inde demonſtravi, quatenus nempe hic, totum aera in intimis etiam terræ viſceribus & aquis commovendo, ſeparat ac elevat diverſiſſimi generis halitus & vapores, tum ſalubres tum noxios; de quorum præcipuorum tantum non omnium jam enumeratorum diverſiſſimo effectu operationibus & virtutibus in hominum corpora adeas ſolertiſſ. *Mundium tr. alleg. C. 2. §. 2. C. 4. §. 4. C. 6. §. 5.* capitibus denique 5. 8. 9. 10. 11. 12. integris, ex aſſe profecto ſatisfacientem: *Secundario* affricantur per motum aeris ipſius violentum, *ventos* nimirum, effluvia talismodi hinc inde diſſipantes, inque alia loca transferentes: quorum naturam, quantumque hi in inficiendo & alterando aere valeant, paucis enodabo.

§. XII. De cardinalibus vero potiſſimum ſermocinandum eſt, ſiquidem ab his *aeris immutati & mixti* cardo dependet, cum quovis anni tempore ſpirent, hincque cum ſuis collateralibus ab *Hippocr. tr. de aere aqu. & loc.* *κόινα πνεύματα venti communes* audiunt, & particularibus ſeu vernaculis contradiſtinguuntur. Dicuntur vero cardinales, quod à quatuor mundi cardinibus flare ſoleant; ab ortu nimirum æquinoctiali *Subſolanus*, (Oſtwind) ab occaſu æquinoctiali *Favonius*, (Weſtwind) à meridie *Auſter*, (Sudwind) à ſeptentrione *Aquilo* ſeu *Boreas*, (Nordwind): reliquos ventos XXVIII. cardinalium nimirum collaterales, integros, dimidiatos, & quadrantes ſi addiſcere cupias, evolvere poteris elegantiſſimum ventorum ſchema ſeu typum horumq; omnium denominationem apud *Renatum Moreau Comment. ſcholæ Salernit. C.I. membr. 4. Sturm. Geogr. Mathem. Tab. III. fig. I. & Marcel. Conſp. Geogr. C. V. p. 14.* Ventis communibus annumerantur venti *anniverſarii*, certo tantum tempore ſe manifeſtantes, *chelidoniæ* nimirum vere, *etheſiæ* æſtate, (hos præcedunt *præcurrentes*,) *Orithis* poſt brumam & *alii ſingulis menſibus ſpirantes*, quos deſcripſit *Blondus Lib. de navigat. Particulares ſeu vernaculi venti ἐπιχώρια πνέυματα* Laudato *Hippocr.* dicta, certas differentias vix habent, cum nemini ſingularum regionum naturam indagare, ventoſque illic flantes adeo accurate obſervare conceſſum ſit: ad duo nihilominus capita commode revocari, & in *aquoſos* atque *terreſtres* diſpeſci proterunt: priores ſunt primo *ſinuales* ſeu *encolpiæ*, qui ſcil. juxta flumina fiunt, vel è ſinu quodam exeunt; ſecundo *illi*, qui è *mari prodeuntes vicina loca afflant*: Poſteriores (1.) è terrarum plano elevantur, & *Plinio H. N. L. II. C. 43.* atque *Autori Lib. de Mundo altani* nominantur: qui, cum ad mare pergunt, *apogæi*, ſi vero à mari recedunt, *tropæi* audiunt; (2.) è ſpeluncis & antris ſubterraneis prodeunt, quos ideo *Charonias* vocant. Alios quoſdam regionibus aliquibus, exteris præprimis, magis proprios & vernaculos evolutum ibis apud *Hippocr. loc. alleg. Plinium l. a. C. 47. Senecam in Libr. V. natural. quæſtion. C. 17.* & laudat *Mundium* L. mem. C. XIII. p. 84. ſeq. Pollent hi venti omnes atque ſinguli tum cardinales tum collaterales & vernaculi ratione naturæ ſuæ, motus plus minus vehementis, atque elevatorum corpuſculorum, variis viribus & facultatibus regiones earumque incolas afficiendi: *Dedit enim*, inquit *Seneca quæſt. nat.* L. VII. C. 18. *ſummus ille*

rerum artifex ventos ad cuſtodiendam cœli terrarumque temperiem. Et quamvis *Hippocr. L. de diæta* text. 4. §. 2. usque 10. ſtatuat, ventos omnes ex conſtitutione ſua propria humectare & frigefacere, quoniam ſinguli à locis glacie & nive obſitis geluque vehementi affectis, à fluminibus & ſtagnis, prodeant: nihilominus tamen eosdem propter ſitum regionum ac locorum, quos perflant, diverſas vires acquirere, & alium alio calidiorem frigidiorem humidiorem ſiccciorem, ob varia effluvia morboſiorem ſalubriorem eſſe §. 11. 12. rectiſſime ſcribit, *poſterioribusque textibus duobus* erudite admodum deducit. Quatuor proinde cardinalium facultates exhibiturus dico; *Aquilonarem* à ſeptentrione ſpirantem (cis æquinoctialem inprimis & in noſtro hæmiſphærio) frigidum ſiccum ſerenum limpidum & ſubtilium partium eſſe, ſuisque particulis nitroſis copioſiſſimis aerem ſummopere purgare, nubesque fugare, atque corporum profundum ſubire, dehinc putredini reſiſtere, conſtringere, denſare, ſuperfluum humidum conſumere, appetitum excitare, ſudores & fluxiones cohibere, virtutem generativam augere, & ut verbo *Hippocr. Lib. de ſacr. morb.* efferam, *ſaluberrimum omnium ventorum exiſtere*, *Cœlio Rhodigino L. 20. C. 18.* exemplo manifeſto id probante: quando in *Lesbo* inſula flante Auſtro & Coro incolas ægrotantes & tuſſientes ſuperveniente vento *Aquilonari* protinus convaleſcere memorat: unde mirum non eſt ventum *Aquilonarem* homines roborare, ut vegetiores longe majores & robuſtiores reddantur, more *Germanorum*, quorum corpora exinde & viribus & mole præſtantiora conſpici non inepte concludit *Deodatus Panth. Hygiaſt. L. I. C. 15.* qui propterea, referente *Julio Cæſare*, *Romanis fere terribiles extiterunt*. Nocet tamen & is, multum nimirum invaleſcens, (ὁπόταν δυναςεύῃ dicit *Hippocr.*,) diutiusque durans, ſenum præcipue & tenellorum atque reconvaleſcentium generi nervoſo, alvum indurat, venas rumpit, difficultatem urinæ cauſatur, ſtuporem inducit, fauces exaſperat, oculos latera & pectus lædit, tuſſes movet, unde phthiſicis obeſt, præterea flores & fructus corrumpit ſementemque adurit. Proximus ab hoc ad latus ſiniſtrum eſt *Subſolanus*, (*Mundio Eurus*,) ab ortu æquinoctiali ſpirans, qui ſecundum *Lemnium* antelucano ſubfrigidus, meridie vero Sole in Auſtrum vergente tepeſcens, & caloris languidi eſt ac moderati, humectans aliquando æqualis & mitis, de cætero aquas ſalubritate donat, ſenſus vegetat,

fœcun-

fœcundat, humores attenuat, expurgat, dehinc plurimorum confeſſione *aquilonari* ſalubritate minime cedit, quin omnium ventorum *temperatiſſimus* & ſaluberrimus æſtimatur, calculum adjiciente *Ariſtotele L. VII. Politic.* qui *urbes ad auroram ſitas & vel ad orientales vel ad aquilonares ventos ſpectantes decernit ſaluberrimas* : quamvis interim & is quoque (cauſam allegante laud. *Mundio* C. XIII. §. 15.) *occiduis Europæ partibus & occidentalis Africæ incolis* aliisque quibusdam gentibus, earumque frugibus vere præſertim ineunte, minus ſalubris deprædicetur : unde forſitan & Hebræis ventus tenuis exurens & exſiccans ſanitatique maxime infenſus audit, ex eo, quod exhalationibus aſperis ſalinis terreſtribus arenoſis calidis ac retorridis variarum regionum æſtuantium ſtipatus longo ab oriente tractu accederet. *Subſolano* è diametro ad latus Aquilonis dextrum opponitur *Favonius* ſeu *Zephyrus*, propter beneficia ita dictus, ab occidente æquinoctiali flans, moderate frigidus & humidus, exhalationum terreſtrium expers, blandus lenis amœnus ſuavis, frugum nutritor : quippe qui floſculos elicit, omnia revivificat, ſangvinem aliosque humores corporis ſinceros procreat, eosque lætitia perfundit, hinc admodum ſalubris cenſetur nobis Europæis, verno præſertim tempore : minus tamen ſalutaris & noxius evadit is, quando ob immodicam vaporum ab oceano elevatorum & dilatatorum copiam vehementia *fratribus ſuis collateralibus, Africo* & *Coro* potiſſimum, non cedit, quin hoſce nonnunquam ſuperat, quod ex *relatione Scaligeri exercitat. 285. ad Cardanum in Vaſconia* uſu venit, ubi raro ſine incolarum pavore & deteſtatione ingruit. A latere Subſolani ſiniſtro & Favonii dextro ex oppoſito Aquilonis à meridie flat *Auſter*, nobis Europæis, Germanis potiſſimum, *omnium ventorum inſaluberrimus*, intemperate calidus & humidus, ex eo, quod per longiſſimos maris tractus & aridiſſima terræ loca ſpiret, ciet hinc pluvias impetuoſas, imbres & procellas, magnarumque tempeſtatum autor eſt, præterea vires corporis dejicit, meatus cutis reſerando miaſmata ſulphurea inſalubria, quibus ſcatet, corpori immittit, humores liquat turbatque; & teſte *Hippocr. III. aph.* ſenſus gravat, motus ſegnes reddit, articulorum robur laxat, febres ac putredines cauſatur, & quæ magno numero incommoda plura recenſet *Deodatus L. I. Panth. Hyg. C. 15.* is tamen & ipſe populis Antœcis, Africanis, Lybicis præprimis gentibus, ſalu-

bris

bris eſt, quippe frigidus ibidem aerem ſerenat. Plura & experimentis accuratioribus confirmata circa motus operationes & virtutes ventorum cardinalium videſis in diſſert. *de Potent. ventorum in corpus humanum acutiſſ. noſtri Hoffmanni à* §. *9.* usque ad finem, in qua diſſert. §. 7. 8. c de cauſis & origine ventorum onceptus etiam invenias ingenioſiſſimos itidem experimentis pluribus deductos. Virtutes & facultates collateralium intermediorum ſeu majorum & collateralium dimidiatorum &c. quod attinet, eas (ne tractatum conſcribere videar,) ſpeciatim tradere nolo, potiſſimum cum à cardinalibus ventis, quibus hi interjecti ſunt, pro ratione viciniæ, qua huic vel illi magis junguntur, has mixtas participent: quamvis & hic diverſitatem quandam pro varietate locorum ſubeſſe demonſtret *Mund. l. c.* §. *8.* Exhibet qualitates ventorum horum, ut & anniverſariorum, particularium item ſeu vernaculorum, atque regionibus quibusdam propriorum, fuſe ſatis præter jam adductos Autores varios locis allegatis omnium optime *Eruditiſſimus Angliæ Cancellarius de Verulamio in Hiſt. Vent.*

§. XIII. Limitatur atmoſphæræ & ventorum conſtitutio ac virtus inſigniter per *montes*, *ſylvas* & *aquas defluentes*, &c. *Montes* plerumque ſaxoſi ſunt vel ſabuloſi, varioſque continent lapides pro varia ſucci lapideſcentis accepti natura, quem ſubiens major minorve calor excoquit vel indurat. Hos inter ſunt etiam venæ, refertæ pinguiore liquore ſulphureo & ſalino mercuriali, atque æthere ſpirituoſo minerali, tempore ingreſſionis metallorum ſemper præſente, ex quibus diverſo caloris gradu & motu diverſa tum mineralia tum metalla, diverſique fluores, ſales, &c. pro conditione terræ plus minus puræ, efformantur procreanturve. Ingreſſus talis metallorum (der Einzug der Metallen) loca montana admodum nobilitat, fertilitateqne ac ſalubritate aeris inſigni donat, inprimis ſi liquor ille æthereo-metallicus circa metalla aſcendentia occupatus ſit, (wenn er das auffſteigende Ertz im Werck hat/) probe hoc animadvertente *Baſilio Valentino Lib.* Vom Bergwerck/ deſſen Urſprung &c. C. V. & VII. afficiunt enim tunc atque emolliunt quaſi exhalationes metallicæ ſubtiliores ac ſpirituoſæ (die Auswitterung) usque ad ſuperficiem terræ penetrantes hanc adeo: ut pulcherimos fructus & flores balſamicos, citius etiam matureſcentes, protrudat; obducuntur hinc ejusmodi regiones metalliferæ in ſuperficie terræ calce quaſi quadam ab exhalationibus talibus & reſo-

lutis

lutis terreis partibus concreta, quæ humiditate aquea accedente (wenn die Waſſer zu Tag auff den Boden hinein kommen) leniter incaleſcendo in terram ſummæ fertilitatis & ſalubritatis tranſit, in cujus rei exemplum *idem Baſil. Valentinus l. c. C. XXIII. Hungariam*, regionem per totum metalliferam, tanquam frugum omnium fertiliſſimam ſaluberrimamque in medium producit. Cum grano itaque ſalis legenda ſunt verba *Sennerti* loco ſupra cit. quando *loca metallica venenoſam ſæpe & malignam auram exſpirare* ſcribit.

§. XIV. Quid itaque mirum? Editiora & montana loca pleraque variorum vegetabilium florum fructuum balſamicorum odoriferorum atque penetrantioris energiæ utplurimum eſſe fertiliſſima; quæ vegetabilia amica ſua & gratiſſima ſuavitate *atmoſphæram* (vel extra hoc liberioris ac ſanioris jam uſuræ,) illic afficiunt, & commodiſſimas atque ſaluberrimas hominum habitationes tum in jugis, tum ad latera ſui exhibent: ut taceam commoda locorum editiorum alia plura, ob quæ reliquos terræ tractus præcellunt, aquarum videlicet & fontium puriorum præſentia, fructuum omnis generis laudatiſſimorum ubertas, vinorum præſtantia, diverſiſſimorum animantium lignorum etiam ſylvarumque copia, paſcuorum ſalubritas & elegantia, proſpectus longi latique amœnitas, homines locorum iſtiusmodi editiorum inhabitatores mirum quantum recreantia; quæ recreatio ad ſanitatis conſervationem & longævitatem non parum confert. Cernimus ea propter *monticolas* (montes inprimis mediocriter elatos & libere perflatos inhabitantes) *cæteris utplurimum ſaniores robuſtiores alacriores & vivaciores exiſtere*, cum *Avicenna* per experientiam ita loquente *Deodato Panth. Hyg. L. 1. C. 19.* iſtudque uberius confirmante *Præcell. Hoffmanno diſſert. de Peregr. ſanit. cauſ. inſtit. C. III. §. 4. p. 16. & 17.*

§. *XV.* Diverſa tamen *montium altitudo ſitusque ad mundi plagas*, radiorum ſolarium & ventorum etiam hinc inde ſpirantium atque in hos illidentium, dehinc auræ quoque atmoſphæricæ, nativam virtutem inſigniter alterant ac limitant, ſæpius non ſine inſigni commodo, prout nimirum urbes oppida arces & pagi ad hoc vel illud montium latus ſitum ſuum obtinent: audiamus hac de re acute ſatis diſſerentem *Sennertum l. ſupr. cit. Loca* (inquit) *editiora frigidiora fere ſunt, ventisque magis perflantur, humiliora vero calidiora*

 ſunt,

ſunt, radiorumque Solis repercuſſionem citius ac vehementius excipiunt; & qui ad radices montis meridiei & orienti obverſi habitant, longe majorem calorem ſentiunt, quam qui poſt montem verſus meridiem ortumve ſitum habitant, quibusve ſeptentrio & occaſus patet, oriens vero & meridies monte clauditur. Nam qui priorem loci ſitum habent, mox matutinos Solis radios excipiunt, ejusdemque meridianis radiis & æſtui objiciuntur: qui vero poſteriorem ſitum obtinent, majorem diei partem ſine radiis tranſigunt, atque interim ſeptentrionali auræ patent, demumque Solis ad occaſum declinantis radios excipiunt. Montium quoque ſitus facit, ut quædam loca quorundam ventorum flatibus magis vel minus expoſita ſint, atque ita juxta ventorum, quos magis excipiunt, naturam magis frigeant vel caleant. Nam ſi montes Boream arceant, admittant vero Auſtrum, accidit, ut loca ſint calidiora & humidiora; contra, ſi ob montium ſitum, Auſtro aditus intercluditur & Boreas admittitur, locus erit frigidior & ſiccior. Evidentius paulo hæc proponit *Renat. Moreau l. all. membr. II.* dum ait: *Montes humiles* (colles) *non admodum mutant naturam locorum; alti vero nivoſi ſunt, atque quod notandum eſt, vel ad Aquilonem ſiti ſunt, vel ad meridiem, vel ad orientem vel ad occidentem. Cum ſunt ad Aquilonem poſiti, loci naturam calidam reddunt, quia reflexio radiorum Solarium ad illos montes calefacit illos montes vehementer, quo fit, ut vina generoſa in parte meridionali locus ille producat. Cum montes plurimi ſunt ad meridiem, & à ſeptentrione flant venti, locus eſt valde frigidus, tam propter nives quam ventos, erit præterea ſiccus & ſanus, niſi alia prohibeant accidentia. Montes in parte orientali poſiti, locum reddunt frigidum & humidum ejusque aerem craſſum impurum & inſalubrem. Frigidus quidem locus erit, quia tectus ab oriente, craſſus vero aer tum quia vicinus montibus, tum quia ventis occidentalibus apertus eſt. Denique cum montes ad occidentem poſiti ſunt, locus ſalubrior eſt, quod ventis affletur orientalibus.*

§. XVI. Inprimis autem *ſi ſylvis ac nemoribus luxuriant montes* è fagis præſertim & betulis atque arboribus ac fruticibus gummoſis reſinoſis balſamicisque conſtantibus, ſanitati incremento ſunt maximo, partim, quod effluviis ſuis refragrantibus atmoſphæram inſigniter temperant, partim ventorum quoque vehementiorum atque irregularium quorumcunque alliſus infringunt: quod tamen

aliter

aliter contingit in locis declivibus paluſtribus ac cœnoſis; illic enim poſitæ ſylvæ denſæ arboribus proceris, quercubus potiſſimum, inſtructæ Solis & Lunæ radios à tellure arcent, ac ex fundo humido vaporoſo cœnoſoque auram atmoſphæricam ſpiſſam & ſuffocatam acrem, nebuloſam ac turbidam quaſi urbibus &c. (in plano præſertim) ſibi adjacentibus communicant, hujusque motum & ventilationem, omni putredini fœtori ac corruptioni alias adverſum, impediunt.

§. XVII. *Fluvii* tandem & *torrentes* ex montibus præſertim petroſis ac arenoſis ſcaturientes locaque arenoſa & ſaxea alluentes ac tranſeuntes atmoſphæram vicinam tantiſper agitando & humectando ſalubrem efficiunt, modo non conſita ſint loca paluſtria & lacuſtria, per quæ vehantur: hoc enim modo tetris exin vaporibus elevatis nocent, quotidiana experientia hoc abunde teſtante, & *Varrone L. I. de re ruſt. C. XII. ex Avicenna & Rhaſi* id ipſum confirmante; potiſſimum autem quo rapidioris decurſus ſunt flumina, eo ſaluberiora habentur: audiamus hac de re differentem *Cardanum L. II. contrad. Flumina* (inquit) *velociter currentia aërem attenuant, faciuntque corpora tenuia macilenta mobilia; &c. cœnoſa vero & quæ tarde moventur, ut Padus, corpora minus valida reddunt & ſana &c.* Nimirum: id commodi flumina rapidiora impertiuntur, ut ſub vaporum ſpecie elevatæ particulæ aqueæ humectando infrigident quodammodo aeris mixti regionem, quo ipſo ardentiſſimus Solis æſtus æſtivis temporibus mitigetur, & effluvia alia peregrina, tempore ſicciore noxia & maligna ſæpius, è poris aeris mediantibus dictis vaporibus, quibus combinantur, præcipitentur & quaſi figantur, ſicque immutata pereant, nec amplius noceant.

§. XVIII. Prolata hæcce generalia de aëris mixti variis affectionibus earumque cauſis faciliori *jam temperamenti atmoſphæræ Haſſiacæ examini ac cognitioni* inſervient: inprimis autem quod *caliditatem frigiditatem humiditatem atque ſiccitatem hujus* concernit, qualitates iſtæ temperatæ admodum ibidem ſunt. Elucet hoc ipſum vel exinde, quod gravia ejusmodi corporis incommoda atque tyrannidem ex morbis non experiantur provinciæ iſtius poſſeſſores, qualem calidarum directis Solis radiis ſubjectarum regionum incolæ ab aere atmoſphærico illic locorum intenſius calido perſentiſcunt;

 adeo

adeo enim rapidos motus ſulphureæ aliæque ſubtiliores & volatiliores aeris mixti partes ibidem à radiis Solaribus è Zenith miſſis concipiunt, ut ſenſui ſint moleſtiſſimæ, & vitæ ſuſtentandæ minus idoneæ. Perpetiuntur eapropter crebro & in atrociori gradu elephantiaſin ſeu lepram, fœdiſſimam & exedentem morbi ſpeciem, de qua pauca tradidit è *Galeno Blancardus in Lexic. ſub tit.* luem Tartaream, choleram & dyſenteriam malignam, morbum iliacum, ardentiſſimos cauſos, aliosque à bile oriundos affectus atrociſſimos atque malignos; quin morbi peſtilentes, in regione noſtra temperata vix niſi contagione & rarius propagabiles, ſub calidioribus hiſce climatibus ſpontaneo ortu eveniunt, exemplo urbis *Ægypti* maximæ, *Alkair*, ubi quotannis graſſantur. Illum vero ſaltem (majorem quamvis,) regionum calidarum & zonarum torridarum tractum afficiunt, qui *aquis & humido ferme deſtituitur ac ſqualet*: reliquæ namque (*fœcundiores ſcilicet*,) eodem ſub æquatore atque zonis torridis ſitæ, *imbribus tamen ac fluminibus irriguæ regiones*, *montoſæ præſertim*, benigna etiam utuntur atmoſphæræ temperie, prouti ſupra indicavi; ſuperant namque Americani, calidæ zonæ incolæ, vegeta ſenectute Neſtoris ætatem; & inſula S. Helenæ in mari Atlantico inter tropicos ſita adeo eſt ſalubris, ut ægri moribundi pene & tantum non conclamati in terram ejus è navibus ex India redeuntibus expoſiti ilico convaleſcant; quæ ſalubritas in pluribus aliis zonæ hujus inſulis animadvertitur, in quibus incolæ morbum nullum præter annoſam ſenectutem norunt, ita, ut notabile ſit, quod ſcribit *Bontius de Medic. Indorum*: *Indiam & inſulas adjacentes nunquam peſte tentari.* Qua ſub limitatione forſitan etiam interpretandus eſt locus *Ariſtotelis* in libello, qui inſcribitur περὶ τῆς μακροβιότητος: quando *eadem animalia in calidis locis diutius quam in frigidis* vivere ſcribit.

§ XVIIII. Neque percipiunt noſtri atrociſſimos illos morbos & neces à frigore oriundos, quos pati coguntur populi ſeptentrionales, polo arctico, & meridionales, antarctico viciniores. Ibi enim tanta tamque graviſſima cœli inclementioris incommoda ſunt, ut flammulam vitæ præ immani frigore incolumem ſubſiſtere vix ſperare poſſis, cum notiſſimum ſit, quod pluribus in *Sarmatia* extremitates membrorum algentium gangræna & ſphacelo corruptæ miſere decidant, ibidemque & in aliis confitis regionibus qnotannis

mul-

multi trahis vecti in itinere (etiam breviore) extinguantur, rigentesque per jumenta vel alces (Rennthiere) in urbes deportentur. Refert *Jameſius tr. alleg. nonnullis ſociorum ſuorum à nimia ſub dio inter nives mora puſtulas quasdam (phlyctenis non abſimiles, quæ ab ambuſtione oriuntur,) adeo graves & difficiles accidiſſe, ut labori facti inutiles vix 14. dierum ſpatio ſanati ſint*; & *Pareus in Chir. Multis in nive aut glacie in regionibus, ubi frigus vehementer ſævit, diu commorantibus partes extremas adeo mox in totum corrumpi, ut, ſi incauti ad ignem nimis propere accedant, eisdem priventur: quamprimum enim incaleſcunt, protinus quaſi ferro abſciſſæ decidunt*. Narrat porro *Xenophon in anabaſeos L. VII. Nonnullos Græcorum, qui poſt reditum è Perſide in Thracia meruerant, nares & aurium partes præ frigore vehementi amiſiſſe*; & *Cornel. Tacitus in annal. Militi cuidam Romano exercitus illius, quem Corbulo adverſus Parthos duxit, à lignatione in hyberna redeunti utrasque manus gelatas onerique hærentes ſimul avulſas eſſe*. Recenſet quoque *Mundius tr. ſæpius alleg. C. V. §. 1. Sibi à Scoto generoſæ familiæ in regnis borealibus militante relatum eſſe: ſub expeditione quadam plerisque militibus pedes & manus ex gelu adeo contractas fuiſſe, ut multi ægre incedere, aliqui plane ne quidem ambulare vel arma tractare potuerint*; quod malum Græcorum termino *Malce* is appellat. Taceo jam morbos internos plurimos, viſcera humores & ſpiritus infeſtantes, quorum primarii ſunt ſpaſmi, tetanus, apoplegia, paralyſis, peripnevmonia, diſpnoea, colica, bulimus; iſtis in locis ab atmoſphæræ ſupra modum frigidæ aſperitate creberrimi & vehementiſſimi: à quibus incolæ regionis HASSIÆ rarius ac mitius longe afficiuntur: cum in hac hyemes ſint longe tolerabiliores; atque aeris mixtura pro ratione partium anni in mediocritate temperaturæ veluti omnium qualitatum conſtituta cernatur: & licet tempeſtatum quoque viciſſitudo adſit, moderatior tamen & ſine ullo tali exceſſu atque tolerabilis ſemper animadvertitur.

§. XX. Inſignis præterea momenti res eſt, quod maxima regionis pars *ventis ſalubribus* afflétur, *Sulſolano* potiſſimum ab ortu, ventorum ſaluberrimo, quem habet patentiorem, deinde & *Zephyro* ſeu Favonio ab occaſu, æquinoctialibus; *Aquilonio* etiam à ſeptentrione é loco urſæ majoris, non nimis frigido, regioni noſtræ propio-

re & ſalubritate Subſolano minime cedente: prædicantur ſiquidem ab *Hippocr. L. de aere aq. & loc. incolæ regionum, quos venti frigidi & ſicci afflant, diuturnioris vitæ quam alii*; ex eo forſitan, quod externa illa frigiditate intro quaſi cogeretur calor & augeretur: quo fieret, ut nec congelari nec extingui poſſit, atque putredini maximopere reſiſtat; (tum quia copioſus eſt, tum quia excrementitiorum humorum cumulationem inhibet.) His afflatibus loca præprimis editiora in ſingulare recreamen fruuntur, atmoſphæraque iſtis ipſis egregie mundificatur & ventilatur. Et quamvis ſubinde etiam appulſum ventorum meridionalis auſtrini & occidentalium collateralium rariſſime ſalubrium patiatur, cohibetur tamen multum eorundem vis atque temperatur per *loca montoſa* atque *nemoroſa*, quibus *Haſſia* abundat, hinc inde interjecta, ne tantopere noceant.

§. XXI. Poſiti ſunt namque ad *meridiem* verſus Franconiam, quam ab Haſſia ſeparant, & tractum Moeni, tantiſper etiam ad orientem, montes *Ptolomæo L. II. Geogr. C. 11. Abnobii* dicti, nunc der Speſſart ſecundum *Winckelm. Chronic. L. I. C. VI. p. 34.* it *Melibocus* ad Zwingenbergam, ſimul verſus occidentem ſe extendens, intra Haſſiæ terminos ſitus, Germ. der Malchen / aliis Spitz / it. Stickel / Berg; ad quem montem Heſſones ſeu Catti antiquitus habitantes juxta *Rhenanum rer. Germ.* L. I. p. 56. Cattimelibocenſes dicti ſunt, quorum Comitatus hodienum adhuc hoc nomine celebris eſt. Diſterminat quaſi hic mons Comitatum ſuperiorem Cattimelibocenſem à Palatinatu, Archiepiſcopatu Moguntinenſi, Franconia etiam, & ex parte ſylva ſemana; in medio Francofurtum inter & Heidelbergam conſpiciendus. De hoc monte notat *Topogr. Haſſiæ Meriani p. 150.* eum à decem aliorum montium cacuminibus ſuſtineri & portari quaſi, tantæque altitudinis eſſe, ut ab ipſius jugo ſummo decem Dominatuum urbes oppida arces & pagi numero innumero conſpici poſſint. A Rheno prope Monaſterium Lorch / ut habet *Dilichius in Chronic. Haſſ. p. m. 59.* ex inferiori Comitatu Cattimelibocenſi juxta Wißbaden per Wetteraviam in Haſſiam usque protenditur *mons ſylvoſus*, qui *Cornel. Tacito L. I. & XII. annal. Taunus*; hodie der Feldberg oder die Höhe / ab altitudine inſigni audit; tempore Caroli M. *Heinrichia ſylva* dictus eſt, & pro portione Meliboci habetur; ad cujus latus deorſum verſus alius mons quem den Hayrich vocant,

con-

conſpicitur, quod nomen tamen ſimul toti *Tauno* impoſitum legitur. Ad latus *ſeptentrionis* extant montes Haſſiæ *Obnobii* à vocula Saxonica Oben ob ita ſalutati, prope fines ſuperioris & inferioris Haſſiæ deorſum ad Occidentem tendentes, Sylvæ Heſperiæ dem (Weſterwald) adjacentes, ex oppoſito ſylvæ ſemanæ (dem Oden-Wald) & Weſtphaliam ab Haſſia diſterminantes; cujus partem ad Rhenum conſtituit mons *Lurlejus* Lurley/ vinetis & eccho multiplicato clarus. *Ad latus orientis in confinibus Thuringiæ aliqui etiam, enumeratis tamen magnitudine multum cedentes montes* verſus Haſſiam noſtram deprehenduntur, quos quia plurimi & celebriores eorum extra territorium Haſſiacum poſiti ſunt, noſtrum deſcribere non eſt. Denominavit potiores *Merian. Topogr.* p. 7. Præter vero recenſitos grandiores & celebriores magnus in regione hinc inde extantium montium (quorum plurimi portiones dictorum majorum ſunt,) adhuc eſt numerus; eminet ex his (1) *avimons*, der Vogelberg/ in præfectura Ulrichſtein/ quæ propterea avimontana cluet, longus, altus & frigidus, nivesque in Majum usque fovens, verſus occidentem & meridiem potiſſimum directus; hunc ea de cauſa portionem Tauni *Winckelm.* l. cit. cum *Dilichio* æſtimat. (2) Mons ad occidentem, milliari Gieſſa diſtans prope oppidum Kinzbergam, quem den Dynsberg vocant, (ex eo fortaſſe, quod vaporibus circa illum collectis tempeſtates ſignificari ſoleant,) tantæ altitudinis, ut ſerena tempeſtate ultra 12. vel 15. milliaria usque ad Melibocum ſumma cum jucunditate proſpectus in hoc extendi queat; montem iſtum deſcripſit oratione ſpeciali *Conrad. Dieteric. Inſtit. orat. p. 64.* (3) Mons Eiſchwigenſis, quem den Meißner/ rectius Weißener (*montem album*) nuncupant, eapropter, quod ſylvoſus in longam æſtatem nivibus obtegitur; uno milliari Eiſchwiga, (à fraxinis Eſchbäumen cognominata,) haud procul à Wald-Cappel locatus, & maximus Haſſiæ inferioris mons eſt, è quo in aliquot Principatus & Dominatus ad multa milliaria proſpectus patet; plura habet hinc inde promontoria, quorum celebrius ad urbem Allendorffium dicitur die Hohefürſte. (4) Mons alius ex altioribus unus ad ſylvam, quam *accipitrinam* den Habichtswald nuncupant, ſitus, nomine der Dörneberg quaſi dicas Dürrenberg/ quia undiquaque calvus, & vegetabilibus atque arboribus orbatus eſt; aliam denominationis cauſam exhibet *Dilich. Chron. Haſſ. p. 140.* Ante montem

iſtum

iſtum in colle quodam ſpectatur rupes altiſſima & glabra, cujus ſuprema ſuperficies aheni majoris inſtar aperta profundo ſpecu aqua ſemper pleno gaudet. (5. & 6.) Ad urbem Schwartzenbornam, verſus ſeptentrionem ad latus orientis (Nord-Oſtwerts) ſitam, ab utraque ejus parte locati *montes duo maximi*, quorum alter der Knöll dictus, alter *glacialis* der Eyßberg/ à glacie, quæ prima æſtate quandoque adhuc ibi reperitur, cognominatus eſt. (7) Milliari à Fagio (fagorum oppido, Bach/ ob fagos illic in copia provenientes ita nominato) non procul à monte glaciali, mons inſignis altitudinis *Taurus*, der Ochſenberg/ cum quo & glaciali mons grandis Fuldenſis der Dietersberg/ triangulum format. (8) Ad pagum Ellenbach *mons* quidam præaltus, quem incolæ *juniperinum* den Wacholderberg vocitant, in cujus jugo plano lacus profunditatis ferme immenſurabilis cernitur. (9) *Mons Altheimenſis*, præfecturæ Rotenburgenſis altiſſimus, ex quo plurima Haſſiæ pars conſpici poteſt. (10) *Mons* in præfectura Smalcaldica *à carbonibus* der Köhlenberg denominatus, ad cujus radices copioſi adamantes, Bohemicos ſplendore & bonitate ſuperantes, reperiuntur. (11. & 12.) *Montes bini* inter maximos Haſſiæ collocati; quos Lohr & Aſch-Kopff nuncupant. (13.) *Mons harius*, non procul ab his, germ. roth Haer/ qui ab occidente ad orientem usque ad dictos binos montes & principium fluminis Worræ extenſus dein incurvatus meridiem verſus ad avimontem protenditur, tandemque cum his & Tauno unitus Loganam fluvium ambit. (14) Ad pagos Wickerodam, Rommerodam, Kauffungam & groß Almeroden *mons nomen à cervis nactus* der Hirſchberg. (15) Non longe à Gudensberga ad pagos Ritta & Feſs *mons* magnæ celſitudinis, cui nomen impoſitum der Langenberg; it. (16) *Alius* prope Gudensbergam priori confinis, der Odenberg. (17.) In præfectura Hauneck Mons altus & rotundus, der Stoppelsberg; & (18) huic ex oppoſito jacens *mons* itidem altus & præceps, quem den Soeſtberg vocant. (19.) In Dominatu Ortenburgenſi mons excelſus der Glauberg. (20.) Iuxta Urbem Spangenbergam *mons* dictus der Spangen- item der Knorren-Berg / in quo lapilli rotundi (trochitides,) ornamentum circulare, quod germ. Spangen audit, præſentantes, copioſi inveniuntur, de quibus curioſa conſcripſit *Winckelmannus Chron. alleg. p. 269. 270.* item (21.) *alius* quem den alten Bürg-Berg nominant. (22) *Mons* nemo-

nemoroſus ad Alsfeldiam ſub nomine der Rommeroder Berg / qui 1200 jugera explet. (23) *Mons* alius, der Fahrensberg vocatus, non procul à monte calvo, n. 4. indicato, conſpiciendus, in cujus jugo aliquo ſaxum excavatum deprehenditur, in quo tanquam in cellam introitus patet, mox vero præceps & profundum foramen putei inſtar à natura curioſe ita formatum ſeſe manifeſtat. (24) *Mons S. Cyriaci* cui Eischwiga inædificata eſt. (25) *Mons* quem den Badeſtein dicunt, verſus Witzenhuſam, ex arbore taxo celebris. (26. & 27.) *Montes* duo der Stauffenberg & Sarnberg / nemoroſi & portiones ſylvæ, dictæ Reinhartswald / verſus *Viſurgim* & *Fuldam* fluvios. (28.) *Mons* alius ad oppidum Zierenbergam, cui ab urſis nomen impoſuerunt, & der Bähren-Berg dicitur. (29) In præfectura Blanckenſteiniana der Kirchberg. (30) *Goſus* der Gößberg vel Goſiberg / ad Franckenbergam, vinetis abundans. (31) Ex oppoſito urbis Drivordiæ ad amnem Verram *mons* altus & præruptus der Hellerſtein. (32) In præfectura Smalcaldenſi der Inſul-Berg; ibidem (33) die bloeſſe Laube / uterque altus & media æſtate adhuc nivoſus. (34) In præfectura Melſungenſi der Erlesberg. (35) Der Moſenberg non procul ab arce Falckenberg ad planitiem altam, quam die Wolffsplatte dicunt. (36) Mons verſus prædium Faram trans Fuldam der Wildsberg / (37. 38. & 39.) *Montes* tres circa Hersfeldium quos den Peters-Johannis- & Frauen-Berg vocitant. (40) In præfectura Friedewaldenſi der Dreyenberg. (41) Mons ad Rauſchenbergam im Burgwald / der Caſtors-Berg ab idolo Caſtore nuncupatus, qui poſtea tempore Caroli M. à Chriſto cognominatus eſt der Chriſten-Berg vid. *Specul. Hiſtor.* (42. & 43.) In Dominatu Eichfeldenſi montes bini der Goburg & portio montis Thuringici des Hoheberges. (44) *Mons* Olivarum der Oelberg / cui arx Schauenburgica inædificata eſt. (45) In confiniis Waldeccenſibus *mons* Keller. (46) Mons cuſtodiæ den Hüttenberg in Wetteravia (47) Oblivioni minime tradendus ſupra Germerodam ſitus à carbonibus foſſilibus der Steinkohlen-Berg nuncupatus, qui ex relatione *Topographi Meriani* ſuperiore ſeculo ob copiam ſulphuris aliquando accenſus per aliquod tempus & adhuc anno 55. imo, quantum ego recordor, ante paucos annos denuo arſit. Taceo jam montes & colles viliores, item anonymos, innumerabiles pene, quales ſunt 7. ad oppidum Bie-

E den-

dericap, &c. Ut proinde germanicum Heſſen non inepte derivatum videatur ab Höheſaßen / quoniam in alto Heſſi habitant. Conf. *Cluverius antiq. germ. L. II. C. 19. & L. III. C. 5.* Hanc regionis altitudinem *Tacitus* quoque *de moribus Germ. C. XXX.* animadvertit: Quando *Cattos editiorem regionem præ aliis germanorum populis*, (Weſtphalis *v. g.*) *tractu longo poſſidere* ſcribit.

§. XXII. Singuli hi montes, pauciſſimis exceptis, vel per totum ſui tractum vel ex parte *ſylvis ac ſaltibus* inſtructi ſunt fertiliſſimis & amœniſſimis; qualibus pluribus aliis univerſa *Heſſorum* regio, inferior præſertim ejus Principatus, hinc inde gaudet. Celebriores ſaltuum certis nominibus inſignitorum ſunt ſequentes: Primus, quem dicunt *Sylvam Semanam* den Oden = vel Oſter = Wald / falſo à *Joh. Franciſco Ripenſi* ottonicam appellatam; Hunc ſaltum ex mente *Taciti l. all.* & *Pomponii Melæ L. III. de Germ.* non inepte partem Hercyniæ ſylvæ, ſeu juxta *Jul. Cæſar. L. VI. de bell. Gall.* erycini montis dixeris, accurate hoc demonſtrante *Winckelm. Chron. alleg. P. I. C. VIII.* Franconiam inter & comitatum Cattimelibocenſem locatum. IIdus ab hoc eſt, quem *ſylvam Heſperiam montium Obnobiorum* den Weſterwald cognominant, ad occidentem Weſtphaliam verſus & Viſurgim extans, cujus, ſi recte meminero, pars aliqua ad Hasſiam noſtram ſpectat. IIIum pono *Saltum Reinhardinum* den Reinhardts-Wald / inferioris Principatus, ſeptentrionem verſus prope Ducatum Brunovicenſem ſitum, qui circa oppida Immenhauſen & Grebenſtein incipit, latitudineque ſua duo ferme milliaria complet, ac ſecundum tractum fluminis Fuldæ & Viſurgis Munitium ſeu Mundam verſus ad 4. leucas in longum extenditur. IVtum dicunt den Suhlings Wald / collibus variis inſtructum & maximum in inferiore Hasſiæ Principatu: à Fulda namque fluvio è regione meridionali ſub urbibus Hersfeldia & Breitenbach verſus oppidum Heringen ad fluvium Wierram usque per tria milliaria in longum, & in præfectura Rottenburgenſi utplurimum unum milliare in latum protenditur, terrasque Thuringiæ tangit; hunc æque pro parte Hercyniæ ſylvæ venditat *laud. Winckelm. loc. all.* alterum ejus dimidium ad Fuldam alterum ad Vierram in vallem definit. Vtus ſaltuum nominatur der Abtswald vel Brandhorſt / altus & frigidus, cujus principium ad ſcaturiginem fluminis Schwalmanæ in præfectura Avimontana eſt.

VIus

VIus & VIImus circa urbem Alſsfeld ſitum nacti ſunt, quorum alter der Homberg nuncupatus 2000 jugera, alter der Steinforſt dictus 600 jugera complent. (Tertius his adjacens eſt mons ſylvoſus der Rommeroder Berg/ de quo præc. §. n. 22. inter montes actum. VIIIus eſt Saltus quidam Principatus Hersfeldenſis ad arcem Landeck / quem den Landecker Berg vocitant, unde & montibus annumerari poſſet. IXus cluet der Kauffunger Wald / qui initium nactus prope urbem Witzenhuſam usque ad Kauffungam & fines ditionis Brunovicenſis producitur. Xus ab accipitribus dicitur der Habichts-Wald/ſaltus altisſimus, Monaſterio Burghaſungen ex adverſo poſitus; incipit ab uno latere arcis amœnæ Weiſſenſtein / tenditque quaſi per circulum (montem longum den langen Berg varios pagos vicos & oppida adeundo) rurſus ex altero latere ad eandem arcem. XIus è maximis unus, qui audit der Soer- oder Ried-Forſt ſeu Horſt / inter urbem celeberrimam Caſſelium & vicum Kauffungam; hic dimidia ſui portione duas præfecturas Spangenbergenſem & Milſungenſem tangit. XIIus haud procul à Nidda ſitus die Harb vocatur. XIIIus extat in præfectura Alsfeld / magnus admodum & è præſtantioribus unus, ab altitudine der Hochwald dictus, muro cinctus. XIV. & XVus apud Grünbergam der Neue Hoff & der Brand. XVIus prope Marpurgum der Burgwald / ſaltus prolixus & aliquot milliaria longus. XVIIus ad Rauſchenbergam conſpicitur, die Hohewart nominatus; cui XVIIIus proximus eſt, ex abietibus clarus der Tannen-Wald. XIXus poſitus eſt penes Battenbergã, nomine die breite Struth. XXus apud oppidum Biedencap der Mertens-Wald cum aliis collibus ſylvoſis pluribus. XXIus Saltus decantatus admodum ad oppidum Stauffenbergam, à foro boario quondam illic conſtituto der Kuh-marck nuncupatus. XXIIus ad urbem Spangenbergam, (quem & inter montes collocare liceret,) ſub titulo die Silberkauthe. XXIIIus ad urbem Milſungam ſub nomine des Schönbergs clarus. XXIVus Principatus inferioris in præfectura Felsburgenſi verſus Frizlariam, ubi in planitie conſtitutus die Elbiſchehöltzer / verſus vero Milſungam ac Homburgum, ubi montoſus, der Quiller / Beuer-Holtz/ und Harlen-Berg vocatur. XXVus in Principatu ad Lanum prope Franckenbergam, trans Viſurgim ſecundum longitudinem hujus fluminis extenſus, cui nomen der Sohling impoſitum eſt; quem ab aurifodinis illic ſeculo decimo jam notis montem aureum

den

den Aurer-Auler-oder Gold-Wald dixerunt; montibus eapropter etiam annumerandum.) XXVIus circa præfecturam Drivordianam ſaltus prolixus der Heinich. XXVIIus in præfectura Lichtenavienſi der Rohr-Berg. XXVIIIus die Kehmeler-Heide ad oppidum Kehmel. XXIXus der Ober-Roßbacher Bau-Wald. XXXus der Neuburg in Dominatu Wetteraviæ Epſteinenſi. Saltibus & ſylvis hiſce celebrioribus non immerito junxeris ſylvas alias v.g. den Ellenbacher-Forſt in præfectura Rottenburgenſi; den Trieſer-Forſt in der Vogthey Herren-Breitungen; *ſylvam nobilem* ad arcem montanam Pleſſ, orientem verſus in declivi planitie ſitam, ad cujus ſicuti & Boyneburgenſis arcis montes arborum taxorum, alias rariorum, magnus eſt proventus; præterea egregiam *fagorum* ſylvam montoſam den Buchwald in præfectura Gleichenſi; *ſylvas* tandem *abietinas* in inferiore Principatu in præfectura Rotenberg am Mildecker-Forſt / item auff der Trotten und Baumbacher-gehöltze; & in ſuperiori comitatu Cattemelibocenſi, ubi aliquot earum reperias; *ſylvas* item *anonymas* Principatus Hersfeldenſis & Comitatus Ziegenhaynenſis, præfecturarum Hombergenſis & Smalcaldenſis, quarum poſterior pluribus gaudet, inprimis ad utrumque fluminis Fuldæ latus easdem copioſas cernas: taceo jam ſylvas ſaltusque particulares & minores, urbibus oppidis & pagis hinc inde vicinos eisque proprios, quorum omnium mentionem facere prolixum foret; ſunt è numero horum die Rehböcke ad Lippoldisbergam. Evolvi poteſt circa montes & ſylvas Haſſiæ *Coſmogr. Rauen C. XIV. p. 408. ſeq.* & *Chronographi ſupra alleg.*

§. XXIII. Relati *montes* & *ſaltus ſylvæque memoratæ* varii generis *arboribus* exornati ſunt: præter enim arbores communes & cæduas tiliis etiam, aceribus, fraxinis, populis, ſorbis, aliisque pluribus; *frugiferis* item, in locis potiſſimum vinetorum & hortorum, ad radices montium hinc inde copioſe & cum diligentia conſtructorum, caſtaneis nempe, nucibus, pyris, pomis, prunis, ceraſis, aliisque innumerabilibus; præterea etiam *fruticibus*, juniperi præprimis, ſambuci, dictamni, roſarum ſylveſtrium, &c. copioſiſſimis, & *herbis floribusque* balſamicis refragrantiſſimis permultis ſuperbiunt, montes præſertim majores, quorum juga pratis paſſim prolixiſſimis abundant: reperiuntur namque ibidem copioſe carvum, origanum

hor-

horminum, hyſſopus, lil. convallium, hepatica nobilis, ſideritis, pulegium, polium montanum, caryophyllata, ſerpillum, caryophyllus montan. angelica, ſcorzonera, coronopus, iva arthetica, ſolidago ſarracenica, aconitum pardalianches, damaſonium nothum, uva inverſa Dodon. chamædris vera, aſarum, genipella, lunaria minor, lotus, melilotus, millefolium, tanacetum, ſcabioſa, ſtoechas citrina, viola, pluresque herbæ odoratæ ac balſamicæ aliæ à D. *Dieterico Tabernæmontano in herbario* diligenter hinc inde deſcriptæ.

§. XXIV. Inter hos montes, & ſylvas elegantia quoque *in vallibus extant prata & loca campeſtria* in longum & latum diffuſa, ſicciora, paludibus expertia, quin *fluviis majoribus*, *torrentibus & rivis limpidis* è montium cavernis & cryptis atque arenis ſcaturientibus, & ad radices illorum hinc inde per totam regionem & confinia ejus, in fundo ut plurimum arenoſo & petroſo, defluentibus irrigata.

§. XXV. Primas tenent inter hos majores duo, *Rhenus* & *Mœnus*, quorum prior ab aquæ puritate Rhein dictus ſuperiorem & inferiorem Comitatum Cattimelibocenſem alluit, & ex altiſſimo Helvetiorum monte *Adula* (ita eundem vocitat *Strabo*, *Ptolomæus* & alii) germ. S. Gotthart's Berg/ ſcaturit; poſterior *Mœnus* (Mayn) *Ptolomæo L. III. Geogr. C. 9. Obringa* ab aliis *Moganum* nominatus Wetteraviam adit, & in celeberrimo *monte pinnifero Variſciæ*, Fichtelberg im Voygtlande / ſcaturiginem ſuam nactus eſt. Ab his in ſuperiore Principatu celebrior eſt fluvius, quem *Dietericus inſtit. Orat. p. m. 61. Lanum*, *Cæſarius & Heiſterbachius*, item *Freherus origin. Palatinar. P. II. C. 6. Loganum* ſeu *Loganam* item *Logonam*, aliqui *Loynam* (Löhn) nuncupant; è *radice montis Harii* Roethhaar/ jactu lapidis à fonte, quem dicunt auff dem neuen Ohr/ ad Wittgenſteinium in ſylva Heſperia orientem verſus ſcaturiens, & 30. rivis auctus, (quatuor potiſſimum principalioribus, quos Germani vocant Ohm Dill Elß & Aahr/) Haſſiam ſuperiorem nobilioraque ejus loca adit: hunc *Chriſtoph. Browerus p. 181. amœniſſimis utrinque ripis collium & rupium alicubi ſurgentium aſperitate ad pulchritudinis & variantis naturæ temperamentum interpolatum*, & *Venant. Honor. Fortunat. L. VII. carm. 7. Laugonæ vitreas* i. e. puriſſimas *eſſe aquas*, ſcribunt. Super hoc flumine 1617. à 15. usque 17. Octobr. ad urbem Marpurgum *Chimæra ſeu monſtrum comparuit*, quod *Olaus Wormius* monu-

monument. Danic. fol. 17. Dæmonem ſeu ſpectrum aquaticum, vulgo dictum Waſſer Nix fuiſſe judicat. Proximus ab hoc eſt *Nidda*, (Nidda) urbem Niddam in Comitatu Nidda alluens, à quo flumine hic nomen acquiſivit; Oritur in avimonte Vogelsberg &c. Fluvium hunc excipit *Ohma, Nicol. Aſclepio Ohmum, Serario L. III. rer. Mogunt. notit. 27. p. 496. Amana,* Ohm; ſcatet è fonte ad radices montis præcitati juxta pagum Ober-Ohmen/ præterfluit in amœno prato urbem Homburgum, quæ propterea Homburg an der Ohm vocitatur. Inferior quoque HASSIÆ Principatus plurimis præditus eſt fluminibus è quibus hactenus inclaruerunt quinque. Primum & nobilius atque aurifluum eſt *Aderna* ſeu *Ædera, Tacito L. I. annal. Adrana* die Eder; originem ducit è Comitum Wittgenſteiniorum ditione, haud procul à ſcaturigine Loganæ, præterfluendo varias urbes, pagos, veteres item aurifodinas, Dominatum Itter &c. allabitur. Proximum dignitate flumen ab hoc eſt *Fulda* (Fulde) è ditionis Fuldenſis promontorio aliquo, milliaribus duobus ſupra urbem Fuldam in Buchonia (Buchen) ortum ducens; fertur per Principatum Hersfeldenſem diverſa oppida adiens; prope Metropolin Caſſilium *Anam* (Ahne) & *Truſillam* (Truſel vel Drauſel/) (à Druſo nominatam,) utramque è ſaltu, quem Habichts-Wald dicunt, proſilientem, recipit. (Quomodo flumen iſtud mortem Principum Haſſiacorum indicet, videre eſt apud *Winckelm. loc. all.*) Hunc amnem excipit *Vierra* ſeu *Werra* item *Guerra* (Werra/) quam *Viſurgim* (Weſer) eſſe acute ſatis evincit *Winckelm. eod. loc. p. 59. ſeq.* quod nomen tamen proprie ad urbem Luneburgenſem Mundam cum flumine Fulda unita acquirit; profluit illa è Principalis dignitatis Comitatu Hennebergico in Franconia non procul à Schleuſinga ad Bacenim ſylvam Thüringer Wald/ dirigitqne curſum ſuum ſub oppido Werra ad diverſas urbes Haſſiæ. Quartum locum occupabit *Diemela*, (Diemel/) ortum trahens è puriſſima jugi acuti montis cujuſdam Comitatus Waldeccenſis juxta Colonienſem Ducatum Weſtphaliam, alluendoque inferiorem Haſſiæ Principatum hunc ab Epiſcopatu Paderbornenſi ſeparans; ad iſtius fluminis terminum, ubi Viſurgim intrat, haud procul à confiniis Ducatus Brunovicenſis & Lüneburgenſis *emporium* & *urbem celebrem* ædificari hactenus curavit Sereniſſimus ac Potentiſſimus Princeps CAROLUS, HASSIÆ LANDGRAVIUS &c. &c. Dominus

nus

nus meus Clementiſſimus, in cujus extructionis memoriam *Carolo-Diemela* appellata eſt. Ultimum tandem fluminum celebriorum eſt *Schwalmus. à Nicol. Aſclep. Barbato ſqualmus*, in *donationibus Fuldenſ. Swalmana*, (Schwalm) nuncupatus; ſcaturit hoc in promontorio aliquo avimontis in ſylva, quæ Flieſſen-Borner-ſeu Abtswald audit; miſcentur ipſi ad oppidum Alsfeldiam *Iſſa* (Eiſſe) & *Berſa* (Berff/) torrentes duo majores, quibus cum junctum comitatum Ziegenhaynenſem permeat. His annumerari merito debet *Wohra* (Wohre/) originem ducens è radice cervorum montis, in præfectura Lichtenavienſi ad pagum Rommerodam ex oppoſito montis albi; augmentatur hinc inde variis rivulis, inferioremque Principatum transfluit.

§. XXV. Amnium reliquorum minorum ac viliorum, torrentium, rivorumque *Haſſiæ* ingens adhuc eſt numerus; Amnium præcipui ſunt *Amaſo Amiſia* aliquibus ſed falſo *Amaſia*, [vid. *Dilich. Chron. p. 31. & Zeileri itiner. P. I. p. 362.*] (Emß) circa montem longum non procul à Kirchberga proſiliens; *Ulſtra* (Unſter vel Ulſter/) amnis præceps & periculoſus, oriundus ad montem Taunum & glacialem; *Arda* (Arde/) *Wettera* (Wetter) per Wetteraviã defluens, unde nomen hæc acquiſivit; (alluunt Wetteraviam præterea quoque *Kinciga* (Kintz/) *Niddera* (Nidder/) *Uſa*, (Uſe/) aliique rivi plures; *Hauna* [Haune] ad oppidum Hauneck in Epiſcopatu Hersfeldenſi; *Geſpentia* [Gerſpentz;] *Loſſa* [Loſſe/] juxta Lichtenaviam ex aquis diverſorum fontium, & piſcinarum enata; *Leina* [Leine/] *Warma* [Warme/] *Bauna* [Baune;] quorum amnium poſteriores duo è fonte ſylvæ, cujus nomen ab accipitre eſt, ſcaturiunt; *Eſſa* [Eſſe] & *Leupa* [Leipe/] *Ittera* [Itter/] ad urbem *Itteram* unde hæc nomen indepta eſt; *Effza* [Effze/] è montibus Rottenburgenſibus prorumpens; *Frida* (Fride) præfecturam Wanfridenſem percurrens, ortum hæc nacta eſt in ditione Eichsfeldenſi, (auff den Eichsfelde;) *Geyſa* (Geyſe) in Principatu Herolfesfeldenſi; *flumen anonymum* ad urbem *Treburium* in Comitatu Cattimelibocenſi, è quo navigiis in Rhenum trajiciunt. E *torrentibus* & *rivis* potiores ſunt, quos in vernacula noſtra exprimunt, die Bintz/ Wahlbach/ Hirſaler Bach/ Schmalkalde/ ad urbem Smalcaldiam, unde huic nomen; ſcaturit haud procul à monte nominato Inul-Berg; die Glena & Nieſa/ in ſylva Kauffungorum exoriens;

die

die Garda/ Bever/ Gelſter/ *Sontra*, curſum ſuum per *oppidum Sontram* dirigens; die Pfeiffe/ Grenff / in comitatu Ziegenhaynenſi; die Schlitz/ ad *Silitiam* ſeu *Slitiſſam*, oppidum in Buchonia, unde hoc nomen ſortitum eſt; die Lomda unde Allendorff an der Lomda; die Sultz/ Treyſa/ Tonna/ Bibra, oriunda ex avimonte; ulterius die Schwartz-Bier-Kupfer-Rieder & Linder-Bach/quorum quatuor poſtremi è jugo montis albi proſiliunt; item *rivus ad Willenhuſam* & *alius* in Dominatu Pleß / inter pagos Edigehauſſen & Angerſtein/ è fonte aliquo arenoſo cum aquarum impetu exiliens, quem Marienſpringe vocant; *Sex* vel 7. *rivi* ad radices *montis* Garn-Bergs oriundi, & in ſylvam Reinhardinam ſe diffundentes; pluresque alii, præfecturas potiſſimum Milſungenſem Wolffhagenſem & Rottenburgenſem, item oppidum *Schwalbacum*, quod undique rivis cinctum eſt, alluentes.

§. XXVI. Iſthanc *montium ſaltuum ac ſylvarum fluminum torrentium rivorumque* enumerationem, quantum quidem fieri potuit, ea de cauſa neceſſariam duxi: quoniam pauca in *regione Haſſiaca* reperias loca, quæ non in montibus iſtis, vel ad horum latera, aut radices, ſimul prope ſylvas, & aquas fluviales, ſita reperiantur: nullum vero ferme, cui vel unico horum ſaltim, loco videlicet editiore, vel ſylva, vel aqua fluente, non proſpectum ſit. *Præcipua* triplici hoc naturæ ſitusque (*montium* puta *ſylvarum fluminumque*) beneficio cum emolumento ſanitatis ſingulari utentia *loca* præter hinc inde in §is ſuperioribus jam enumerata ſunt Metropolis Principatus inferioris & ſedes SERENISSIMI ac POTENTISSIMI PRINCIPIS CAROLI, LANDGRAVII HASSIÆ &c. &c. Domini mei Clementiſſimi, *Caſſilium*, cujus delineationem accuratisſimam exhibet *Winckelm., Chron. alleg. L. II. c. 10. p. 273. Marpurgum*, *Alsfeldia, Amaſia* (Emß/) *Eiſchwiga, Goarium* (S. Goar/) *Renofelda* (Rheinfelß/) *Huſnia* [Gewershauſſen & Katz/] *Smalcaldia, Stauffenberga, Sabbaburgum*, *Zwingenberga*, *Umſtadium*, *Hatzfeldia, Ittera*, dulcis mea patria *Spangenberga, Melſungum, Rosbachium Wetteravia*, deinde *arces* Ulrichſtein/ Gleichen/ Ludwigſtein / & urbes ac oppida &c. alia plura, quorum omnium enumeratio tædioſa foret: expreſſit illa *Dilichius* & *Winckelm.* in *Chronicis* paſſim. *Schwalbacum* ſpeciatim hic attendendum, cujus tum *atmoſphæræ* tum *ſoli benignitatem*

ad ſtuporem ferme deſcripſit *Merian Topogr. Haſſiæ p. 122. ſeqq.*

§. XXVII. Cum itaque nihil plane, quod ad bene eſſe *regionis noſtræ*, præprimis autem *atmoſphæræ* ejusdem, facere poſſit, deficiat; quis quæſo de ſalubritate ejus dubitare auſit? Adeſt enim ut paucis, quæ præceſſerunt, repetam, ibidem *poſitus aſtrorum benignus*, dehinc *Clima optimum*, quippe à temperatiſſimo proximum; *afflatus ventorum ſalubrium*, *Subſolani* nimirum liberior, & *Aquilonaris* propior: regio ſiquidem orienti hinc inde patet, & ſeptentrionem verſus inter tropicum cancri & polum arcticum ſita eſt, à *ventis* vero *meridionalibus* montibus altioribus ſatis *protecta*; eſt de cætero in viſceribus ſuis variis in locis montoſa; terraque maximam partem petroſo-arenoſa, argillacea, ac ubique fere metallifera abundat, ſolerter hoc demonſtrante *Winckelmanno tr. all. c. 6. p. 29. ſeqq.* cujus exhalationes aſcendentes leves admodum ſunt, puræ & ſiccæ; gaudet ſaltibus & ſylvis pluribus editioribus verſus meridiem potiſſimum ac occaſum ſqualorem auſtrinum ſuſtinentibus & ſuffocantibus, aliquibus etiam ſeptentrionem & orientem verſus erectis ventorum impetum temperantibus; 2. plurimæ urbes oppida arces atque pagi maxime orientem vel ſeptentrionem ſpectant, & in montibus mediocriter elatis, vel ad latera aut radices montium excelſiorum, ad flumina limpida, particulas humidas leves & puras emittentia, exſtructa cernuntur. Quid, quod tota *regio* ob *arborum fruticum ac herbarum refragrantiſſimarum* ſupra §. 23. potiorem partem enumeratarum ubertatem effluviis ſulphureo-balſamicis copioſiſſimis *atmoſphæram* ſingulari ſuaveolentia afficientibus ac depurantibus, referta ſit: quapropter rariores quoque inibi ſunt morbi ex putredine oriundi, maligni, peſtes; nec ſi forte aliunde illuc transferantur, diu durantes *Chronopraphis Haſſiæ* id abunde teſtantibus, utpote per integrum ſeculum unius tantum vel alterius contagii peſtilentis mitioris & brevioris ac particularis magis mentionem injicientibus, dum interea alibi locorum, *aere mixto inſalubriore* utentium, multoties horribilibus cædibus graſſatum eſt; exemplum exhibet *Lipſia*, ab Anno 1597. usque 1681. primo præſertim ſeculi dimidio toties, peſtem paſſa, ut 11000. pene homines conſumti ſint, ſchedula funerali illius urbis id probante.

§. XXIIX. Fruitur ergo *Regio Haſſiaca atmoſphæra ex humido potiſſimum & ſicco* i. e. partibus nitroſis humidis & ſulphureis ſiccis, (quas huic inexiſtere *Mundius* ſæpe *cit. tr. C. 1. §. 4.* ex experientia defendit,) *temperata, puriore ac defæcatiore, mediocriter tenui, ſanguinem mirum quantum, motum illius inteſtinum naturalem & ſpirituaſcentiam blande promovendo, reficiente, viresque ipſius efficaciter conſervante, hocque pacto tranſpirationem ſimul juvante.* Laudabile hinc quoque *Heſſorum temperamentum* eſt, quippe in ſanis utplurimum ſanguineum aliquali phlegmate permiſtum homines bene coloratos ac robuſtos moribusque jucundos ſiſtit.

§. XXIX. Ejusmodi aeris puritatem & ſalubritatem *Marpurgo* ſpeciatim tribuit *Winckelmannus Chron. P. I. C. 3. p. 12. col. 1.* cui interim contrarius eſt *Dietericus in Jatreo p. 1412. ex Doctoris Danielis Horſtii manuductione; montanam Marpurgum pluries, quam depreſſitu & in ipſo luto quaſi jacentem Gieſſam morbis peſtilentibus* vexatam ſcribens: & hoc exinde, quoniam circa *Marpurgum* montes montibus collesque collibus per flexuoſa intervalla obſcurarum vallium jungerentur, ſicque ſæpius mephytis exhalationum urbem incommodaret. Verum utut libenter concedatur, nullum terræ tractum adeo ſalubrem eſſe, cui non aliquid, licet levioris vitii vel inſalubritatis adhæreat, (id quod de regionis noſtræ locis quibusdam alienum non dixerim:) nihilominus tamen cum (1) *Marpurgum* ad Loganam, flumen inter ſaxa & arenas velocius decurrens limpidiſſimum, ſitum ſit; (2) ipſius valles latiores & ſiccæ; atque (3) montes *fruticibus ac herbis odoriferis arboribusque fructiferis* magno numero in *pomariis* (undiquaque circa urbem copioſe conſtructis,) ſupra modum ſcateant; unde (4) vix poſſibile ſit per naturam illius ſoli ſaxei & atmoſphæræ humido-nitroſa & balſamica effluvia ſpirantis mephytim exhalationum exoriri poſſe, quin potius aliunde per ventos meridionales, quibus à latere objecta quodammodo eſt urbs, miasmata maligna aſportari; & (5) Circumſtantiarum potiorum, quænam nempe urbium dictarum morbis talismodi malignis vel peſtilentibus, ſicubi alterutram earum invaſerunt, atrocius infecta ſit, & in qua citius etiam ceſſaverint, nulla facta ſit mentio, quod tamen ad cognoſcendam unius præ altera ſalubritatem ſummopere obſervandum fuiſſet; in hoc vero paſſu ipſa terræ Marpurgenſis natura & con-

conſtitutio pro ſalubritate ejus pugnet; nullus dubito à partibus *Winckelmanni* ſtare & ſalubrem *mixturæ aeris Marpurgici* conditionem, tum per ſe quam intuitu *Gieſſæ* pronunciare, apprime cum maxima ſui parte ad marginem elatiorem montis urbs ſita ſit.

§. XXX. Experimenta quidem aliqua circa *atmoſphæræ Haſſiacæ* gravitatem, elaſticitatem, aliasque ejusdem qualitates, & affectiones inſtituere ampliorem etiam magisque ſpecialem ſitus locorum præcipuorum deſcriptionem, quomodo nimirum ad montes, ventos, ſylvas, flumina, mundi plagas, &c. jaceant, qualisque ſit cujusvis *atmoſphæræ* vernacula conſtitutio, ſubjungere fas fuiſſet: cum tamen occaſio hactenus in iſta inquirendi defecerit, commodiori tempori tentamina hæcce reſervantur. Sufficit ex ubique obviis & perceptibilibus cauſis ſalubritatem horum omnium quoad poſſibile, generalius quamvis paulo, demonſtraſſe. Legi interim circa materiam ponderationis aeris mixti meretur de *Lanis Magiſt. Nat. & artis tom. 2. L. VI. artif. 34. ſeqq. à p. 283. usque 290.* cui apte junxeris *Celeb. noſtri Hoffmanni obſervat. Barometricas.*

CAP. IV.

De ALIMENTIS HASSIÆ SALUBRIBUS EORUMQUE CAUSIS AMOSPHÆRÆ POTISSIMUM IN HÆC EFFICACIA.

§. I.

Educta in prioribus *atmoſphæræ Hasſiacæ ſalubritas in alimenta* ejusdem Regionis quoque eadem ſalubria efficiendo redundat, tam eſculenta quam potulenta, è *vegetalibus animalibus & aquis* deſumenda: inſalubrem quippe aeris mixtionem quamcunque inſalubrium, ſalubrem autem ſalubrium alimentorum cauſam exiſtere, neminem ambigere credo, qui vel iſtud ſolum ponderaverit; nullam prorſus in hoc univerſo terrarum orbe exiſtere materiam vel naturalem vel artificialem, vel ſimplicem vel compoſitam, vel duram vel mollem, &c. cujus ſubſtantiam *aer mixtus* non feriat, ita, ut per experientiam condoceſiamus, ipſas etiam *cereviſias* ſub coctionis & fermentationis actu nec ab ingredientibus

nec à tractationis modo, ſed profecto ab atmoſphæra cuilibet loco propria ſaporem & odorem ſpecificum quendam ac virtutem etiam peculiarem contrahere, rectiſſime hoc animadvertente *Excell. Hoffmanno in diſſ. de peregr. ſanit. cauſ. inſtit. C. III. §. 6. p. 24.* novi enim exempla translatorum de loco in locum omnium ingredientium, polentæ, lupuli, aquæ &c. inſtrumentorum item & vaſorum, ahenorum, in quibus alias coqui cereviſia conſuevit, lignorum comburendorum, laterum, lapidum, limi pro conſtruendo furno, & quæ alia nominari poſſunt, perfecerunt opus coctionis iidem artifices, qui in loco priore: nihilominus non illius, unde hæc allata, ſed alterius, ubi coctionis actus celebratus eſt, loci cereviſia & odore & ſapore emerſit; id quod etiam circa piſturam panum diverſorum locorum obtigiſſe, relationes ferunt. *Vinorum* itidem dulcium ac acidorum progeniem variam non ſolo tantum ſicciori ſed *atmoſphæræ* quoque *plus minus calidæ & ſiccæ* tribuendam eſſe vel hoc unicum evincit: quod, quo propius vinetorum loca & regiones ad tropicum cancri & æquinoctialem accedunt, eo etiam dulciora & generoſiora procreantur vina, qualia ſunt Hungarica, Gallica, Italica; Hiſpanica &c. quorum tamen dulcedo pro diverſitate propinquitatis ad dictum tropicum & ipſa differt.

§. II. Quo itaque *atmoſphæra eſt temperatior levior purior defæcatior & ab effluviis ſanitati officientibus remotior*, eo etiam commixtio & contactus ejus cum ſubſtantiis corporeis eſt ſalubrior, ſive in aquis ſive in viſceribus aut ſuperficie terræ is celebretur; qualem concurſum ſalubrem cum alimentis quoque noſtræ Regionis fieri, neminem dubitare putem. Etenim *vegetabilia alimentoſa*, quæ terra Haſſiaca hinc inde copioſa profert, radices puta, bulbos, fungos, tubera, olera, herbas, folia, flores, caules, ſemina, fruges, grana, legumina, baccas, fructus arborum, fruticum, herbarum oleracearum &c. quod concernit, proveniunt ea è ſolo tum montano ſaxeo arenoſo, tum plerumque argillaceo pingui, atmoſphæra tamen tenui levi, ex humido & ſicco temperata, quæve effluviorum uliginoſorum cœnoſorum paluſtrium fœtidorum humentium nimis & fervidorum expers eſt, referto ac perflato. Reperitur terra talismodi vegetabilium eſculentorum fertilisſima *aere mixto temperato aprico atque ſalubriore* utens in *Principatu Herſfeldenſi, utroque Comitatu Cattimelibocenſi,*

Wet-

Wetteravia, *Dominatibus Franckenſtein & Pleſſ*, in *præfecturis Caſſellana Felsburgenſi*, *Grebenſteiniana*, *Homburgenſi*, *Rottenburgenſi*, *circa monaſteria* Cornberg Heyna Heckelem & Steina / *ad oppida Biedencopiam*, *Eiſchwigam*, *Giſmarum*, *Gudensbergam*, *Sontram*, *Sehwalbacum*, *Witzenhuſam*; ſunt enim agri horti viridaria prata locaque campeſtria alia diſtrictuum horum tantisper elata ac ſublimia, & quæ longiori terrarum faſtigio latenter aſſurgunt ac exporriguntur, plana etiam quædam, minus tamen paludoſa; unde quæ hic creſcunt grana & frumenta, lolii ſemine, nigella &c. rariſſime inquinata teneriora minusque viſcoſa exiſtunt. Patet hinc, quantum ſanitati interſit, qua atmoſphæra quove ſolo vegetabilia, frumentacea potiſſimum, proveniant, macrone an pingui, humido an uliginoſo, an ſicco ac liberius perflato, &c. plane enim vitia *auræ atmoſphæricæ ipſiusque ſoli* frumentum ſecum defert, ex quo vel ſincerum vel zizania miſtum, vel aridum nimis aut tenue, vacuum, aut pingui nimis humore denſatum, cortice furfurisque parte plurimâ farinæ exigua conſtans &c. protruditur.

§. III. Ob hanc *atmoſphæræ ſolique ſalubritatem* frumentis communicatam *panes* in Haſſia pinſuntur *optimi*: primas inter hos tenet *Schwalbacenſis*, qui adeo lautus tamque ſalubris eſt, ut ad aliquot milliaria dono mitti ſoleat: quanquam aquis etiam regionis limpidiſſimis levibus ſalientibus ac ſpirituaſcentibus quaſi, hinc fermentationi maſſæ panis aptioribus, (cujus virtutis & efficaciæ æque ab atmoſphæra puriore ac tenui ejusque ſale aereo-volatili interſperſo bonam partem participes fiunt,) id beneficii ſimul acceptum ferendum ſit: quod panes ſuaviores longe, leviores ac ſpongioſi ibidem pinſantur, qui & leviter alant, & obſtructiones viſcerum ac alvi nullas creent. Magnum vero eſſe momentum aquarum laudabilium in conficiendo pane ſalubri demonſtrat luculenter poſt experientiam *Ren. Moreau tr. ſupr. all. S. II. C. 17. p. 273.* quando piſtores pagi Gonetiani præ piſtoribus urbis Pariſinæ, aliquot ſaltummodo milliaribus ab illo diſtantis, ex eodem tritico ob aquas Gonetii puriores & meliores panem & ſuaviorem & ſalubriorem pinſere refert.

§. IV. Iſti panum Haſſiacorum ſalubritati opitulantur inſimul *lapides* regionis illius *molares* duriſſimi & ſaxei, multum ad puritatem & levitatem farinæ conferentes; dum è contra *molliores & teneriores*,

uti *Bruyerinus de re cibaria L. VI. C. 2. ait*, (cito nimis) *atteruntur, eroduntur*, *ſemperque aliquos calculos verſando ac rotando relinquunt, qui farinæ confuſi ac mixti gratiam & ſalubritatem panificio adimunt, & plerumque dentibus admodum noxii ſentiuntur, cibisque ex ea confectis commendationem detrahunt*; addo: panes exinde confectos graves admodum minusque ſpongioſos, adeoque difficilis concoctionis, eſſe. Deinde & ipſarum *molarum Haſſiacarum rotationes ſalubriorem* producere *farinam* omnes mecum confitebuntur, qui conſiderabunt, *molas* ibidem *fluminibus ac torrentibus plerumque velocioribus*, impelli: deteriores namque cum modo *citato Moreau loc. all. p. m. 279.* æſtimo farinas molarum per rotas penſiles vi æolica verſatarum illis, quæ in molis aquarum fluentium (rapidiorum præſertim) vi impulſis parantur: uniformis ſiquidem ac pene ſemper æqualis agitatio molarum per aquas, inæqualis valde per ventos, modo validius modo ſegnius ſpirantes; unde & in prioribus farina æqualium, in poſterioribus inæqualium molecularum conficitur; ex illa vero piſtum panem æqualis ex hac inæqualis digeſtionis, hinc inſalubriorem, eſſe vel tyro conprehendit.

§. V. Præmemoratum *atmoſphæræ & aquarum concurſum benignum* animadvertere in ſuper licet circa *cocturam cereviſiarum*; *ſalubres* ſiquidem in pleriſque *Haſſiæ* urbibus coquuntur *cereviſiæ*, non tam ob frumenti grana minus viſcoſa & levioris farinæ, quam ob atmoſphæræ potius & aquarum è fontibus arenaceis & argillaceis puriſſimis prorumpentium ſinceritatem atque ſpirituoſam levitatem. Præſtantiores harum ſunt (1) *Rauschenbergica*, (quod oppidum milliari Marpurgo diſtat) propter aquarum è rupe proſilientium, virtute carminativa & pellendi ſabulum calculoſum (à particulis forſitan ſubtilibus aereo-nitroſis copioſioribus procedente) præditarum excellentiam tantopere ſalubris, ut menſæ SERENIS. ac POTENT. PRINCIPIS CASSELLANI etiam inſerviat. Extollunt hanc Medicus Sileſius *Joh. Jonſton in id. med. univ. L. I. C. I. p. m. 44. & Guer. Happel. relat. curioſ. p. 221.* Hanc excipit *Grebenſteiniana*, ejusdem virtutis, quam naſturtium ad fontem copioſiſſime virens ſimul commendat: deſcripſit fontem iſtum *Winckelm. Chron. mem. p. 67.* Succedunt denique *Marpurgenſis, Franckenbergenſis*, *Eischwigenſis, Caſſellana, Milſungenſis, Gyxhagenſis*, oppidorumque aliorum plurium, cereviſiæ tum

albæ,

albæ, quos vulgo brojanas (Brühan) dicunt, tum nigræ, (ſchwartz vel braun Bier/) ex iisdem aquatum & miſturæ aeris ſalubribus cauſis & ipſæ ſaluberrimæ.

§. VI. Ab eadem *atmoſphæræ benignitate vinorum* quoque *Haſſiæ* qualitas ſalubris maximam partem dependet; utut enim in parte regionis ſeptentrionali frigidiore & in *Principatu inferiore* ad flumen *Werram* circa *Allendorffium*, *Witzenhuſam*, *Rottenbergam*, eadem acidiora creſcant, (quæ nihilominus ſubjectis calidioribus & ſanguine æſtuante laborantibus fluxibus item ventris & hæmorrhagiis, rubra præſertim, proficua admodum ſunt) ad *Eischwigam* tamen, in eodem *inferioris Haſſiæ Principatu* ſitam, & in reliquæ ditionis tractibus pluribus, meridionalibus præcipue, Rhenum verſus ac Mœnum, (ubi loca vinetorum Soli orienti & meridiano usque ad occaſum ejus patent, atque montes ſaltusque à tergo objecti eadem à ventis frigidioribus tuentur,) in *Comitatu* videlicet *Cattimelibocenſi* ad urbem *Rhenofeldam, in Dominatu Epſteinenſi*, in *Goſo* prope urbem *Franckenbergam*, notante *Gerſtenbergero Chron. Franckenb. fol. 13.* quippe aere mixto temperatiore & calidiore paulo affectis, generoſa ſatis ex flavo albeſcentia ac mitioris ſaporis producuntur & Rhenani æmula in varias regiones transportantur.

§. VII. Efficacia iſthæc atque operatio *atmoſphæræ ſalubris ad animalia* quoque eſculenta, quadrupedia altilia reptilia & in aquis degentia ſe extendit: duplici quidem modo ad quadrupedia & altilia, tam domeſtica notiſſima, quam (& magis forſitan) agreſtia, (quia hæc toto anni tempore libere hinc inde vagantur,) cervos ſcilicet, damas, capreas & hinnulos apros, lepores, &c. tetraones, tardas ſeu otes, phaſianos, perdices, attagenes, ruſticulas, turdos, turdulas, alaudas, palumbes, &c. loca plerumque altiora ſylveſtria & campeſtria ſicca numero innumero incolentia & pervagantia, anates præterea, anſeres & gallinas aquaticas, aquis innatantes & arundines ac ſcyrpos gregatim inhabitantes: hæcce ſiquidem animalia omnia atque ſingula ſylveſtria & domeſtica (quorum poſteriora, quadrupedia præprimis porci & ſues, verveces, oves & agni, capræ, boves & vituli, magnam etiam anni partem in ſaltibus & locis montanis, campis & vallibus ſiccioribus dies noctesque utplurimum degunt:) non ſolum aerem liberiorem effluviis ſalubrioribus balſamicis mixtum immediate in-

ſpi-

ſpirant: verum mediantibus vegetabilibus, (quibus aere ſicciore, particulis tamen humido-nitroſis in tantum temperato, tactis & perflatis, in alimentum utuntur,) & aquis etiam purioribus, ſalubrem atmoſphæram continuo hauriunt, hocque pacto carnium conſtitutionem ſaluberrimam acquirunt. Dici enim nequit, quantum atmoſphæra & pabula montium, dumetorum, vallium, camporum atque pratorum ſiccorum, herbis odoriferis, (quibus in veſcendo nihil eſt laudatius,) ſcatentium in animalium (ferarum præſertim, maxime ſecundum naturam viventium) gignenda carne ſuavi & ſalubris valeant: ſiccior namque & excrementitii humoris penitus ferme expers exin efficitur, exemplo vervecum Galliæ Narbonenſis, de quibus *Quercetan. Diæt. Polyhyſt. S. III. C. 4. p. m. 430.* refert: *hos in ſterilibus atque thymi tantum ſerpilli & id genus odoriferarum herbarum feracibus paſcuis educatos carnes ſapidiſſimas & ſaluberrimas atque lanas etiam pro conficiendis veſtimentis optimas præbere*; id quod itidem de ovibus & vervecibus *Haſſiæ Schwalbacenſibus inprimis*, jure prædicaveris; cum notum ſit, animantia iſta pabulis herbaceis optimis refragrantibus atque ſiccioribus aqvisque puriſſimis enutriri, quorum uſu non ſolumcarnes ipſorumſalubres evadunt, ſed lanæ quoque teneraſcunt, quam ob teneritudinem & ſubtilitatem, ſcribente ſic *Stephano Ritter Coſmogr. metric. L. IV. p. 482.* ab Anglis (lanas alias egregias poſſidentibus) olim abhinc petitæ ſunt.

§ VIII. *Atmoſphæræ* hujus atque *pabulorum bonitas* & glandium faginarum quernarumque, quibus porci & ſues Haſſiæ largius aluntur, ubertas carnem etiam ſuillam delicatiſſimam, longeque ſalubriorem, nec non à corruptione diutius immunem præſtat, ac eſt illorum, quos alibi locorum oeconomi & lanii domi incluſos quibuscunque quisquiliis ac immundis pabulis ſaginant, ex quibus lentorem & ulcuſcula carnes contrahunt, alimentumque craſſum & inſalubrius præbent.

§, IX. Deprehendnutur ea propter etiam inſignis ſalubritatis *altilium ova, vaccarum ovium* & *caprarum lac, butyrum item & caſeus* ex hoc parata, (ſiquidem gramine, granis, herbisque bonis adeo atque laudabilibus in atmoſphæra ſalubri paſcuntur;) ut nullum ſit dubium, *lac iſtiusmodi curæ arthritidis & podagræ* commodiſſime adhiberi; de qua cura lactea præter *Greiſelium tractatum* conſcripſit *politiſ-*

ſimum Vir Conſultiſſ. Johann. Dolæus, Archiater Caſſellanus, Patronus meus ſummus, ſub tit. Furia podagræ lacte victa & mitigata, cujus §. 3. C. 2. p. 24. huc facit,

§. X. Quanta præterea *mellis Haſſiaci* è ſucco florum fragrantiſſimorum, atmoſphæra rorida ubertim affectorum, ab apibus collecti ſit ex puritate & balſamico odore præſtantia, norunt illi, qui id magno ſtudio colligunt, aliarumque regionum mellibus multis paraſangis anteponunt.

§. XI. E *reptilium* genere *limaces*, (ſoli fere eſui deſtinati,) utplurimum ſub terra limoſa impuriore reperti cibus minime ſalubris cenſentur: in noſtro vero ſolo arenaceo & argillaceo in vineis potiſſimum & circa ſepes hortorum evulſi ob ſicciorem telluris temperaturam eique inexiſtentem atmoſphæram vaporibus uliginoſis fœtidis atque noxiis expertem eſui & ſanitati etiam commodiores exiſtunt.

§. XII. *Aquarum* tandem *incolas* in cibum deſtinatos quod reſpicit, quis quæſo de iſtorum ſalubritate dubitare auſit? Etenim lacus & piſcinæ regionis pleræque, fluvii & torrentes rapidiores, inter ſaxa & arenas conſtituti, aquarum frigidiorum, atmoſphæra nitroſa refertarum ac ventis crebrius agitatarum, limpiditate & levitate pollent, in quibus *piſces ſaluberrimi*, maxime, quos *ſaxatiles* vulgo nuncupant, (carnis conſiſtentioris friabilis ac lentore & viſciditate deſtitutæ,) maxima in copia enutriuntur: *Salmones* ſcilicet ſeu *eſoces*, *truttæ vel auratæ, lucii, percæ, funduli, cobites barbatulæ, thymalli, cyprini* ſeu *carpiones, barbi, coracini, cancri*, & id genus plures alii.

§. XIII. De cœtero *vegetabilium* & *animalium* recenſitorum in alimenta cedentium virtutes atque qualitates ſingulatim deſcribere prolixum nimis & inutile judicavi, quoniam eas *autores botanici & alii in arte diætetica alimentisque deſcribendis ſolertes* fuſiſſime tradiderunt; unius tantum curioſitatis ergo meminiſſe ſufficiat pomi miraculoſæ, ad urbem *Triburium* in campis Mersheimenſibus, ante aliquot annos à nequiſſimis nebulonibus detruncatæ; quæ quotannis præter conſvetos æſtatis fructus nocte feſtum Nativitatis Salvatoris noſtri præcedente intra horæ ſpatium folia flores & poma minutula inſtar piſi (aliquando fabæ) protulit. Conſuli poteſt de hac arbore *Abrah. Saur in Theatr. urbium p. 151. Zeilerus Itinerar. Germ.*

p. 485. Happelius relat. Curioſ. P. I. p. 60. & 223. atque *Camerarius horar. ſubciſ. P. II. Cap. 95.* Alias adhuc in *Haſſia* hujus generis *pomos* reperiri ſcribit *Winckelm. tr. all. L. I. Cap. V. p. 26.*

CAP. VI.

RERUM ET SIMPLICIUM HASSIÆ SALUBRIUM AD MATERIAM MEDICAM SPECTANTIUM SCIAGRAPHIAM SISTENS.

§. I.

RESTat deſcribenda *materia rerum* & *ſimplicium Haſſiæ*, ſanitati præcipue recuperandæ proficuarum, quam juxta claſſes trium regnorum, mineralis ſcilicet animalis & vegetabilis, enucleatius proponere mecum quidem conſtitueram: verum cum perluſtranti mihi ſpatioſiſſimus hic ſcribendi aperiretur campus, & pagellas diſſertationis meæ his tradendis minime ſuffecturas animadverterem, (cum ſingula horum tractatum mereantur,) conſilium mutavi, ſatiusque duxi, eadem ulterioribus & prolixioribus meditationibus cum DEo & die aliquando conſcribendis deſtinare, nunc vero paucis tantummodo farraginem rerum medicamentoſarum *Haſſiæ* indicare, easque aliquo modo adumbrare.

§. II. Habet illa *aurum* in viſceribus montium, item prope *Sairam* (Sair) torrentem majorem juxta *Helisperium* (Helißper) duobus milliaribus *Caſſilio* diſtans, ſub ejus ponticulo in arena nigra, referente *Kellnero* in Berg-und Saltzwercks-Buch *p. 500.* & in *Adrana* quoque fluvio; quod poſterius ſincerrimum, nulla depuratione indigens, curſu ipſo, ut cum *Plinio H. N. L. XXXIII.* C. 4. loquar, tritum perpolitumque, ad medicinas parandas aptiſſimum eſt, de quo & moneta exinde cuſa evolvi poterit *Winckelm. Chron. Haſſiæ P. I. C. 8. p. 57. ſeq.* Aurum ejusmodi fluviale ex aquis fluminum opitulantibus Sole & elementis generari defendere ſatagit *Cardilucius in append. ad Erckeri aulæ ſubterran. librum ſecundum* p. 115. argumentis non adeo validis, ſicuti inſpicienti patebit: cui præter alia principaliter obſtat, quod in illis præſertim regionibus aurum fluviale deprehendatur, ubi montes auriferi reperibiles ſunt, quorum fundum & radices, are-

nulis

nulis auri ſcatentes, flumina quocunque modo tangunt; quod per Tagum Hiſpaniæ, Hebrum Thraciæ, Pactolum Aſiæ, Adranam Haſſiæ, & plures amnes ac torrentes Hungariæ, &c. montes auro divites alluentes, facile probatur.

§. III. Habet *argentum*, *cuprum*, *plumbum*, teſtimonium exhibente *Petro Albino* in der Meißniſchen Berg-*Chronica tit. 13. fol. 115.* *ferrum* præſertim & *chalybem* copioſiſſimum ac optimum, lapidem item *Hæmatiten* (Blutſtein/) ſcribente *Agricola de natura foſſilium l. c. p. m. 297.* quorum metallorum fodinæ in montibus Haſſiæ hinc inde conſpiciuntur plurimæ; enumeravit easdem induſtrius *Winckelm. tr. cit. P. I. C. 6. p. 29. ſeqq. & P. II.* in deſcriptione locorum particulari paſſim, cui merito ſociaveris profundiſſimæ ſcientiæ metallicæ plenam diſſertationem, *Metallurgiæ Pyrotechnicæ* & *Docimaſiæ metallicæ fundamenta* ſiſtentem, incomparabilis hac in arte viri, *Dn. D. Stahlii*, *Profeſſ. Med. Fridericianæ noſtræ famigeratiſſimi, Patroni & Pedevtæ mei colendi*, in qua varia etiam circa metalla & fodinas *Haſſiæ* hinc inde invenies notabilia.

§. IV Ex hiſce metallis medicinæ parari conſueverunt efficaciſſimæ; ſpeciatim hic notanda venit virtus *mineræ marti-ſolaris*, qua per 14. præter-propter dies & ultra atmoſphæræ frigidæ expoſita Sal aereum ad aliquod uncias acquiritur, quod cum particulis alcalicis martialibus unitum, ab illa per aquam pluviam ſeparatum, ſalem dulcem & vitrioli æmulum ſub colore viridi exhibet; vid. *Anonymi Aurum auræ* C. II. p. 12. 13. & B. *Hoffmanni Clav. Pharmacevt. L. III. C. 17. §. 180. p. 317.* præprimis a. *C. II.* in fine *p. m. 139.* Ex hac ipſa minera *egregia* quoque conficitur *tinctura extemporanea* hoc modo: inſtillatur nempe liquori terræ foliat. tartari tantum liquoris mineræ martis Haſſiacæ, usque dum in momento mixtura hæc tincturam rubicundiſſimam acquirat; item *alia* non minus laudabilis: quando nimirum minera dicta, poſtquam pulveriſata atmoſphæræ ad ſufficientem vitrioli martialis productionem expoſita fuit, cum aqua quadam deſtillata calida infunditur, filtratur, & aquoſitatis tertia vel dimidia pars ad olei fere conſiſtentiam abſtrahitur; dilutiorem & jucundi coloris cum ſpiritu roris majalis elaboravit *prælaudat. Hoffmannus loc. cit.* quæ medicamenta omnia in morbis Chronicis extirpandis ſunt ſingulariſſima. *Aquam ſpirituoſam* quoque ex-

 inde

inde elici teſtis eſt idem *Hoffmannus lib. cit. C. 11. §. 85. p. 227.* Methodum hanc deſtillandi pete *ex Schröder. Pharmacop. L. III. C. II. n. 3. p. m. 372.* Commendat aquas tales martiales inſigniter ad transmutanda metalla *Mazotta in tripl. Philoſ.*

§. V. Habet præterea *mercurium*, *cinnabarim* etiam, quam in flumine prædicto *Adranæ* in granis reperiri certo ſcio.

§. VI. Poſſidet *terram ſigillatam albam*, *ſpadiceam*, *rubram*, (quam poſteriorem axungiam ſolis & auri ſemen alchymiſtæ appellitant,) *Lemniæ* æmulam; de hac *D. Andreas Bertholdus Oſſatienſis*, ejus detector, ſequentia conſcripſit diſticha:

Mittat ut poſt hac quævis gens munera vobis.
Qualibet; Haſſiacis non potiora dabit
Cætera enim tantum ſolari axungiæ habebunt
Ejus, quantum ipſis cedere terra polis.

Aliam item ex alba & rubra mixtam *Marpurgum* & *Suenisburgum* inter, referente *Agricola de re metallica lib. II. de foſſilium natura circa fin. p. 583.* reperias. Tantæ virtutis terra rubra æſtimatur, ut pro ſcopo conficiendi aurum potabile & medicinam univerſalem ejusdem ad *Laubacum* (Laubach) dimidio milliari *Grunberga* effoſſæ magnam quantitatem iteratis vicibus *Regiomontium* in *Boruſſiam* ſumtibus haud exiguis deferri curaverit ante multos annos Conſul quidam & Chymicus illius loci præclarus. Sigillatæ iſti affines ſunt terræ argillaceæ medicamentoſæ aliæ plures, (Letten/ Thon Erde;) altera pellucida, vaſorum pulcherrimorum (illis, quæ Porcellan dicunt, ſimilium,) elaborationi Caſſellis inſerviens; altera reperibilis ad *Huſum*, (Hauſſen/) pagum inter *Kirchanium* & *Gieſſam*, ex qua decantati illi conficiuntur urcei, quos Hauſer Krüge vocant: quam poſteriorem magnæ adeo in defendenda ſanitate humana efficaciæ expertus eſt medicus graviſſimus, *D. Helvicus Dietericus*, &c. ut aliquoties ejus ingentem copiam *Hamburgum* tranſtulerit, referente hoc *Winckelm. loc. cit. C. VI. p. 40.* e literis *B. Dieterici.*

§. VII. Poſſidet inſuper *bolum rubram albam* atque *terram crucibulis compactiſſimis* conſtruendis aptam, *lapidem calcarium*, *Oſteocollam*, (*Oſſifragam*, *Oſſiſanum*, Bein-Bruch/ Bein-Welle/ꝛc.) de cujus differentia & virtutibus evolvi poterit *Quercetanus*, *Crollius*,

maxi-

maxime *Anſelm. Boetius de Boodt* in *Hiſt. Gemm. & Lapid. C. 233. &c. p. 204, ſeqq.* qui ſpeciatim *Oſſifragæ Darmſtadienſis* meminit, eique nomen *Stelechitis* imponit; de hac *Thom. Eraſtus Prof. Heidelberg.* commentarium doctiſſimum conſcripſit, eamque lapidem ſabuloſum nuncupat; his addi meretur *Laz. Meiſſonerius in Pentagon. Philoſ. Medic. p. 77. & D. Joach. Struppius, Gelhuſanus, in conſenſu ſcriptorum hiſtor. mum. lit. b. 3.* e quo tractatu momentula quædam epicriſi ſubjuncta recenſet *Eruditiſſ. Polyhiſtor Winckelm. loc. all. p. 31.* ſeqq. ubi tamen notandum, *Oſteocollam*, quam à *Nettero* Paſtore Beſſingenſi *Struppius* accepit, ab *unicornu foſſili* non differre, & tertiam illam ſpeciem *Osſifragæ*, quam *Boodt loc. cit. enoſteum* vocat, conſtituere: confer huc *D. Schröderi theſaur. Pharmacol.* ex editione *Witzelii L. III. C. VIII. no. 20. not. ult.*

§. VIII. Gaudet porro *Gypſo*, notante *præcit. Agricola loc. all. p. 250.* gaudet *Alabaſtro*, (quod vulgare, ſculpturis nimirum deſtinatum, facillime uſtione in *Gypſum* convertitur;) ab hoc nomen ſortitum eſt *Ungv. Alabaſtrinum*, inſigne in doloribus renum inflammatoriis remedium externum.

§. IX. Superbit itidem *marmore variegato, ſpadiceo, albo, rubro*, circa quod poſtremum tum crudum tum potiſſimum calcinatum obſervatu eſt ſingulare, quod magnetem aquæ ſalino-ſpirituoſæ ex aere copioſisſime colligendæ præbeat; modum Chiliarchæ *Lucano* in *Morava* ſuperiori ſeculo communicatum inſtrumentumque delineatum videſis in *Staricii* Heldenſchatz *p. 101. ſeqq.* cui ob paritatem materiæ junge *Hoffmanni Clav. Pharmacevt. p. 149. ſeqq.*

§. X. Ulterius gemmis quoque potitur, *adamantibus* ſcilicet, *achatibus*, de quibus poſterioribus præter virtutem ipſam alexipharmacam notatu dignum eſt, quod (ſemitranslucentes aliquando) lineis aut maculis diverſorum colorum, variarum rerum figuras & imagines repræſentantium, mirabili modo à natura exornatæ ſint; inveniuntur enim, quæ flumina, nemora, arbores, fructus, flores, herbas, nubes, animalia, certas perſonas, imo quicquid excogitari poteſt, non obſcure referunt. Ex *achate* iſtiusmodi variantium, colorum figurarumve, ſicuti rumor fert, *Caſſellis* conſtrui jam curat conclave curioſiſſimum ac pretioſiſſimum *Sereniſſ. &c. Princeps CAROLUS.* Gaudet etiam *Jaſpide*, quæ quamvis pares cum *achate* colores

res recipiat, mollior tamen aliquantiſper & obſcurior eſt, nec adeo exacte poliri poteſt, ſicuti *achates*; ſtupendi nihilominus effectus memorante laud. *Boodt tr. all. C. CII. p. m. 127.* cohibendis hæmorrhagiis quibuscunque Jaſpis eſt illa, quæ per totam ſui ſubſtantiam ſanguinis inſtar absque alio colore rubet; verba ſcriptoris, quoniam liber ejus rarior in paucorum eſt manibus, theſi inſerere lubet: *Teſtari* (inquit) *poſſum, me, qui alias lapidibus & gemmis tantas vires, quantas vulgus ſolet, non tribuo, cum in Friſia orientali apud Illuſtriſſ. Baronem à Kniphauſen ad aliquod tempus degerem, credibile vix de Jaſpidis viribus obſervaſſe, Nam cum ancilla Dominæ fluxu menſtruorum ita laboraſſet per aliquot dies, ut nullo modo ſiſti poſſet, jaspidem rubram, quam Dominus multis annis, ut ajebat, apud ſe habuerat, impolitam & crudem femori alligari juſſi: quo facto ſubito menſium fluor ſubſtitit, nec rediit. Alius ex ipſius familia, cum in pede vulneratus eſſet, nec ſangvinis fluxus cohiberi poſſet, admoto lapide extemplo impeditus fuit, licet vulnus non tegeretur. Memini me virginem Pragæ curaſſe, quæ ſex annis hæmorrhagia laboraverat ita vehementer, ut vix unquam hebdomada præteriret, quin aliquoties illi ſangvis efflueret. Hæc cum nullis remediis juvari poſſet, à me conſilium petiit; qui prætermiſſis aliis omnibus, quæ à medicis præſcribi ſolent, utpote quibus ad nauſeam jam diu uſa fuerat, JASPIDEM, cujus facultas ad hujusmodi ſymptomata mihi experientia nota erat, illi commodato do, ut collo appenſam gerat: paret illa, ſangvinisque fluxus illico ſiſtitur; geſtat per aliquot hebdomadas, nec redit fluxus: cum itaque ſe prorſus curatam opinaretur, deponit gemmam, poſt paucos dies redit fluxus, iterum appendit JASPIDEM, cujus beneficio mox liberatur: cum vero ſingularem hujusmodi facultatem & divinam miraretur, (ut mihi retulit,) experiundi gratia aliquoties à collo depoſuit gemmam, ac ſemper animadvertit redire fluxum, nec curari, quin iterum appenderet: obſervavit tamen, non ſtatim ſepoſita JASPIDE redire, ſed poſt multas prius elapſas hebdomadas, appenſa tamen ſtatim ſiſti, ita, ut nulli alii cauſæ fluxus inhibitio adſcribi ab illa potuerit, quam JASPIDI: tandem, cum per aliquot menſes à corpore gemmam non depoſuiſſet, nec unquam hæmorrhagia rediiſſet, mihi gemmam reddidit, ac affirmavit, per ſemianni ſpatium ſe liberam fuiſſe: poſtea, cum illam ſæpius convenirem, affirmavit,*

non

non redire amplius fluxum, ac ſe omnino curatam eſſe. Tribuunt alii etiam VIRIDI JASPIDI, quæ maculas rubicundas habet, hanc facultatem, ſed ego, quod multoties expertus ſum, refero. Non incongruum proinde fuerit, gemmam hancce ex *autorum quorundam mente interne etiam ad* drachm. I. *pro ſiſtendis menſibus* exhibere. *Rubræ hujus jaſpidis æmulam ad pagum Kauffungam reperiri, idem autor præcedente cap.* conſignavit. *Nonus Medicus JASPIDEM VIRIDEM epilepſiam quoque arcere* ſcribit, idque ab aliis plurimis etiam aſſeritur: quæ, ſi circa enſiformem cartilaginem per diem & noctem ab epileptico geſtetur, eum, ſi ſudore corripiatur, à paroxyſmo liberari, ſin minus, emori ajunt, idque multoties fuiſſe probatum: vires has omnes augeri putant, ſi argento (non alteri metallo) includatur. Cum emolumento ergo in talibus & ſimilibus morbis *pocula Haſſiaca*, è duriſſima *jaſpide*, (ob quam invincibilem fere duritiem *achatis* potius nomen mereretur,) confecta pro potu quotidiano ex iisdem hauriendo uſurpabuntur.

§. XI. Abundat *carbonibus foſſilibus*, quos præter commodum in re oeconomica oleum ad maturanda ulcera emolliendosque tumores aptiſſimum exhibere non ſine ratione autumat *Schröderus cit. tr. L. III. c. 33. p. m. 508. col. 1.*

§. XII. Præbet *alumen, terram clavellatam foſſilem,* recenſente *Winckelm. loc.* proxime *all. p. 37.* & *factitiam* ſeu *cineres clavellatos, nitrum, vitriolum,* & hoc quidem optimum, quia multum de marte participat; *ſulphur,* ex quo ſalutare illud & per orbem celebre conficitur *Balſamum ſulphuris Smalcaldicum.*

§. XIII. *Sal commune* diverſis in locis exhibet, quod non condimentum ſolum ciborum optimum eſt, ſed ad recuperandam ſanitatem inſimul remedia ſuppeditat excellentiſſima; inprimis oleum dulciſſimum, ſingulari encheireſi addito aceto deſtillato vini, ad hoc opus ſpecialiter parato, elaboratum; quo ipſo *aurum,* metallorum compactiſſimum, adeo ſubtiliter ſolvi ſcribitur, ut id deſtillatione per alembicum 18. unciarum altum una aſcendat; quod aurum ita volatiliſatum, cum ſalis iſthoc oleo per aliquod tempus circulatum, & peculiari modo fixatum, medicinam reficiendo corpori non poteſt non præbere incomparabilem. Præparavit hoc arcanum elapſo ſeculo XV. *Pater Gregorius de Lochaw,* cujus ope is vitam

lon-

longam eamque viribus præſtantiſſimam conſecutus eſſe fertur. Curioſum obſervatu eſt de aquis *Salinarum. Allendorffenſium (vel Hallendorffenſium ;* ſolent enim loca, ubi ſal conficitur, germani appellare *Halas* ; cauſam appellationis ſuppeditat *Althamerus comment. Germ. p. m. 361.)* quod auctis aquis fluvii *Werræ* earundem ipſarum ſalſedo augeatur ; cujus rei rationem reddere difficile admodum eſt ; licebit tamen aliquid pace aliorum prudentionum hariolari: nimirum, mineras ſalis potiores in altioribus forſitan terræ locis, circa fontes præprimis, deliteſcere, quas, dum altius aſſurgentes aquæ, jam tum aliquantisper ſalſæ, denuo alluunt, hæ novis ſalium partibus reſolutis accedentibus potentiores evadunt : quæ rurſus cadentes ob contactus cum mineris his defectum, ſenſim ſenſimque efficaciam acquiſitam amittunt, vireſque priſtinas ſaltim iterum acquirunt. Duplici igne vel carbonum foſſilium vel lignorum ſal ex aquis iſtis coquitur, quorum quidem poſterius priori præſtat, rationes vid. apud *Winckelm.* loc. all. C. X. p. 70.

§. XIV. Scaturiunt præterea in diverſis regionis Haſſiacæ diſtrictibus *acidulæ ſaluberrimæ*, à *Winckelm.* L. I. C. 12. & L. II. pasſim exhibitæ ; in Comitatu præprimis Cattimelibocenſi : harum celebriores ſunt, quas hauriunt è *fonte*, quem dicunt den Dunckelholder Brunnen/ prope *Braubachium* ad Rhenum ; de cujus virtutibus evolvi poterit *Andernacus de balneis & aquis medicat. p. 146.* Omnibus vero palmam præripiunt *Schwalbacenſes* decantatiſſimæ, *variorum fontium*, & adeo celebres, ut ad multa milliaria in *Bohemiam, Saxoniam, Sileſiam, Helvetiam & Galliam, &c.* magnis ſumtibus deferantur : quanquam id cum inſigni virium ſuarum jactura fieri putem, quippe in itinere tam longo ſpiritus æthereo-minerales, in quibus potiſſima illarum virtus conſiſtit, maximam partem, tantum non penitus, conſumi, nullum eſt dubium : tanto ſiquidem ſpiritus memorati robore & copia pollent, ut recenter ex ipſo fonte hauſtæ acidulæ nares ad ſternutationem usque afficiant : quin illæ, quas è fontibus, à tilia den Linden/ & vinoſo ſapore den Wein-Brunnen ſalutatis, promunt, ob turgeſcentiam ſpirituoſam vitra reſpuunt, eaque diffringunt ; confer huc *diſput.* ſæpius *alleg. de aqu. ſalubr. examine Præcell. noſtri Hoffmanni th. 6. & 8. p. 11. & 13.* Circa harum acidularum uſum in ſpecie notandum, eas cœlo ſereno longe præſtan-

ſtantiores eſſe quam nubiloſo, item ſi ad fontem bibantur. Deſcripſerunt has *D. Dietericus*, a Patria *Tabernæmontanus* dictus, *D. Hornick*, *D. Joh. Bernhard. Gladbach*, *Phyſ. Francofurt. D. Joh. Dan. Horſtius*, *D. Joh. Gottfr. Geilfus*, peculiaribus tractatibus; quibus jungenda *Reſponſa varia Medicorum Celeberrimorum de probatione facultate & uſu acidularum ac fontium Schwalbaci* ſuſurrantium a *D. Helvico Dieterico Archiatro Haſſiæ* edita, & *D. Melchioris hydrolog. Sectio II. C. 5. p. 178. ſeqq. & ſect. I. c. 2. p. 14. ſeqq.* Mira ſunt, quæ de aquis iſtis Schwalbacenſibus mineralibus narrat *Merian Topogr. ſuæ p. 123. & 127.* ranas nimirum, cancros, piſces quoscunque, in his incontinenter emori; & quod notabile admodum, quousque effluvia acido-ſulphureo-ſpirituoſa in aere diffunduntur, muſcas, mures, glires, ſerpentes, bufones, cæcilias, lacertas, vermes, nullatenus ſubſiſtere poſſe; imo, quod maximum, in cellis Schwalbacenſium, exhalationibus ejusmodi vitriolico-martialibus refertis, in æſtuoſiſſima etiam æſtate carnes quascunque absque omni putredine & fœtore conſervari. De *fonte Soterio*, acidularum æmulo, in campis *Gismarorum*, duobus milliaribus *Caſſilio* diſtante, ejusque effectibus ſtupendis, tractatum edidit *M. Georg. Schultz. Prof. Math. Erfurtinus*, quem *theatro Europæo fol. 78.* inſertum cernes. In vicinia quoque Principatus Haſſiaci hinc inde quidam offenduntur *fontes acidi ſalubres*, de quibus ſermocinari noſtrum jam non eſt: præcellunt *Pyrmontenſes* in finibus *Comitatus Schauenburgici*, quos *Georg. Bollmannus* & *D. Cunæus* medici peculiaribus tractatibus deſcriptos nobis reliquerunt.

§. XV. *Thermis* tandem *egregiis* pollet Principatus noſter Haſſiacus: præcipuæ ſunt *Emſenſes*, quæ tepidæ haud procul à Lanſtein in Comitatu Diezenſi prodeunt. De harum ſitu & facultatibus vid. *Joh. Textoris Chron. Naſſovienſe p. 7. it. D. Joh. Dan. Horſtii* tractatus de *his thermis* peculiares, præterea *D. Gregor. Horſtii obſ. medicin.* atque *Rulandi Hydriatr. Sect. III. fol. m. 49.* a. ſeqq. Sequuntur *proſilientes in Comitatu Cattimelibocenſi*, *haud procul à vico* Berſtädt / qui *Schwalbaco* dimidio præter propter milliari diſtat, calore *thermis Piperinis* ſimiles; his à ſerpentibus ſeu viperis, quæ deliteſcere ibidem & capi catervatim olim ſolebant, impoſitum eſt nomen Schlangen-Bad; deſcripſit has ſuccincte quidem aſt erudite

prӕcit. Melchior, Archiater Haſſiacus & *Naſſovicus,Hydrol. part. III. à C.5.* usque ad finem. Jucundum lectu eſt, quod annotavit *Winckelm. loc. all. p. 76.* cancros nimirum in rivulo ſcaturiginem thermarum iſtarum, tepore ſuo lac recenter emulctum æmulantium, præterlabente, poſtquam is eum aquis thermalibus unitus eſt, captos ſub elixatione minime communem illum colorem rubicundum, ſed flavum penitus acquirere. De *thermis Wisbadenſibus* Naſſoviorum calidioribus in confiniis Haſſiæ ſcaturientibus tractatus ſpeciales ediderunt *Philippus Weber. Lud. Hornigk & J. G. Geilfus.* Med. Doctores, harumque virtutes & facultates prolixe deduxerunt. Thermæ iſtæ, ſicuti e *Plinio* & *Ammiano Marcellino L. XXIX. p. m. 479.* innoteſcit, olim *fontium Mattiacorum* item *aquarum Mattiacarum* nomine inclaruerunt, à Metropoli Cattorum *Mattio* & populis Mattiacis hoc mutuantes; cujus rei hiſtoriam controverſam è monumentis veterum ſufficienter admodum enodauit *id. Winckelm. loc. cit. p. 79. ſeqq.* & *cap. 3. p. 15.*

§. XVI. Denique *aquӕ* etiam regionis nonnullæ *dulces medicatӕ* inveniuntur: talis eſt aqua *Lani* fluvii, quam *Petr. Bertius Comment. rer. germ. lib. 3. p. 192.* in affectibus cutis ſcabioſis illiusque aſperitate præ aliis fontibus ſoteriis & thermis inſigniter extollit; aqua *fontium Rauſchenbergenſis* & *Grebenſteiniani*, quarum vis carminativa antinephritica & antiſcorbutica jam indicata eſt; aliarumque ſcaturiginum aquæ plures. Cauſam virtutis medicæ fontium talismodi ſoteriorum potiorem non inepte in terra argillacea, (alcaliſata,) obiter quandoque etiam martialibus particulis ſubtiliſſimis impregnata, poſt eorum levitatem ſpirituoſam &c. annuente experientia collacaveris: quandoquidem in ejusmodi aquis ſalubribus dulcibus examinatis ſemper argilla ſubtiliſſima manifeſtatur: teſtatum id faciunt *fontes duo ſoterii* dulces, qui ſuperiori ſeculo in Comitatu Naſſovico ad *Herbornam* & Comitatu Stolbergenſi retro *Niddam* vel *Lisbergam* prodierunt: quorum aquæ terræ argillaceæ optimæ erant feraciſſimæ; quamvis hi aliquot annis elapſis rurſus evanuerint. Teſtatum id inſimul faciunt *aquӕ thermales Berſtettenſes*, dulces & pingues, quæ à *Prӕlaud. Archiatro Melchiore cit. tr. S. III. c. 8. p. 202.* ſeqq. examinatæ terram exhibuerunt argillaceam puriſſimam & leviſſimam: qualismodi argilla, quam *terram Adamicam* is appellavit,

vit, totum montem è quo thermæ dictæ ſaliunt, repletam eſſe refert. Idem format judicium *profundiſſimæ eruditionis Vir*, *Hoffmannus* in *methodo examinandi aqv. ſalubr. diſſertationis* §. 25. cui junges quoque §. 19.

§. XVII. De rebus medicamentoſis è *corporibus animalium* petendis in genere notandum, vix unum horum dari, quod non ſanitati humanæ aliqua ſui parte ſuccurrat. Inprimis autem copioſa ibidem haberi poterunt medicamenta ex *cervis* & *apris*, quorum aliquot millia annuatim trucidantur; ex *viperis* præterea optimæ notæ, in montibus *Smalcaldiæ* abundantiſſime captis, quibus non haberi pares in Germania ſcribitur: vim iſtarum ſingularem in extirpanda cutis fœditate leproſa ex impuritate ſangvinis experientia confirmatam tradit *Galenus lib. ſimpl. 11. & de antidot.* Ex *apibus* item, *mel* & *ceram* depuratiſſima ſuppeditantibus; quin imo ex *aquilis* etiam, quas ſubinde in montibus altioribus ibidem invenias, de quarum uſu Medico videſis *Aldrovandum ornitholog. L. I. p. m. 44.* Taceo *animalia exotica*, *Caſſellis* & alibi in diverſis Principum arcibus & prædiis alta: eſt ex horum numero *Caſuarius* avis maxima & rarior, quem *Franciſc. Willinghbejus* è *Cluſio ornitholog. L. II. §. 3. fol. 105.* deſcripſit. Reliqua animantia vulgaria innumera eorumque uſus medicus à ſcriptoribus Medicis plurimis in libris Pharmacologicis ad nauſeam exhibita ſunt.

§. XVIII. *Vegetabilium* tam *rei domeſticæ* & *culinæ* ſimulque *ſanitati* opitulantium, (qualia ſunt v. g. *varia frumentorum genera*, *porrum*, *allium*, *cepæ*, *naſturtium*, *lupulus*, *Nicotiana*, *linum*, *glaſtum* ſeu *iſatis* Weid / cujus virtutem vulnerariam deprædicat *Hiſtoria gen. plantar. lib. IV.* p. 499, 501. &c.) quam plane medicamentoſorum, montanorum partim, utpote præcipuorum, (quorum aliqua ſupra §. 23. *C. III.* recenſui,) partim etiam in locis declivibus progerminantium, ingens in Haſſiæ Principatu ejusque ditionibus eſt proventus, quæ omnia vel nominare tantum (nedum deſcribere) hic eſt impoſſibile; inprimis copioſe illic creſcunt *Sennæ ſylveſtris* ſpecies quædam, quam fortaſſe non inepte inter coluteas referas, *ebulus*, *acorus*, *buxus repens vel minor*, *viburnus*, *ribe*, *ſambucus* rubeis fructibus, & alia plura. Inſtar omnium de vegetabilibus *Haſſiæ* eorumque virtutibus & uſu evolvi poteſt *D. Dieter. Tabernæm. in Herbario.* Præ-

ter vegetabilia iſthæc regioni nativa *exoticæ* quoque *plantæ frutices arboresque* plurimæ in hortis Principum, *Caſſellani* præſertim, aliorumque incolarum dignioris conditionis viſuntur, ut ſunt tuberoſa, malus citria, aurantia, granata, ficus, Myrtus, Laurus, Jaſminum, olea, cupresſus, Aloe, & id genus alia: quorum folia, flores fructus & cortices, uſum in medicina multum & magnum pro ſcopo inprimis alterandi & confortandi præbent.

§. XIX. En abundantiam rerum ſimplicium ſanitati humanæ reſtaurandæ proficuarum in Haſſia pronaſcentium: è quibus perquam utiliſſima educi & parari poſſe remedia libri medicorum practici & pharmacevtici ubertim edocent; nec deficiunt his comparandis ibidem inſtrumenta chymico-pharmacevtica quæcunque: exſtructas namque cernas officinas vitriarias & ferrariorum complures, (Glaß- und Eiſen-Hütten/) in quibus inſtrumenta vitrea & ferrea, *Almerodæ* vero terrea, optima conficiuntur, inſimul ſaxa & lapides cocti, calx, ligna & carbones, vili pretio proſtant; unde varia etiam hinc inde in urbibus adornata ſunt pharmacopolia laudatiſſima: *Caſſellanum* inprimis *aulicum*, per orbem celebre, quod conſummatiſſimum & ornatiſſimum præ omnibus Germaniæ & Italiæ pharmacopoliis *Quercetanus* Pharmacop. p. m. 509. 510. ſuo jam tempore deprædicavit, ad cujus normam is pharmacopœiam ſuam ſe concinnaſſe fatetur. Facile proin conjectu, quantis illud noſtro hoc ſeculo, (quo medica ars longe majus incrementum acquiſivit,) quamque generoſis auctum perpolitumque ſit medicamentis: cum hac fini *Sereniſſ.* &c. *Princeps CASSELLANUS* magnis ſumtibus laboratoria chymica conſtrui curaverit, omnibus requiſitis inſtructiſſima & abſolutiſſima. Nec deficiunt in regione noſtra directores & reſtauratores ſanitatis humanæ ingenioſiſſimi; ibi ſiquidem eruditionis emporia habentur tria celebria, *Marpurgenſe* ſcilicet, *Rintheliannm* & *Gieſſenſe*, in quibus hactenus artem ſalutarem profitentur & exercent Viri Celeberrimi, & è quibus prodierunt Medici practici prudentisſimi pariter ac experientiſſimi: in medium adduco Illuſtres Archiatros, *Dolæum Caſſellanum* & *Hertium Darmſtadienſem*, viros multa lectione & profunda experientia practica Clariſſimos: cujus rei inſigne ſpecimen exhibent prioris *Opera Medico-Practica*, *Encyclopædia* præſertim *Medica & Chirurgica* ante multos annos diverſis in locis ſæ-

pius

pius evulgata ; ſiſto præterea Profeſſores Academiarum Excellentiſſimos, *Wintherum Rinthelenſem, Dorſtenium* & *Nebelium Marpurgenſes* atque *Valentinum Gieſſenſem*, è praxi & ſcriptis celebres. Poſſem nominare plures, ni pagellarum auguſtia id prohiberet.

CONCLUSIO.

JUdica jam exhactenus propoſitis, mi Lector, annon recte dixerit *Clariſſ. Weſtphalus*, *Hermann. Buſchius*, ſicuti de eo refert *Joach. Camerar. F. L. III. epiſt.* quando *aerem Haſſiacum roſas ſpirare* dixit ; & num falſum non ſcripſerit cum *Tacito Seneca L. cur. bon. vir. mala fiant C. IV. ſub. fin.* quando *Germanos perpetuam hyemem, triſte cœlum premere, maligne ſolum ſterile ſuſtentare*, ſcripſit. Quadrat ea propter *Haſſiæ* appoſite delineatio ſitus loci ſalubrioris, quam ſuppeditat *Sennert.* loc. ſupr. cit. in fin. cap. ſequenti verborum tenore : *Ex his omnibus non difficile eſt colligere, quis locorum ſitus ſit ſalubrior & corpori noſtro commodior ; in quo ſcilicet ea eſt aeris conſtitutio, ut ſiccitas & humiditas bene temperata ſint, ad colorem vero nonnihil declinet, & quæ nec nimio æſtu corpora torreat, nec frigore gelida reddat, ſed moderate calorem refocillet, & ſpiritibus gignendis optimam materiam ſuppeditet, occurſuque ſuo ſuaviter ac blande corpora noſtra afficiat. Ver ſit temperatum, æſtatis calor frugibus & fructibus maturandis ſufficiens: Autumnus frigidior : Hyems quidem frigida ſed quæ tamen nimia frigiditate corpora noſtra non lædat. Talis ubi eſt aeris conſtitutio, ibi procul dubio ſoli adeſt fœcunditas rerumque omnium copia, ibique reperiuntur ſtatu corporis decoro præditi homines, facie bene colorata, moribus nec feris, nec mollibus nimis, ingenioſi atque ad omnes artes excolendas apti, & proinde ſanitatem majori ex parte inculpatam obtinent.* Non incongrue hinc *Tacitus de Germ.*

C.30. Genti noſtræ duriora corpora, ſtrictos artus, minacem vultum, magnum animi vigorem, multumque rationis ac ſolertiæ in expediundis rebus tribuit. Quibus omnibus probe penſitatis neminem mirum habebit, quando incolæ Haſſiaci (diæta perverſa non utentes, nec morbo hæreditario affecti,) ſani utplurimum ad ſeptuageſimum & octuageſimum, multoties centeſimum ætatis annum & ultra perveniunt; Potiuntur hoc beneficio in excellentiori gradu *Schwalbacenſes*, qui macilenti quidem, robuſti tamen, morbos atrociores tum chronicos tum acutos, v. g. catarrhos, cephalalgias, inflammationes & obſtructiones viſcerum, hepatis, lienis, calculos, febres &c. certe rariſſime perpetiuntur, ſicuti præter experientiam de iis confirmat *Merian. Topogr. Haſſiæ p. 123.* Stupenda ſummæ ætatis exempla congesſit *Winckelm. Chron. all. P. III. C. 3. p. 365. ſeqq.* Palmaria ſaltem & notatu digniſſima hic commemorare lubet: anno 1597. 30. Martii *Marpurgi* coram judicio aulico comparuit teſtis *Georg Burckhardus*, Wetteſingenſis, e Præfectura Zierenbergenſi, qui Centum octuaginta annorum ſenex teſtantibus actis forenſibus judicio adhuc pollebat; Anno 1637. in Præfectura Rommerodenſi *Andr. Bohnius* & *Catharina* conjuges matrimonium 91. annorum compleverunt, & ambo anno ætatis centeſimo ſexto diem ſupremum obierunt; Anno 1610. *Jo. Mylius Senator Aüendorffenſis* ad *Lomdam* centum trium annorum ſenex ejusque uxor *Catharina* 100. annorum vetula, poſtquam per 80. annos vinculo conjugali juncti fuiſſent, vita exceſſerunt; Anno 1666. *Joh. Hileſius Gismarus* annos ætatis 120. complens obiit; *Joh. Martius, Diaconus Daurnheimianus*, anno ætatis ſuæ centeſimo quarto vitam cum morte

com-

commutavit; *Johannes Zungius Novi-Cattimelibocenſis, Martin. Schreinerus, Catharina* Reitzin/*Geravienſes*, annos ætatis 105. conſecuti ſunt. Curioſiſſimum eſt, quod de *fœmina Nobili a* Dalwig *M. Theod. Zwinger. vit. hum. vol. 3. Lib. 11.* annotavit: eam nimirum ſenem adeo factam eſſe, ut *ſexti gradus nepotes* ſana & incolumis conſpexerit; depingit felicitatem Matronæ ſequens diſtichon ingenioſiſſimum:

1.) Mater ait. 2.) Natæ: dic, 3.) Natæ, filia, 4.) Natam
Ut moneat, 5.) Natæ, plangere 6.) filiolam.

Quod Germanico idiomate ita exprimitur: Die Mutter ſprach zur Tochter: meine Tochter/ ſagt eurer Tochter/ihrer Tochter zu hinter bringen/daß ihr Tochter-Kind weine.

Tantum de Salubritate Haſſiæ.

COROLLARIA.

I. Influxus Cœli decantatus non effluviis corporum cœleſtium deſcendentibus, uti Medicorum quidam & Alchymiſtarum plerique ſomniant, ſed motu ſolo per aerem expeditur. Defendere quidem illi aſſertum conantur ex Devteron. C. XXXIII. v. 14. ubi verba מגד תבואת שמש extant, quæ aliqui per *pingvedinem ſeu florem ſtillantem Solis* interpretantur; quibus effluvium ſideris hujus manifeſto ſignificari contendunt; verum errant & falluntur, ſi aliter quam de effectu Solis in his ſublunaribus ſecundum *Alexandrinum de Vincentinis de Cœli influxu in ſublunaria C. V. ſolo lumine & motu producto, verba ſcripturæ* intelligant: Sol namque corpus lucidisſimum ob vehementiorem ſui motum ac radios penetrantiores & calidos totam hanc univerſitatem fo-

von-

vendo peculiaria & balſamica magis excitat & quaſi ſcaturire facit effluvia, quæ hinc inde condenſata materiam roridam & pinguem conſtituunt. (*De admiranda Solis energia* adi ſi lubet *fuſius diſcurrentem Dionyſium Areopagitam lib. de divinis nominibus.*) Etenim ab aſtris terræ globum verſus effluvia dimitti vel ex hoc non eſt veriſimile; quia per quotidianum & copioſum adeo diſceſſum particularum minimarum, quarum nulla eſt reſtitutio, tandem abſumerentur; imo per adeo longum ſecundum priſtina tempora annorum decurſum fere jam abſumta forent. Qui etiam poſſet fieri, ut imminutis his æqualis eorum curſus ſuſtineri valeret? Imminuta namque leviora, dehinc velocioris longe curſus forent, & totam cœli harmoniam turbarent. Aſtralium vero effluviorum recedentium reſtitutionem ſecundum *Gaſſendum* nullam eſſe, evincit longiſſima illa diſtantia inter locum aſtrorum & corporum ſublunarium, quæ ſola apta nata ſunt, ut incrementum aliquod rurſus corporibus addant: cum ſuperior & aſtris propior locus nullis plane ſcateat corpuſculis, ut ita loquar, nutribilibus, neque ex atmoſphæra inferiore adeo alte aſcendant; ſicuti jam dudum per experientiam edocuit *à Coſta*, ex cujus obſervatione in ſummis montium cacuminibus atmoſphæra jam adeo eſt tenuis, & effluviis gravioribus ac ſolidioribus orbata, ut ne reſpirationi quidem ſufficiat. Quod ſi quiſpiam inſtaret, ab æthere ipſo hoc incrementum præſtari: iſti regerendum; ex ætheris corpore ſubtiliſſimo ſicciſſimo ac fluidiſſimo non poſſe coagmentari corpus tale denſum & ſolidum, qualia ſunt aſtra; nec unquam ex hoc etiam in ſublunaribus corporibus incrementum aliquod animadverſum eſſe: licet enim corporibus ſolidis omnibus eorum potiſſimum conſervationis gratia æther univerſalis inſit, pars tamen ipſorum conſtitutiva non eſt, cum corpora dicta ex partibus ſolidis & ſenſibilibus magis ac immutabilibus, minime coagmentabilibus conſtent.

II. Vita durare poteſt ſine cibo & potu, aſt non ſine atmoſphæra, quæ etiam nutrit.

CLA

CLARISSIMO DOMINO CANDIDATO S. P. D.
FRIDERICUS HOFFMANNUS.

VEre graviterque dictum à Cicerone: *Ars vivendi ſumma eſt ſapientia.* Differt vivendi ratio, prout hominum ingenia mores regiones & ſtatus diſtinguuntur: differt vita academica à vita politica. In Academiis florent *Trajani* tempora, ubi ſentire, quæ velis & quæ ſentis dicere licet. In vita politica libertas reſtricta eſt & ſerviendi promtitudo prævalet. In academiis dulciſſimum ex veri inquiſitione & litterarum ſecretis naſcitur ocium, & menti paratur tranquillitas. Altera vero vita magis turbida tumultuaria moleſtiarum curarumque plena menti adimit blandam quietem. Regnant in academiis, vitia, ſed longe majora & conſpectiora inter politicos. Noſtro enim tempore homines pecuniæ quam recte faciendi cupidiores fœdiſſimæ adulationis & calumniarum infamia ſubinde utuntur, & alter alterum variis artibus ſubvertere ſtudet. In academia juvenes amicitiam alunt, candorem & ſimplicitatem præ ſe ferunt, fervore quandoque eorum actiones comitante. Inrer politicæ vitæ homines virtutis amicitiæque nomen inane & deriſum, ad circumventionem vero magis res iſtorum ſunt compoſitæ. Studia quoque differunt. In academiis theoria rerum animus imbuitur, in vita cum civibus praxi & uſvi potior eſt locus: Scientia ibi plus, hic prudentia prævalet. Academicorum mores benigniorem experiuntur cenſuram, maligniorem rigidioremque politicæ vitæ addicti ſuſtinent. Tu Candidatorum Clariſſime exuis jam liberam academicam vitam & ingrederis politicam, quæ alios mores aliam vivendi rationem poſtulat. Non ſine laude apud nos & in aliis academiis complures per annos verſatus es, hauſiſti ſolidas artis ſalutaris ex noſtro aliorumque fideli ore doctrinas, quas abunde nobis adprobaſti & publico perdocto ſpecimine proprio marte, quod rarius, elaborato & defenſo id declaras. Vitam geſſiſti laudabilem & dignam medicinæ ſacris operantibus. Mox Te novo vitæ generi accinges & ea, quæ didiciſti ſaluti mortalium litare & uſui applicare adniteris. Opus eſt igitur, Tibi, ut omnia e voto fluant, ut fortuna ſit diuturna, Divino auxilio, opus eſt prudentia omnium virtutum & actionum directrice, opus eſt conſcientia, quæ quemvis quacunque occaſione conſolari poteſt. Ego

faciam, quod meum eſt, & Tibi omnia officiorum, quæ à me proficiſci poſſunt, genera ſtudia curas polliceor deferoque & quæcunque ad Tuum ornamentum laudem & ſalutem pertinent, Valę & res Tuas feliciter age!

MEin Freund/ er weiß voraus was meine Seele wil/
Eh Ich mein dencken noch durch ſtumme Bothen ſende/
Mich deucht er kennt genug die Freundſchaffts volle (Hände/
Die durch Vermahnung Ihn zum vorgeſetzten Ziel/
Der Weißheit hingeführt; da itzt mit gröſſer Ehr/
Das kluge Saal-Athen von ihm die Proben hebet/
Durch welche Heſſen-Land berühmt und glücklich lebet/
So kan mein treuer Wunſch auch finden hier gehör:
Es ſoll da ſeinen Fleiß die Doctor-würde ſchmückt/
Des Glückes ſchwacher Fuß Ihm unbeweglich ſtehen/
Des Höchſten Seegen müß Ihm an der Seite gehen
Wozu das Vater-Land viel tauſend Seufftzer ſchickt.

Dieſe Zeilen/ welche den Grund naher Anverwandſchafft enthalten/ ſchrieb wohlmeinend ſeinem Vetter zuehren.

Johann Georg Rauſch/
Hoffprediger in Caſſel.

ICh ſolte zwar/ MEIN FREUND/ aus lauter ſchuldigkeit
Zu Deinen groſſen Ruhm Dir etwas Verſe reichen;
Alleine wo die That/ da müſſen Worte weichen/
Die auch ein kluger Geiſt/ aus ſeiner Feder ſtreut:
Denn wer kan wohl ſein Lob nach würden mehr vermehren/

Als

Als der ſich öffters läſt auff der Catheder hören?
Das haſtu ehermahls in Leipzig ſchon gethan.
Die Sprache * redt vor Dich / und heute wilſtu zeigen/
Was ein geſundes Land; drum will ich gerne ſchweigen/
Weil ich aus Blödigkeit nichts weiter ſchreiben kan/
Als dieſes: Daß Dein Ruhm ſich möge mehr erhöhen/
Wenn Du als Doctor wirſt zum Patienten gehen/

* Innuo hoc loco diſputationem philoſophicam de loquela habitam Lipſiæ 1703.

Hiermit ſuchte ſich den Hrn. Ddo beſtens zu empfehlen deſſen ergebenſter Freund und Diener

SAMUEL SCHWIEDER,
Sileſ. Med. Cand.

HERMES

Quod eſt ſuperius, eſt ſicut id, quod iſti inferius

MEr tadelt / daß man ſonſt / die inere Brut der Erden
Das irdiſche Geſtirn / aus falſchen recht genennt/
Der geh/ dafern er will erleucht und kluger werden/
Und ſehe wie dieß ſelbſt die Erde ſtumm erkennt:
Sind nicht aus Stein und Ertz gleich förmig Menſchen worden?
Was zeigt vor Wunder nicht das abgrunds-loſe (Meer.
Und ſelbſt der kluge Menſch nimmt von der Thiere brummen/
Die gröſte Enderung der Himmels-Boten her.
Kan man im Monden-Kraut des Monden Endrung ſpüren/
Und ſchafft beliebte Lufft den Bäumen neues Haar/
Was

Was Wunder wenn auch den / der Sternen Kräffte rühren/
Der ſelbſt die kleine Welt nach GOttes Ausſpruch war.
Wem dieß zu alber ſcheint/muß nicht Egypter kennen/
Viel weniger ſich ſelbſt; doch ſuchet wer geneigt/
Und will ins künfftige die Wahrheit recht bennen/
Der leſe was hievon der kluge Grav gezeigt.

Gegenwärtige Zeilen ſchrieb zur Bezeigung ſeiner Schuldigkeit des Hrn. Candidati auffrichtiger Freund.

J. G. Brunſchwitz
Med. Cand.

A Monſieur

JEAN JUSTE GRAVIUS
Doctorand en Médecine,

SOûtenant avec tout l'applaudiſſement poſſible ſa diſpute inaugurale, dans la quelle il prouve ſolidement la bonté de l'air de la Heſſe.

TU discours, Gravius, avec tant de juſteſſe,
De la bonté de l'air qui régne dans la Heſſe
Que chacun peut bien voir,
Ton ſolide ſçavoir;
Que me reſte-t-il donc? Sinon que Dieu je prie,
De te conſerver ſain, pour ta ſaine Patrie,
Afin qu'à la Nature ajoûtant tes beaux arts,
Tu faces la Santé régner de toutes parts.

Par ſon trés-humble & trés obéiſſant ſerviteur

BESEL.

VIRTUTIBUS ET ERUDITIONE ORNATISSIMO VIRO - JUVENI,

DN. JOH. JUSTO GRAVIO,

Amico ſuo Æſtumatisſimo,

S. P. D.

D. JOH. ADAM. Hoffſteter.

REfert *Plutarchus* : a) *medicum quempiam viſitatum veniſſe Pauſaniam, eumque interrogaſſe : num nihil mali haberet ? cui is reſpondiſſe fertur : non te medico utor. Hoc ipſum,* (pergit *Plutarchus*,) *quod nihil habeat mali, adeo non acceptum ferebat medicis, ut eos ſolos judicaret proſpera eſſe valetudine, qui medicis non uterentur. Id ut perpetuo verum non ſit, tamen extra controverſiam eſt, maximam malorum partem à medicis proficiſci.* Cujus quidem rei cauſæ à laudato *autore* allegantur diverſæ; deficere tamen palmariam quilibet facilè largietur, qui propter diverſitatem principiorum, (per ambitionem ſœpius in medium productorum,) maximas hactenus medicorum exortas eſſe lites mecum probe penſitaverit. Hæc inter alia potior diſſenſus infelicisque ſœpiſſime ægrotorum curæ ratio atque malorum in medica arte productrix fertilis exſiſtit. Peperit diverſitas iſta principiorum ab incunabulis Artis *ſectas* ſeu *hæreſes* complures, quarum una alteri ſuccedebat, aliquando ſubinde recoctis ex parte prioribus, & diverſimode (nec ſemper congrue ſatis) commixtis: maxima licet ſe pollere ſcientia & arte ſectarii ejusmodi perſvaſi ſint. De *partibus* hiſce *medicinæ univerſalibus* ſeu *ſpeciebus* (ita enim vulgò audiunt *ſectæ*,) fundamento *principiorum* tum *cognoſcendi* tum primario *eſſendi* differentibus paululum jam fari lubet, miſſis *particularibus* illis ab *Almeloveen* b) & B. *Cellario* c) commemoratis, utpote ad rem noſtram non facientibus. Eſt autem *ſecta* ſeu *hæreſis* juxta *Laurembergium* d) *certa profeſſionis formula & ratio, certis quibusdam hominibus, qui eam ſequuntur, approbata & electa.* Talium *hæreſium* ſive *ſectarum medicarum* apud *priſcos* numerantur *tres celebriores* ; harum prima eſt *Empirica*, quæ apud Ægyptios *initium ſumſit* ; his enim primis poſt diluvium medicinam exercentibus ſolenne fuit ægros ſuos in viis regiis deponere, atque morbi eſſentiam & medicamen à prætereuntibus

a) In Lacon.

b) In invent. nov. antiqv. p. 66. ſeqq.

c) Antiquit. med. c. 4. p. 25. ſeqq.

d) Port. Æſculap. c. 8. p. 255.

bus ſciſcitari. Ab his ad Græcos & Romanos translata *magis firmata eſt.* Iſtius præſes Philinus Cous, ſcribente *Galeno*, e) occaſione accepta ab Herophilo, præceptore, cum hæreſin ſuam præ rationali principem eſſe vellent, Acronem Agrigentinum, qui longo tempore ante Hippocratem vixit, & ſimplicibus medicamentis curas ac experimenta inſtituit, quo rationali, quæ Philini tempore florere incepit, eſſet vetuſtior, ei dediſſe initium dixit. Hanc ſub Acrone iſthoc, Empedoclis phyſici autoritate commendato, cœpiſſe in Sicilia vide apud *Cellarium.* f) A Philino Serapion Alexandrinus ea ſecta floruit; dein Apollonii duo pater & filius Antiocheni; hos ſecuti Menodotus & Sextus eam exacte corroborarunt. *Laurembergius* g) ſectæ hujus anteſignanum ponit Theutam è *Galeno.* h) Aliter iſtius natales deſcribit Galeno ſenior *Celſus* modo ſequenti: i) *Serapion primus omnium nihil hanc rationalem diſciplinam pertinere ad medicinam profeſſus in uſu tantum & experimentis eam poſuit. Quam Apollonius & Glaucias & aliquanto poſt Heraclides Tarentinus & aliqui non mediocres viri ſecuti ex ipſa profeſſione ſe empiricos appellaverunt.* Innoteſcit e prolatis plus ſatis, *empiricos* ſeceſſum facientes à dogmaticis *cauſarum abditarum rationibus neglectis omnia per ſolam experientiam exponere eſſe conatos:* (quam tamen *ipſorum experientiam facillima tantum nec plus quam vulgaria circumſpicere Celſus* k) commemorat.) Serapionem imprimis, qui rationalem cognitionem nullo modo ad medicinam pertinere dixit: & quidem ideo, quod ratio aut idem quod experientia aut diverſum ſvadeat; ſi idem, ipſam eſſe fruſtraneam, ſi diverſum, periculoſam. Senſualia proinde tantum & morborum curas, h. e. *αὐτοψίαν* & *hiſtoriam* animadvertentes, indicante *Galeno,* l) per *epilogiſmum*, i. e. rationem aliquam evidentem ab experientia deſumtam, proceſſerunt ad ſimilia. Huic ipſi hæreſi favere hodienum adhuc videntur *Germaniæ aliquot Academiæ.* in quibus medici juramento obligantur, *ne in univerſum inexploratis ſaltim in humano corpore uti, nec ea cuique commonſtrare velint.* Unde non inique B. *Waldſchmid* m) *iſtam ſuo contagio totum terrarum orbem contaminaſſe, paucosque hoc morbo non laborantes reperiri*, ſcriptum reliquit; malim tamen hic cum *Almeloveen* n) *veteres* illos *empiricos* à noſtrorum temporum *hominibus nequiſſimis, circumforaneis & agyrtis, aliisque nebulonibus, in artem ſalutarem illotis manibus involantibus,* diſtingvi; illi ſiquidem viri in arte medica ſumme exercitati morbis ſingulis plura medicamina dicata poſſidebant, ſolum

e) l. introd. ſ. medic. c. 3.

f) l. all. p. 24. §. 1. ſub fin.

g) l. all. §. 2. p. 26. a

h) libr. de ſect. paſſim.

i) Prooem. libri I.

k) l. cit.

l) l. de ſect. c. 5. it. de opt. ſect. c. 7. & 11.

m) inſtit. med. c. 1. §. 2.

n) c. tr. c. 7. p. 60.

abdi-

abditas morborum cauſas renuebant: hi vero uno vel altero medicamento potiti pluribus, tantum non omnibus morbis imprudenter & malitioſe aliquando ſatis, utplurimum cum detrimento ſanitatis ſuperſtitis, imo vitæ ſœpius interitu, mederi audent, qui tamen & experientia & ratione penitus deſtituuntur, & vel leviſſima artis ignorant. Quadrat in hos *Buchleri* illud: o) o) In ænigmat.

Ars quænam cunctis magis uſurpata? (reſp.) *Medendi,*
Hanc homines ſiquidem BESTIOLÆQUE colunt.

Nam ex mente *Andr. Gart.* p): p) Proverb. dict.

Fingunt ſe medicos omnes, idiota, ſacerdos.
Judæus, monachus, hiſtrio, raſor, anus,
Miles, mercator, cerdo, nutrix & arator. &c.

Hi ſunt, quos recenſente *Anton.* q) *Stratonicus*, vel juxta *Max.* r) *Nicocles* expreſſit; quando *medico adulanti dixiſſe fertur: laudo tuam experientiam, quia non ſinis infirmos computreſcere, ſed ſtatim eos à vita liberas.* Empiricam excipit *dogmatica* ſive *rationalis* apud Cnidios, quæ *Hippocratica* etiam, *quod Hippocrates* ſecundum *Galenum* s) *initiator ejus* crederetur, dici conſvevit. Verum tantum abeſt, ut Hippocrates initinm huic ſectæ dederit, ut potius ex ipſo *Coo* t) deducente id *Neandro*, u) *eam Hippocrate longe priorem fuiſſe*, conſtet; & præterea *Celſus* w) referat: *multos è ſapientiæ profeſſoribus peritos medicinæ fuiſſe: Clariſſimos Pythagoram, Empedoclem & Democritum, qui omnes*, recenſente *Voſſio*, x) *Hippocrate priores extiterunt. Reſtauraſſe* nihilominus *Hippocratim circa & poſt bellum Peloponneſiacum artem medicam*, (*quam* teſte *Celſo* y) *primus omnium memoria dignorum à ſtudio ſapientiæ ſeparavit*, & poſtea certis dogmatibus conſcriptis tradidit,) è *Plinio* z) notum eſt. Poſt hunc Dio Cariſtius, Praxagoras Cous, Herophilus Chalcedonius, aliique innumeri, Galenus præcipue, (*Galenicam* propterea poſterioribus temporibus dictam,) ſectæ iſti ſplendorem inſignem conciliarunt. *Dogmatici* hi *præter experientiam rationem ſimul adhibentes tum in morborum expoſitione tum remediorum applicatione per analogiſmum procedunt, quem Galenus* 1) *comparationem & perceptionem cauſarum juvantium per ſimilitudines* definit; rati, nec experientiam ſine ratione nec rationem ſine experientia ſubſiſtere poſſe. Canones, quibus dogmata ſua ſuperſtruxerunt, uti e *libris Hippocratis* patet, philoſophiam Peripateticam ſapiunt. Iſtius Sectæ

q) Part. I. ſerm. 56.
r) ſerm. 50.
s) introd. l. 3.
t) l. de vet. med. c. 3.
u) in medic. natal.
w) c. l.
x) de philoſ. c. 11. §. 9.
y) c. l.
z) H. N. l. 29. c. 11.
1) l. de opt. ſect. c. 11.

ctæ aſſeclas per antiphraſin & contemtus cauſa Menodotus *Tribonicos* vocabat, quaſi minime tales, & qui nomen iſtud non mereantur, cum experientiæ (ſoli) non credant, rebus occultis ac ignotis ſtudeant, & hiſtoriam, quam ne quidem legerint, contemnant. *Tribonem* vero, referente *Galeno*, 2) *appellabant veteres, qui in aliqua arte uſu longo ſe exercuit, ut in ea jam perfectus videri poſſit.* Habet hæreſis hæc iſto noſtro tempore quosdam adhuc defenſores, pauciſſimos licet, Galeni dogmatibus maximopere inhærentes. Ad *methodicam ſectam* nos jam convertimus, quæ rationalium dogmatibus relictis omnem theorematum phyſicorum cauſarumque externarum concurſum negligens *in univerſaliora longe medicinam contraxit principia, ad quæ omnem morbi ſpeciem retulit: laxum nimirum, ſtrictum, & ex his miſtum*, i. e. fluxiones, obſtructiones, & horum miſturam; docente id *Galeno*, 3) & evidentius paulo rem explanante *Laurembergio*, 4) ad quos lectorem benevolum ablegatum volo. Notari hic debet; *Heurnium*, 5) *Roder. à Caſtro*, 6) & *Mœbium*, 7) duo ſaltim ſumma genera, *laxum & ſtrictum*, huic ſectæ affingere: nec abs re, cum tertium non novum & à prioribus ſeparatum, ſed ex his mixtum ſit, nihilque niſi compoſitio intercedat. Utrum vero ſecta iſthæc ceſſaverit, cum B. *Petermanno* 8) dubitari poſſet; verba ejus ſic habent: *quæ licet noſtris temporibus penitus exſpiraſſe autumetur; attamen ſuperioribus annis repullulaſſe omnino eſt putanda. Quid enim Sylvii triumviratus, quid Tachenii acidum & alcali aliud operata ſunt, quam ſumma & rerum naturalium & præternaturalium genera? hoc in negotio, ut candide animi ſenſa eloquar, nolo hæc omni ex parte improbare: interim nemo rerum medicarum gnarus inficias ibit, talia ſumma genera, uti facili negotio addiſcuntur, ita quoque in praxi non ſufficere.* Secundum hæc methodicorum principia Theſſalus Trallianus notante *Mœbio* 9) artem medicam dimidii anni ſpatio addiſci poſſe mentitus eſt; verum epicriſin doctiſſimam in hanc curtam docendi & diſcendi methodum vide apud eundem *Petermannum*. 10) Hanc hæreſin Proſp. Alpinum, Botanicum Patavinum celebrem, ſuperiori ſeculo, ſcripto in iſtam rem magno volumine, ad mentem Veterum recoxiſſe apud *Laurembergium* 11) extat. Præter hæreſes expoſitas duarum adhuc aliarum *Galenus* 12) meminit; *epiſyntheticæ* nimirum & *eclecticæ*: quarum *illa è prædictis novam ſibi componebat; hæc autem è ſingulis eligebat.* Dicebantur eapropter prioris aſſeclæ *Adjuncti*: erat ex iſtorum numero

2) l. de ſubfigur. empir. c. 9.
3) l. de medico c. 3. & 4. it. de ſect. c. 4.
4) all. l. §. 4. p. 26. b.
5) Inſtit. med. c. 1.
6) Medic. Pol. c. 5.
7) fund. med. phyſiol. c. 1.
8) Diſput. med. II. de diviſ. med. §. 26. p. 33.
9) l. all. §. 22. p. 12.
10) c. I.
11) l. all. §. 5. n. 3.
12) li introd. ſ. med. c. 4.

Leoni-

Leonides Alexandrinus; poſterioris verò *Delecti*: cujus generis erat Achigenes Apameus Syrius. Sed non admodum diſcrepantes hæ facile in unam cogi poſſunt. Tantum de *Veterum medicorum ſectis*. Exortæ autem paucis abhinc ſeculis & annis ſunt *plures aliæ novæ*. Prima fuit *Chymica* ſeu *Hermetica*, ab Hermete Triſmegiſto denominata; *Spagyrica* item vocata, quod omnia ſeparat ac congregat. Scripſerunt de hac fuſe *Sennertus*, 13) (*Conringius*, 14) & *Neander*. 15) *Hæc experientiæ rationem quidem, novis tamen plane introductis principiis eſſendi, conjunxit*. Communiter audit *Paracelſiſtica* à reſtauratore Theoph. Paracelſo, qui *quinque illa reaſſumendo principia, tria nimirum activa, ſalem, Sulphur & Mercurium, ac duo paſſiva, phlegma & terram damnatam*, à veſtigiis Hippocratis & Galeni penitus receſſit; quin magiam etiam aliquantiſper ſectatus eſt. Taxandus in eo, quod plura vocabula barbara tropicasque locutiones in ſcholas medentium diſſeminavit, quorum ſenſum hariolari ſemper interpretes nequeunt: vocavit propterea *Eraſmus Rot.* 16) reſponſa ejus ænigmata. Nihilominus cum medici *rationales* animadverterent, *Paracelſiſtas* ſeu *chymicos* in fabricandis medicamentis & nobilioribus & virtuoſioribus diligentiores longe & laborioſiores eſſe: conſenſum c. *his recentiores quidam dogmatici* inire, novamque conflare conati ſunt hæreſin *Dogmatico-Hermeticam* ſeu *chymiatricam*; *ſequentes nimirum quoad theoriam phyſiologicam & pathologicam Hippocratem & Galenum, quoad praxin & methodum medendi chymicos*. Erant huic ſectæ ſuperioribus ſeculis addicti *Joſeph. Quercetanus*, 17) *Hartmannus*, 18) *Petræus*, 19) *Sennertus*, 20) *Franciſc. Joel*, 21) & reliquis omnibus palmam præripiens *Ant. Günth. Billichius*, 22) qui principia chymica ipſi etiam applicavit theoriæ medicæ. Aſt ſi rem intimius ponderamus, *ſectam hanc vel non diſtinctam à rationali vel plane nullam* deprehendimus: ratione ſiquidem principiorum cognoſcendi concordant; de cetero vero non ſufficit dogmaticos uti medicamentis chymicis: hac enim de cauſa nova ſecta fingenda haud eſt; cum non medicamentorum ſed principiorum tum eſſendi tum cognoſcendi diſparitas ſectas multiplicet: accedit, *has quoad principia eſſendi eſſe irreconciliabiles*, quicquid etiam *Sennertus* 23) hoc in paſſu molitus ſit. Sectæ chymicorum ob ſimilitudinem aliquam principiorum affines quoque ſunt (I.) *Tacheniana*, à Tachenio, chymico celebri, denominata, *acidum*

13) l. de conſ. Chimic. &c. c. 3. 4. & ex parte 5.

14) de Hermet. Med. p. 15.

15) de Hermet. & Paracel. Med.

16) in epiſt. ad Parac.

17) in pharmacop. ſpagir. & dogm.

18) in prax. chymiatr.

19) in noſolog. harmon.

20) in libr. præcipue pract. it. conſ. & diſſenſ. chym. &c.

ſolum & alcali atque ex his enixum ſalſum pro principiis venditans, quam hactenus cohortes medicorum ſecutæ ſunt, utut principiorum horum inſufficientiam jam dudum demonſtraverit *famigeratiſſimorum medicorum Biga, Hoffmannus* 24) *& Bohnius*. 25) (II) *Helmontiana*, quæ circa medium ſeculi præteriti valdopere ſe reddidit conſpicuam. *Produxit* autem Joh. Bapt. van Helmont *immutatis & correctis in tantum chymicorum principiis* 26) *diverſiſſimam à theorematibus veterum dogmaticorum theoriam*, ſuisque invectivis ſcholæ Galenicæ, dogmatum hujus falſitatem ad oculum demonſtrando, multum nocuit; vanam imprimis illam *Logicam Scholaſticam* 27) (minime ratiocinationem prudentem, ipſe quippe formales aliquot ſyllogiſmos textibus ſuis inſeruit,) è peripheria ſtudii medici ad imitationem Hippocratis atque Celſi penitus ejectam voluit; *experientiam tamen & rationem* (illi, hac ſœpius vacillante, palmam dando,) *pro fulcris & principiis medicinæ cognoſcendi retinuit*. Hic, ſi Anatomiæ, circulationis præſertim ſangvinis nervorumque commercii, adeo, ſicuti chymiæ, gnarus fuiſſet, medicus profecto ſine pari extitiſſet, ſibique etiam ab uſu terminorum tropicorum (ob quos tamen acriter in Paracelſum invehitur,) quales ſunt furor archei, jus duumviratus, morbus poteſtativus, &c. ſine dubio temperaſſet. *Principia & fundamenta* Helmontii *materialia* quod concernit; ſtatuit is 28) unicum elementum, *aquam*, in qua tamen nunquam fieret trium primorum ſeparatio. Tribuit autem elementum iſtud corporibus tantummodo mixtis, ceu elementatis; nam *aer* quoque ipſi 29) habetur elementum primitivum. Ulterius 30) *novas* etiam *qualitates primas* excogitavit, formisque quoad nomen retentis *ideas certas ſeminales* ſubſtituit; in Pathologia *qualitatem ſalinam acidam* extra ſtomachum humoribus & partibus inimicam decrevit; doctrinam catarrhorum 31) licet vaſorum lymphaticorum ignarus, (de quibus tamen 32) vaticinatus eſſe videtur,) totam invertit; &c. Fautorum ſectæ iſtius Chymico-Helmontianæ magnus adhuc hodienum per orbem eſt numerus. Reſtat hæreſium noviſſima, cui nomen impoſitum eſt *ſectæ Dogmatico-Mechanicæ*: *dogmaticæ* quidem, quod *experientiam & exinde deductam rationem* principium *cognoſcendi*; *mechanicæ vero* quod *motum & materiam principium eſſendi* ponat. Dicitur & alio nomine *Carteſiana*, quoniam primordia ſua è philoſophia Carteſiana ſe[…]

21) in oper. in ſpecie in method. med.
22) in paradox. chym. & l. de ferment. Platon.
23) conſenſ. & diſſenſ. chym. &c.
24) de acid. & viſc. in. ſuff.
25) de acidi & alcali in ſuff.
26) tria princip. chym.
27) tr. Log. inutil. it phyſ. Ariſt. & Gal. ignara.
28) tr. Elementa n. 16.
29) c. tr. n. 12.
30) tr. magn. oport. n. 52.
31) tr. latex humor negl. it. paſſ. ſchol. hum. dec.
32) tr. latex hum. &c.

ſeu corpuſculari fœneratur. Hæc ipſa ſecta, quum *negatis formis ſubſtantialibus ſingulas corporum inter ſe differentium formas harum item operationes & effectus, à figurarum diverſitate per motum* deducit, ſolidiorem ſcientiarum mathematicarum cognitionem poſtulat, quæ, quamvis pars medicinæ non ſint, ſine iſtis tamen infelices in hac progreſſus futuros eſſe *Voſſius* ſapienter 34) auguratur. Animadvertit hoc olim jam *Galenus*, 35) in medico Geometriam requirens; quin ipſe *Hippocrates* 36) figuras in explicandis phænomenis naturalibus obſervandas urget. Minime vero ad Aſtrologiam usque hanc noſtram cognitionem Matheſeos extendere, & ex Ephemeridibus medicamenta propinare jubemur, *præfigendo* ſcilicet cum calendariographis *certos temporis articulos purgandi, vomendi, ſcarificandi* &c. ne ridiculæ illius *hæreſeos mathematicæ*, cujus autorem Crinam Maſſilienſem *Laurembergius* 37) conſtituit, nos participes reddamus: quam nihilominus multi hodie nugipolyloquides ſequuntur, putantes, ſe perfectius ex univerſali rerum cauſa & imaginariis ſtellarum poſitionibus atque virtutibus intentionalibus tempus aſſumendi medicamenti noſſe, quam medicum, ægrum ante ſe poſitum manibus ſuis palpantem, oculis uſurpantem, & auribus percipientem. Sed revertamur ad hæreſin noſtram: de hac ultimato notandum, eam in fieri adhuc eſſe, & quotidie incrementum haud leve indipiſci; imprimis autem hanc inſigniter hactenus illuſtraſſe Collegium curioſum Anglicanum, ejusque quondam ſocium ſolertiſſimum, *Rob. Boyle* 38) in ſcriptis variis, aliosque viros Celeberrimos plures, *Du Hamel*, v. gr. 39) *Grew*, 40) *Lamy*, 41) &c. quibus merito adjicias *Excellentiſſ. noſtrum Hoffmannum*. 42). Diſſentiunt tamen in quibusdam ſectæ hujus patroni; præprimis (quam eorundem controverſiam palmariam judico,) circa *productionem motûs*: dum alii hunc *è potentia materiæ ut vim quandam inſitam exſurgere*, alii ut *actum quendam immaterialem extraneum adventitare, & materiam pure paſſivam excitare* ajunt. Quæritur jam, *cuinam hæreſium traditarum magis favendum, quæve ſectanda ſit?* Nos præ omnibus æſtimandam putamus, quæ experientiam & inde deductam rationem non ſusque deque habet, omnemque autoritatis favorem negligit, inſuper ex principiis eſſendi evidentibus ſenſuales demonſtrationes format, intricatiorum phænomenorum morbos concomitantium cauſas, (quantum poſſibile,) evidentisſime

34) c. l.
35) in Iſagog.
36) de vet. med. t. 39.
37) c. l. §. 7. p. 26. in fin. cap.
38) impr. tr. de qual. & form. de orig. qual. mech. De coſm. rer. qualit. De fluid. & firmit.
39) de affect. corp. & alibi.
40) de mixt.
41) de princip. rer.
42) in variis tract. & diſſert.

 ex-

explicat, medicamentorum vires clare & diſtincte deſcribit, &, ſi non omnia, pleraque tamen in œconomia animali contingentia per experimenta recto rationis uſu formata explanat, certioremque ſalutem ægris pollicetur. Iſthanc ob cauſam *majori & potiori ex parte Dogmatico-mechanicam, aliqua etiam ex parte chymicam, ſequendas* eſſe cenſemus, non tamen, niſi *cum diſſentiendi libertate*, ſicubi prudentiorum aliorum inveſtigatio rem verius demonſtraverit. De cetero *harmoniæ medicæ, in praxi præſertim, pro virili ſtudendum eſſe arbitramur*, quam quidem dudum jam, irrito licet ſucceſſu, intenderunt veterum & neotericorum medicorum cordatiores quidam, *Ammannus* 43) quoque tanquam ſumme neceſſariam ſub nomine ſyncretiſmi medici commendavit. Exurgeret *hinc ſecta* vel *epiſynthetica* vel *eclectica*. Sed TE jam, CLARISSIME DOMINE CANDIDATE, compellare, & ex TE quærere oportet; cuinam TU hæreſi TE mancipaveris? *Amicus*, inquis, *Plato*, *amicus Ariſtoteles*, *magis amica veritas*. *Veritatis* autem *Sectæ* addictum TE confirmant *ſpecimina duo inſignia*: *alterum Lipſienſe*, de LOQVELA conſcriptum; *præſens* INAUGURALE *alterum Hiſtorico-Phyſico-Medicum ſelectisſimum* de SALUBRITATE HASSIÆ concinnatum; ſingula in *poſteriore iſthoc egregio* TUO *labore ſenſibus* patent, quibus contradicere nefas eſt; ſingula per *rationes evidentes* adeo apte deducta ſunt, ut *altum ſapere* videaris. Habitant in *alto* Hesſi, (Heſſen quaſi dicas Höhe-Saſſen juxta *Cluverium*, 44) *Tacito* 45) id olim indicante, dum inquit: *Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac* PALUSTRIBUS *locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania pateſcit.* DURANT SIQUIDEM COLLES, *paulatimque rareſcunt; & Cattos ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul atque deponit*: TU, VIR JUVENIS POLITISSIME, *paluſtria* ruditatis & vitiorum teſqua abominatus in *altiore* virtutis ac eruditionis Parnaſſo jam verſari. *Exaltabit* porro ILLUSTRIS FACULTAS MEDICA FRIDERICIANÆ noſtræ *nomen* TUUM, *idque* propediem *altisſimo* DOCTORIS MEDICI *titulo* ſolenniter proclamabit. Faxit *altisſimus*, ut pronus etiam *altisſima* fortunæ ſecundæ faſtigia conſcendas, *altum* nomen TUUM in poſteris vireat, vigeat, floreat, demumque ſuo tempore *altitudine* poli æterna inter cœlicolas beatisſime fruaris.

Dab. Hal. Magd. die 26. Mart. 1706.

43) in præf. med. crit.

44) antiqu. Germ. l. 2. c. 19. & l. 3.

45) de Germ. c. 30. in princ.